

ISSN: 2980-1680
E-ISSN: 2980-1745

senectus

CİLT/VOLUME 2 • SAYI/NUMBER 2 • YIL/YEAR 2024

Senectus, İstanbul Üniversitesi ile Darülaceze Vakfı arasında 16.11.2020 tarihinde imzalanan “Yaşlılık ve Yaşlanma Çalışmaları İş Birliği Protokolü” çerçevesinde yayımlanmaktadır. Bu kapsamda İstanbul Üniversitesi derginin imtiyaz sahibi, Darülaceze Vakfı ise derginin finansal destekçisidir.”

Senectus is a collaborative product resulting from the “Cooperation Protocol on Aging and Aging Studies” agreed upon by Istanbul University and the Darülaceze Foundation on November 16, 2020. As per the terms of the protocol, Istanbul University holds exclusive rights to the journal, while the Darülaceze Vakfı provides financial support.

Senectus

2024, 2(2)

ISSN: 2980-1680

E-ISSN: 2980-1745

Dizinler / Indexing and Abstracting

DOAJ

Erih Plus

Senectus

2024, 2(2)

ISSN: 2980-1680

E-ISSN: 2980-1745

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Sahibi / Owner

Sevtap Kadioğlu (Prof. Dr.)

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Murat Şentürk (Prof. Dr.)

İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Department of Sociology, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Balabanağa Mh. Ordu Cd. No: 196 Beyazıt, Fatih 34459, İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 412 24 00/15809

E-mail: senectus@istanbul.edu.tr

<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/senectus/home>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

Limit Ofset, Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi,
ZA13 Topkapı, Zeytinburnu, İstanbul, Türkiye

<https://www.limitofset.com>

Sertifika No: 51683

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

The publication languages of the journal are Turkish and English.

Mart ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli,
açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

*This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published
biannually in March and September.*

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

Senectus

2024, 2(2)

ISSN: 2980-1680

E-ISSN: 2980-1745

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor In Chief

Prof. Dr. Murat Şentürk, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - murat.senturk@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyesi / Editorial Management Board Member

Prof. Dr. Yücel Bulut, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - yucel.bulut@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ayşe Canatan, Hacı Bayram Üniversitesi, Ankara, Türkiye - ayse.canatan@hbv.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Akif Karan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - karanma@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Sema Oğlak, Aydın Menderes Üniversitesi, Manisa, Türkiye - sema.oglak@adu.edu.tr

Prof. Dr. A. Sinan Türkylmaz, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye - aturkyil@hacettepe.edu.tr

Bilimsel Sekretery / Scientific Secretariat

Dr. Öğr. Üyesi. Zeynep Zehra Sadıkoğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
- zeynep.sadikoglu@istanbul.edu.tr

Editöryal İlişkiler Yöneticisi / Editorial Relations Manager

Doç. Dr. Ayşen Şatıroğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - aysen.satiroglu@istanbul.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Doç. Dr. Melike Akbiyık, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - melike.akbiyik@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Mehmet Ali Akyurt, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
- mehmetali.akyurt@istanbul.edu.tr

Metodoloji Editörü / Methodology Editor

Doç. Dr. Aynur Erdoğan Coşkun, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - aynur.erdogan@istanbul.edu.tr

Tanıtım Yöneticisi / Publicity Manager

Arş. Gör. Sercan Öncül, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sercanoncul@istanbul.edu.tr

Editöryal Asistan / Editorial Assistant

Arş. Gör. Hamdüsena Eşrefoğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - hamdusenaesrefoglu@istanbul.edu.tr

Teknik Uzman / Technical Specialist

Arş. Gör. Ali Rıza Şan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - arsan@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

John Zacharias Crist, Kafademi Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi, Kırklareli, Türkiye

ENAGO

Senectus

2024, 2(2)

ISSN: 2980-1680

E-ISSN: 2980-1745

YAYIN KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Mohd Salim Reshi (Assist. Prof.), Department of Zoology, School of Biosciences and Biotechnology,
Baba Ghulam Shah Badshah University, Jammu and Kashmir - *drmsreshi@bgsbu.ac.in*

Michał Boraczyński (PhD), Faculty of Health Sciences, Collegium Medicum, University of Warmia and
Mazury in Olsztyn ul. Żołnierska, Olsztyn, Poland - *michał.boraczynski@uwm.edu.pl*

Sandra Maria Barbalho (Dr.), Medical School of Marília, Brazil - *smbarbalho@gmail.com*

Dorothy A. Yen (Prof.), Brunel University London, Brunel Business School Brunel University London,
United Kingdom - *dorothy.yen@brunel.ac.uk*

Xiaoqiang Tang (唐小强), (PhD, Assoc. Prof.), State Key Laboratory of Biotherapy, West China Second
University Hospital, Sichuan University, Chengdu, China - *tang-xq@tsinghua.edu.cn*

Crescenzo TESTA, Firma il tuo 5xmille all'Università di Parma, Italy - *kre.testa@gmail.com*

Luigi De Luca (MD), Department of Neurosciences, Reproductive and Odontostomatological Sciences of
University of Naples "Federico II", Naples Naples, Italy - *luigi.deluca@unina.it*

Ameya S. Kulkarni (Ph.D), Genomics Research Center, AbbVie, North Chicago, Illinois, USA
- *ameyak225@gmail.com*

Tine Buffel (Ph.D), Director of Manchester Urban Ageing Research Group (MUARG), The University of
Manchester, UK - *tine.buffel@manchester.ac.uk*

Senectus

2024, 2(2)

ISSN: 2980-1680

E-ISSN: 2980-1745

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Tipleştirme İmkân ve Sınırlılıkları Bağlamında Yaşlanma Fenomeni ve Yaşlılık Söylemleri
The Phenomenon of Aging and Discourses on Old Age in the Context of Typification and
Stereotypes..... 135
Sedat Doğan

Kırda Afet Gerontolojisi ve Gündelik Hayat
Disaster Gerontology and Daily Life in Rural Areas 153
Bengü Kurtege Sefer

İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Mahalle Aidiyeti ile İlişkisi: Müdahale Türleri ve Yaşlılar
The Relationship of Urban Transformation with Neighborhood Attachment in Istanbul: Types of
Intervention and Older People 183
Mustafa Otrar; Büşra Turan Tüylüoğlu

Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye'deki Mevcut Duruma Dair Bir İnceleme
A Review of the Private Pension System and the Current Situation in Türkiye..... 207
Abdüsselam Sağın

Vaka İncelemesi / Case Report

Yalnızlık ve Sosyal İzolasyonun Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkileri: Bir Vaka Çalışması
The Effects of Loneliness and Social Isolation on Older Individuals: A Case Study 225
Faruk Yaşar Gürdal

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

Biyografi-Tarih Etkileşiminin Teorik Temelleri Üzerine Bir Okuma
A Reading on the Theoretical Foundations of Biography-History Interaction 243
İlknur Yeşil

Yaşlılığın Tespitinde Farklı Bir Yöntem: "Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış"
A Different Method for Determining Old Age: "Prospective Longevity A New Vision of Population
Aging" 249
Elif Mualla Arar

Birikimler / Classical Article

Yaşam ve Ölüm
Life and Death..... 255
Engin Gençtan

Tipleştirmenin İmkân ve Sınırlılıkları Bağlamında Yaşlanma Fenomeni ve Yaşlılık Söylemleri

Sedat Doğan¹

Öz

Bu makale tipleştirmenin imkân ve sınırlılıkları açısından verili bir yaşlılık söyleminin yaşlanma fenomenini ne düzeyde kapsayabileceği sorununa odaklanmaktadır. Metodolojik bir inşâ olarak tipleştirme bir mefhumu kavramlar aracılığıyla düşünmenin yoludur ve toplumsal dilin yapısı gereği zorunludur. Bu dilsel yapı içinde fenomenen söyleme geçiş, tip kavramların üretildiği ve yeniden üretildiği bir faaliyet olarak tipleştirme sayesinde mümkün olur. Makale fenomen ile söylem arasında anlamsal bir açıklık bulunduğunu ve bir yorum olarak tipleştirmenin bu açıklığı kapatan işlevini vurguluyor. Makalede, dilin yapısı gereği zorunlu olan tipleştirme sırasında, kavramların doğası gereği, açıklığı gideren belirli bir tip kavramın alternatifler aleyhine öne çıktığı ve fenomeni belirli bir söyleme doğru sıkıştırdığı varsayılmaktadır. Tip kavramların nesnelleşmesi zamanla fenomen ile söylemi eşitler ve gerek gündelik konuşmada gerekse bilimsel araştırmada açık ya da örtük, bilinçli ya da bilinçsiz kavram deneyim üzerinde belirleyici bir güce erişir. Yaşlanma ve yaşlılık ile ilgili olarak bu durum bütünüyle tekil bir deneyim olan yaşlanmanın, özellikle kronolojik ve biyolojik yaşlılık söylemlerine sıkışmasıyla ortaya çıkar. Makalenin amacı tipleştirmenin imkân ve sınırlılıkları açısından tekilliği törpülemeyen bir araştırma pratiğinin olanağını sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneyim • Yaşlanma fenomeni • Yaşlılık tipolojileri • Yaşlılık söylemi • Tipleştirme

The Phenomenon of Aging and Discourses on Old Age in the Context of Typification and Stereotypes

Abstract

This article focuses on the problem of the extent to which a given discourse on old age can encompass the phenomenon of aging in terms of the possibilities and limits of typification. The transition from phenomenon to discourse is made possible within this linguistic structure through typification as an activity in which type concepts are produced and reproduced. This article emphasizes the existence of a semantic gap between phenomenon and discourse and how typification functions as an interpretation to close this gap. The article argues that during typification, which is obligatory due to the nature of language, a particular type of concept that can close the above-mentioned gap comes to the fore at the expense of other alternatives and compresses the phenomenon towards a particular discourse. In the case of aging and old age, this situation occurs when aging, which is a completely singular experience, is squeezed into discourses on chronological and biological old age. The aim of the article is to question the possibility of a research practice that does not erase singularity in terms of the possibilities and limits of typification.

Keywords: Experience • the phenomenon of aging • Aging typologies • Aging discourse • Typification

¹ Sorumlu yazar: Sedat Doğan (Doç. Dr.), Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli Türkiye. E-posta: sedatdogan@klu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0095-7836

Atfı: Doğan, S. (2024). Tipleştirmenin imkân ve sınırlılıkları bağlamında yaşlanma fenomeni ve yaşlılık söylemleri. *Senectus*, 2(2), 135-152. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0031>

Extended Abstract

This article examines the relationship between the phenomenon of aging and discourses on aging through the possibilities and limitations of typification as a methodological activity. The research question is based on the extent to which a particular discourse on aging can encompass the phenomenon of aging. By demonstrating the semantic gap between the triad of phenomenon-concept-discourse, the article addresses how discourses on aging that have been ideologically, politically, or scientifically constructed or reproduced can restrict the phenomenon of aging.

The article argues the phenomenon of aging to be multidimensional and able to appear differently from different perspectives. For example, while chronological aging can be viewed as a loss of functionality, it may also be interpreted as mastery in terms of social memory or as wisdom in a moral or religious context. This diversity shows aging to not only be a biological process but also a phenomenon that is manifested through social and cultural codes. Therefore, discourses on aging compress this phenomenon into specific meanings through type concepts.

While the article emphasizes how typification is necessary even for everyday language and important for making sense of the phenomenon of aging, it also warns against the possibility that typification limits the diversity of the phenomenon. The article argues typification to play an important role not only in scientific research but also in everyday linguistic practices. The phenomenon is conceptualized in everyday life through different typifications of aging that are shaped by socially accepted norms and values. The article also argues these typifications to often have an ideological and political background and therefore to perhaps be incomplete or inaccurate representations of the phenomenon of aging, with a similar structure applying to scientific discourses.

For example, the literature on gerontology often treats aging as a demographic issue, and the discourse attempts to explain aging only in numerical and measurable terms. However, aging is a process each individual experiences differently, and many of these experiences may not find a place in such discourses. In this case, the problem is related to the function of the typification mechanism as a methodological construction. A discourse represents a phenomenon by means of concepts. However, these representations are often incomplete, because concepts tend to have generalizing and simplifying properties. For example, while the process of aging can be associated with the concept of decrepitude, it can also be expressed by the concept of wisdom. This contrast shows how limited the discourses on aging can be.

The two main mediators of typification are temporality and individuality. This article emphasizes how aging can lead to temporally and individually different experiences, making the process of typification a challenging task. For example, in the context of temporality, aging can be viewed as both a physical and mental decline. However, this

discourse is only valid if one thinks of aging as the entry into the official age of retirement (e.g., at age 65). However, aging is a complex lifelong process. Individuality makes this process even more complex because each person experiences aging differently according to their own physical and mental capacities. Of course, discourses on mind-body dualism also come into play here. From a physicalist point of view, which reduces the individual to the body, aging means a physical collapse and, of course, a collapse of mental capacities. From an idealistic point of view, however, one can argue that the soul, mind, or consciousness matures with age relatively independently of what happens to the body.

Aging is not just an individual process; it is also a social phenomenon. The article discusses how relations of power, wealth, and authority shape the aging process and how older people are socially positioned in this process. Modern societies often socially exclude the elderly due to their loss of productivity, resulting in a widespread phenomenon called agism. This is also a consequence of the importance capitalist societies place on productivity. Therefore, the real opposition is not between youth, which capitalism considers risky and vulnerable, and old age, which capitalism considers dysfunctional. Nevertheless, the elderly who are dysfunctional in terms of both consumption and production have the most disadvantaged position in these social dynamics compared to other age categories, and this situation is also manifested in the discourses on old age. A research practice that is indifferent to critical conceptual studies (regardless of the intentions of the researchers) risks reproducing this position of the elderly, even if it produces content that ostensibly contributes to social policies.

The article concludes with some examples of the discourses that have addressed the phenomenon of aging in different periods and cultures in order to test the issues and types listed. In this context, one example each from the mythological, philosophical, and scientific discourses will suffice. In ancient Greek mythology, aging is generally treated as a negative process and projection of social and political problems. The philosophical discourses of Plato and Cicero viewed aging as a process that brings wisdom and as something to be endured or praised. The scientific discourse of Aristotle, who personally viewed old age negatively, viewed it at best as a potential for moral wisdom, basing this on the distinction between epistemology and ethics.

These observations also reveal the dualism of age-friendly tradition and agist modernity in the literature to be meaningless. This article argues for a more critical and multidimensional approach to the phenomenon of aging, as this critical approach can improve the quality of studies on aging and help one better understand the social position of older people.

Tipleştirmenin İmkân ve Sınırlılıkları Bağlamında Yaşlanma Fenomeni ve Yaşlılık Söylemleri

Bir düşünce deneyi olarak, bireylerin maksimum yaşam süresinin, örneğin 40 yılı geçmediği bir toplumla tanıştığımızı varsayalım. Şimdi güncel yaşlılık çalışmaları birikimimizi belirleyen baskın yaklaşımlar, kavramlar, kategoriler veya tipleştirmelerimiz aracılığıyla bu toplumda yaşlanma fenomenini araştırmak isteyelim. En iyi senaryoda demografi yönünden yaşlanma konusundaki tüm güncel birikimimiz işlevsiz kalabilir.¹ Bu türden düşünce deneyleri olguyu tasvir etmez, fakat olgunun ve mümkün tasvirlerinin olumsuzluğunu hatırlatır.

Düşünce deneylerinin verili durumun muhkem konumunu sarsan bu işlevi, eleştirel bir inceleme için tetikleyici olabilir. Bu minvalde makalenin araştırma sorusu şudur: Verili bir yaşlılık söylemi, yaşlanma fenomenini tüketebilir mi? Yaşlanma fenomeni ifadesini, yaşlanma mefhumunun görünümünü içeren bir olasılıklar evrenine atıfta bulunarak kullanıyoruz; yani olanaklı tekil deneyimler yönünden yaşlanmanın olası tezahürlerini anlıyoruz.² Yaşlılık söylemi ifadesiyle ise yaş, yaşlı, yaşlılık, yaşlanma gibi fenomenler konusunda tip kavramlar aracılığıyla gevşek veya sıkı organize edilmiş bir argümantasyonu kastediyoruz.³ Dolayısıyla sorun, fenomen-kavram-söylem üçlüsü arasındaki *açıklık* ya da *mütekabiliyet* ile ilgilidir.

Şu hâlde araştırma sorusu belirli bir yaşlılık söylemine içkin bulunan yaşlanma kavramının yaşlanma fenomenini ne düzeyde kapsadığı ile ilgilidir. Bir nesneye baktığınız yön değiştiğinde olası görünüşlerinden yalnızca birini elde etmemize benzer şekilde, yaşlanma, farklı bakış açılarından (yön) farklı görünümlemlerle (yüz) tezahür eder. Bu sorunun tip kavramların doğasıyla ilgili olduğu düşünülebilir (Özlem, 2017, s. 73, 74, 80, 92, 124); çünkü söylem fenomen ile değil, onları temsil eden kavramlarla doğrudan temas halindedir. Bilinçli ve açık bir teori içinde süreç, fenomenden söyleme geçişi mümkün kılan tipleştirmeyle, yani basitçe fenomeni temsil eden tip kavramların metodolojik inşasıyla gerçekleşir ki toplumsal dilin yapısı nedeniyle başka bir yol görünmemektedir.⁴

Varsayımımıza göre bir yaşlılık söylemi, tip kavramlarla kurgulanmış bir argüman olarak yapısı gereği, yaşlanmayı belirli bir yönden görünen yüzüyle sınırlamakla

1 Böylece deneyler, örneğin toplumsal dilin yapısıyla ilgili varsayımların farklılaştırılması gibi, sayıca arttırılabilir ve her birinde kültürel ve entelektüel sabitelerimizle ilgili kayıplarla karşılaşırız. Dil örneği için, tözcü ya da ilişkisel bir ontolojiyle tutarlı diller arasındaki fark şaşırtıcı olabilir ve sosyal bilim anlayışlarını ayırt edebilir (Elias, 2016, s. 104 vd.).

2 Fenomen kavramını sözlük anlamı üzerinden basitçe “görünüm/görünüş” şeklindeki kullanıyoruz. Görünüş-gerçeklik ayrımı bağlamında ortaya çıkan daha teknik kullanımları için bkz. (Smith, 2013).

3 Yapısalcı ve postyapısalcı teorilerle gündeme gelen ve Foucault’nun yaygınlaştırdığı kabul edilen söylem kavramı kültür, ideoloji ve dil bağlamında ele alınmıştır (Sawyer, 2002, s. 438 ve 448).

4 Genel bir örnek olarak, sosyolojinin iki alternatif kuruluşunu gerçekleştiren Weber ve Durkheim bir ve aynı olguyu bu tip bir metodolojik inşa içinde farklı çıktılarla incelemişlerdir (Jensen, 2018).

maluldür. Örneğin, “yaşlılık”, kronolojik-demografik yönden iş hayatının sonlandığı emeklilik yaşıyla gelen “işlevsizlik” olarak görünürken; biyolojik yönden genetik ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle fizyolojik, anatomik, metabolik sistemin çöküşüyle gelen “düşkünlük”, toplumsal hafıza ve kültür yönünden “ustalık”, ahlaki veya dini yetkinlik yönünden “bilgelik”, vb. olarak görünür.⁵ Yani deneyimin çeşitliliği genelleyici tip kavramlar altında kurulan bir söylemde törpülenmiş olabilir. Örneğin gerontoloji literatürü açısından yaş ve sağlık ile ilgili genel eğilimleri yansıtan hâkim yaşlılık söylemi eleştiri alır ki bu aynı zamanda yaşlanmayı demografik bakış açısına daraltan tipleştirmenin eleştirisi sayılabilir (Korkmaz & Yazıcı, 2014).

Varsayımımızın aksine araştırma sorusu iki gerekçeyle olumlu yanıtlanabilir. Birincisi, örneğin, nesnellik ve ölçülebilirlik konusundaki olumlu tutum nedeniyle, “yaşlanma fenomeni” ve “yaşlılık söylemi” arasında bir *açıklık* yerine *mütekabiliyet* öngören tanımların savunulmasıdır. İkinci gerekçe, gündelik veya bilimsel düzeyde, “yaşlanma fenomeni” ile “yaşlılık söylemi” kavramları arasındaki *açıklık* konusunda olumlu veya olumsuz görüş beyan etmeksizin soruna kayıtsız kalınmasıdır. Bu durumda, araştırmacının niyetinden ve araştırmının gerçek bir sosyal sorunun çözümüne yaptığı katkıdan bütünüyle bağımsız olarak, araştırma açısından işlevsiz kavramlar elenir ve fenomenin belirli bir söyleme doğru bükülmesi kaçınılmaz görünür. Bunun örneğini genellikle sosyal politikalar bağlamında gündeme gelen, “yaşlı nüfus oranındaki artış” ile “yaşlı nüfusun dezavantajlı yaşam koşulları” gibi acil pratik sorunların çözümüne odaklanan çalışmalarda, özellikle nicel araştırma pratiği içinde buluruz ki Türkiye’de büyük yekûnu bu çalışmalar oluşturur.⁶

Bu arka plana dayanarak makalenin amacı, tipleştirmenin imkân ve sınırlılıkları dahilinde, “yaşlanma fenomeni” ile “yaşlılık söylemi” arasında *açıklık* bulunduğunu göstermek suretiyle, fenomenin verili bir söyleme daraltılmasındaki sorunlara işaret etmektir. Bu amaçla iki bölümden oluşan makalede (i) metateorik-felsefi bir zemin etüdü yoluyla yaşlanma fenomeninin olası görünümelerini belirlemeye, (ii) bu görünümelerin kavramsal temsil durumlarını görmek üzere tipleştirmenin doğasını betimleyerek bir yaşlılık söyleminin nasıl kurulduğunu örneklerle göstermeye çalışacağız.

Tipleştirmeler: Literatür ve Yaşlanmanın Görünümleri

1970’lerden bugüne sosyal bilimcilerin konuya yoğun ilgi gösterdiği ve yaşlılık araştırmalarının dünya genelinde resmî kurumlar, sivil toplum örgütleri ve akademik çalışmalar kapsamında artmakta olduğu söylenebilir. Türkiye’de ise özellikle son 20 yıldan bu yana yaşlılık çalışmaları kapsamında konuya olan ilgi artmaktadır. Bu ilgiye

5 Genel olarak yaşlanma teorileri için bk. (Duben, 2018).

6 Türkiye’de 2000’li yıllar itibarıyla artan yaşlılık çalışmalarında, lisansüstü tezler içinde nicel çalışma oranı yaklaşık %85’tir (Alaydın, 2019).

rağmen, nicel araştırmalar karşısında karma ve nitel araştırmalar gibi kavramsal-tarihsel çalışmaların da oranı oldukça düşük olup (Alaydın, 2019; Arun, 2018), mevcut çalışmaların genellikle betimsel olduğu ve makalede ele alınacak kimi sorunları bünyesinde taşıdığı söylenebilir.

Nicel araştırma mahiyetinde veri-yoğun çalışma sayısının oransal üstünlüğü nüfusun yaşlanması ve yaşlıların dezavantajlı yaşam koşulları gibi iki nedenden kaynaklanan problemlerin çözümüne ayarlanmış olmasıyla doğrudan ilgilidir (Şentürk, 2021, s. 9–15). Sosyal politikalar bağlamında ülkelerin eylem planlarına da etki eden somut ve nispeten acil koduyla gündeme gelen bu problemlerin çözümüne katkı sağlayan veri-yoğun çalışmalar anlamlı ve değerlidir. Hatta görel olarak bu katkının sağlanmasına aracılık eden ve gerçek deneyimi içeren saha verilerinin kayıt altına alınması kendi başına değerli bir katkı sayılabilir. Fakat özellikle kronolojik yaşı dikkate alan ve demografik bakış açısına dayalı çalışmalarda önemli sorunlar göze çarpar (Korkmaz & Yazıcı, 2014). *Bu açıdan ilginç olan şey, genellikle sosyal politika sorunlarında olduğu gibi, “yaşlı sorunları” ile “sorun olarak yaşlılar” konusunda çalışmak için uygulanacak araştırma pratiklerinin neredeyse ayırt edilemez olmasıdır.* Nitekim modern ve postmodern durumda genelde kapitalizm özelde neoliberal işleyiş açısından çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi kategorilerin hâkim söylemdeki temsil durumları başlı başına bir sorundur.⁷ Dolayısıyla saha çalışmalarında teamül gereği ihtiyaç duyulan kavramsal-kuramsal çerçeve, aynı zamanda ayırt edilebilirliğe katkı sağladığı oranda daha gerçekçi bir işçiliğe ihtiyaç duyacaktır.

Dilsel bir pratik içinde fenomenden kavrama ve kavramdan söyleme geçiş süreci sıradan bir olay değil, ideolojik-politik bir üretim veya yeniden üretim sürecine dahil olmakla ilgilidir (van Dijk, 2012). Bu süreç her zaman bilinçli ve açık olmak zorunda değildir. Gündelik deneyimi düşünelim; yaş, yaşlanma, yaşlı ve yaşlılık gibi sözcüklerin işaret ettiği fenomenlere ilişkin muhtelif duyarlılıklara sahibizdir. Kendi yaşlanma sürecimizi bile tutarlı bir anlatı içinde tek-yönlü ve tek-boyutlu bir olay olarak deneyimlemediğimizi fark edebiliriz. Fakat pragmatik bir tutum olarak deneyimimizi kurgularız, bir adım atarak iletişimin nesnel bir zemini olduğu varsayımıyla deneyimlerimizi başkasına anlatırız, bir adım daha atarak zımnen başkasının deneyimini anladığımız iddiasını içeren bir edim olarak birilerinin deneyimi hakkında konuşuruz ve bir dahaki aşamada giderek genelleyici bir tarzda herkesin deneyimi gibi kolektif gönderimli bir kurguyu birbirimizle paylaşmaya başlarız. Dikkat edilirse son aşama sistematik bir yöntemle icra edildiğinde bilimsel araştırmanın kaba bir tanımı ortaya çıkmış olur. Bu pragmatik tutumun yönettiği iletişim sürecindeki varsayımların zorlu teorik-metodolojik sorunlarla ilgili olduğu bilinmektedir.

⁷ Yaşlılık konusundaki güncel ilgerin felsefi bir değerlendirmesi ve moderniteden postmodern duruma yaşlılık söylemi için bk. (Bektaş, 2017). Kapitalizm, neoliberalizm ve küreselleşme yönünden bir çalışma için bk. (Korkmaz & Yazıcı, 2014).

Fenomeni temsil edici kavram seti içinden bir kavramın öne çıkarılması genellikle diğeri aleyhine gerçekleştiğinden, bu tutum teknik olarak genellikle düalizm ile sonuçlanır. Yaşlanma için bu tip düalizmlerden en belirginini “akıl” ile “beden” arasındaki karşıtlığa mütakabil “bilgelik” ile “düşkünlük” arasındaki karşıtlıktır. Ayrıca bu tutum karşıt kavram çiftleri arasında aile bağları kurmaya müsaittir, literatürdeki “yaşlılık dostu gelenek” ve “gençlik dostu modernlik” karşıtlığı örneklenabilir. Bu karşıtlıkların tamamıyla zeminsiz olduğu söylenemez, zihnimiz özellikle de yaşlılık ile gençlik arasındaki karşıtlığın doğal olduğunu kabul etme eğilimindedir. Fakat sorun, seçmecî eğilimlerimizin ve tahkim ettiğimiz karşıtlıkların fenomen ile kavram arasındaki açıklığı kapatıp kapatmadığı meselesidir. Nitekim her bilimsel çalışma açık veya örtük bir şekilde ele aldığı konuya ilişkin belirli bir söylem ile tutarlıdır ve söylemin çekirdeği kavramlardır.

Dolayısıyla kavramsal çalışma, ister müstakil olsun isterse saha çalışmasına rehberlik etsin, ancak söylemsel olasılıkları açığa çıkarıp konumlanmaları serimlemeye olanak tanıdığı anda asgari düzeyde eleştirel sıfatı kazanır. Bu minvalde, yaşlanma fenomenini anlamaya dönük müstakil bir çalışmanın felsefi bir zemin etüdü gerektirdiği açıktır. Böylesi bir çalışmada bir süreç olarak yaşlanmanın kendisi üzerinden kavranabileceği dolayimler bizzat fenomenin yapısından türetilmek durumundadır. Bu etüdün asgari durumda iki temel esastan ilki araştırma nesnesini özgül dolayimleri içinde incelemek, ikincisi ise her bir dolayım yönünden araştırma nesnesinin tezahür ettiği farklı görünüşleri ayırt etmektir.⁸ Fakat araştırma sorumuzun hususiyeti gereği metateorik bir düzey benimseyerek tip kavramları literatürden edineceğiz, fakat felsefi analiz düzeyini koruyacağız.

Doğrudan yaşlılığa odaklanan gerontoloji çalışmaları yanında, Türkiye’de lisansüstü tezler düzeyinde sağlık bilimleri (hemşirelik, fizyoterapi ve rehabilitasyon, halk sağlığı hizmetleri vb.) ve sosyal bilimlerde (sosyoloji, psikoloji, çalışma ekonomisi, sosyal hizmetler vb.) yoğunlaşan çalışmalarda yaşlılık ile ilgili olumsuz temaların baskın olduğu söylenebilir (Alaydın, 2019; Arun, 2018; Özkul & Kalaycı, 2015). Literatürün genelinde yaşlanma ve yaşlılık çalışmalarında öne çıkan temalar veya kalıp yargılar için benzer durum söz konusudur (Blaine & Brenchley, 2020; Brubaker & Powers, 1976; Chasteen, Kang, & Remedios, 2011; Diogini, 2015; Raina & Balodi, 2014; Russell, 1981). Literatür bu yönden tip kavramlara tercüme edildiğinde, tam bir liste olmamakla birlikte, “düşkünlük”, “yalnızlık”, “yoksunluk”, “ölüme yakınlık”, “yetersizlik”, “korunmasızlık”, “işlevsizlik”, “çirkinlik” gibi olumsuz kavramlar yanında deneyim yönünden “ustalık” ve değerler yönünden “bilgelik” iki olumlu kavram olarak listeye eklenebilir. Yani yaşlanma konusundaki analizler farklılaşsa da eğilim olarak yaşlanmanın buradakine benzer tip kavramlara doğru giden bir süreç olduğu varsayımı literatürü belirlemektedir.

8 Örneğin, nesnenin ancak özgül mekânıyla ilişkisi içinde kavranabileceğini işleyen bir çalışma için bkz. (Koç, 1994).

Bu koşullarla bakıldığında, güncel literatürde yaşlanmanın iki temel dolayımına düşünüldüğü tespit edilebilir: Zamansallık ve bireysellik. Yaşlanma en basit haliyle veya sağduyuya uygun olarak birey-zaman ilişkisi olarak görüldüğünden literatürdeki bu vurgu olağandır. Fakat eğer zaman ve birey mefhumları bizzat toplumsal bir dolayımına sahipse kompozisyon değişir ki sosyal teoride bu yönde çok güçlü görüşler olduğu bilinmektedir. Zamansallık yönünden yaşlanma literatürde kendisini baskın bir şekilde yaş kategorileri tartışmasında gösterir. Bireysellik yönünden görünüm genellikle bedensel sağlığın yitimi üzerinden tartışılır. Eğer toplumsallık daha alt bir dolayım olarak işe karışacaksa,⁹ yaşlanmanın zamansal ve bireysel yönden görünimleri toplumdaki güç, servet, otorite ilişkileri bağlamında anlaşılabilir.

Geniş anlamda politik, ekonomik ve mesleki alanlardaki sırasıyla güç, servet ve otorite ilişkilerinin yaşlılık aleyhine gelişmesi, aslında bir mekanizma olarak yaşlı-yetişkin veya yaşlı-genç mücadelesinin tarihsel koşullarda çeşitlenmesiyle içerik kazanır. Bu mücadelelerle ilgili yakın zamanlara kadar, örneğin yaşlılık savunusu yönünde karşımıza çıkan metinler, mücadeleye söylemsel bir katkı olarak düşünülebilir.¹⁰ Güncel yaşlanma ve yaşlılık çalışmalarındaki artış ise aksine yaşlıların ürettiği veya yaşlılar adına üretilmiş bir söylem olmaktan uzaktır; çünkü mücadele metaforunu sürdüreceksen, burada yukarıda literatürden derlediğimiz tip kavramlardan da anlaşılacağı gibi, yaşlıların mağlup olduğu durumda onların durumu tasvir edilmektedir.¹¹

Bu dolayimler ancak analitik olarak ayırt edilebilir, yani gerçeklikte iç içe geçmiş durumundadır. Fakat aralarında bir hiyerarşi veya öncelik-sonralık ilişkisi kurulacak olsa bunun sıralaması konusunda da farklılaşan söylem düzenleriyle karşılaşırız. Örneğin zamanın üzerinden aktığı şeyin birey ve toplum olduğu söylendiğinde zamana, zaman ve toplum onları kuran ve kavrayan bir zihne muhtaçtır dendiğinde bireye öncelik verilebilir. Biz bir seçimde bulunmadan devam edeceğiz; çünkü, olası söylem düzenlerini incelemek suretiyle onlar için ortaklaşan bir zemini tasvir etmeye çalışıyoruz.

9 Genel bir örnek olarak Fransız pozitivist sosyoloji geleneği içinde toplumun bireyi önceleyen *sui generis* bir yapı olduğu fikri yanında, bizzat aklın bile toplumsal dolayimlarla edinilen kavramların bir tür toplama olduğu düşünüldüğünden zaman da toplumsal bir bağlama gömülü olarak düşünülmüştür (Öner, 2012).

10 Yaşlılık savunusu yapan klasik bir eser için bk. (Cicero, 1998).

11 Güncel durumda “mağlup yaşlı”nın tasviri, zorunlu olarak hâkim söylemin yetişkinlik veya gençlik savunusu olarak kodlanmasını gerektirmez. Örneğin modern çalışmalara doğru gençliğin nasıl bir neşene olarak inşa edildiği konusunda bk. (Doğan, 2016). Bu durumda söylemin hangi mücadeleye katkı sağladığı ve kim ya da ne adına olduğu üzerine düşünmemiz gerekmektedir.

Zamansallık

İnsan zihninin uzay-zamana tabi olmayı kavrama, en azından iletebilme kapasitesi genellikle yadsınmıştır.¹² Fakat yaşlanma bizatihi bir süreç ifade ettiğinden zamansallık bizim için verili hale gelmektedir. Şu hâlde zaman dolayımıyla düşünüldüğünde, *varsayımsal olarak olası deneyim içeriklerinden yoksun haliyle*, saf bir süreç olarak yaşlanma, basitçe “zamana tabi olan bir nesnenin üzerinden zaman geçmesi” gibi bir anlama gelir. Fark edileceği gibi sadece bu tespit bile yaşlanmaya ilişkin olumlu veya olumsuz atıfları giderir. Zira bu aşamada “zamana tabi olanın üzerinden zaman geçmesi”, değişkenin yerine hangi nesnenin geçtiğine bağlı olarak değişecektir. Bu ifade, örneğin “çürüme” ve “olgunlaşma”, “küflenme” ve “mayalanma”, “katışma” ve “saflaşma”, “bayatlama” ve “demlenme”, “eskime” ve “yerleşme”, “fossilleşme” ve “antikalaşma”, kısacası en geniş anlamda “oluş” ve “bozuluş” (kevn ve fesad) gibi karşıtlıkları giderir.

Bu aşamada benimsediğiniz söyleme bağlı olarak “üzerinden zaman geçmesi” olayı bütün var olanlar için veya belirli nesneler özelinde çizgisel veya döngüsel bir süreç ve çatışan kompozisyonlara gebedir. Zamana tabi olanın bildiğimiz anlamda uzay-zaman öncesi veya sonrası olası bir formunu benimseyen bir söylem içinde olasılıklar mitolojik ve teolojik gelenekleri de içine alır ki bu durumda örneğin katışık bir durum olarak bedensellik saflığı engelleyen bir şeye dönüşebilir. Kısacası bu aşamada yaşlanma fenomeni, örneğin, henüz “yaşlılık” ile “düşkünlük” arasında zorunlu bir bağ kurmamıza izin vermez; tabi ki “yaşlılık” ile “bilgelik” arasındaki bağ için de aynı şey geçerlidir. Bu durumda yine “yaşlılık” ile “gençlik” arasında öngördüğümüz karşıtlığın henüz anlamlı olmadığı söylenebilir; benzer durum “sağlıklı gençlik” ve “hasta yaşlılık” için de geçerlidir.¹³ Örnekler arttırılabilir, fakat şimdi “ne kadar zaman geçebileceği” ve “ne kadar zaman geçtiği” sorularıyla bir aşama kaydedebiliriz.

İlk soru olası varlık süresiyle, ikincisi ise bu sürenin ne kadarının geçtiği ile ilgilidir. Soyut bir nesne için, bir kavramın veya ritüelin üzerinden zaman geçmesi onun eskimesi yerine yerleşmesiyle sonuçlanabilir. İnorganik bir nesne için ise bu durumda fossilleşme yerine antika değerinin artışından da söz edebiliriz. Beklentimizin aksine organik bir varlık için durum sağduyu bilgimize uygun bir kompozisyona sığrama yapmaz. Belirli durumlarda zamanın geçmesi geniş anlamda bozuluş yerine oluş ile sonuçlanabilir. Örneğin çürüme ile olgunlaşma veya küflenme ile mayalanma arasında bir seçim

12 Düşünce tarihinde uzay-zamana tabi olmayı kavramanın imkânını savunan görüşler nadirdir ve bu görüşü savunanlar bile iletebilirlik konusunda iyimser değildir. Bilimsel söylem düzeni içinde ise bu görüş bir şekilde (ya böylesi mefhumları reddederek ya da onların bilinemezliğini savunarak) reddedilir. Platon bu iki görüş arasında belki de türünün tek örneği denilebilecek bir söylem kurmaya çalışmıştır. Platon merkezli geniş bir tartışma için bk. (Haşlakoğlu, 2016).

13 Çağdaş felsefede genellikle Heidegger etkisiyle işlenen kadim “ölüme doğru varlık olarak insan” kavramı, aslında güncel yaşlılık söyleminde karşımıza çıkan “ölüme yakınlık” tip kavramının yaşlanma fenomenini nasıl törpülediğinin iyi bir örneğini verir. Heidegger özelinde “ölüme doğru varlık” kavramı için bk. (Karakaya, 2003).

yapmak için *belirleyici ek bilgiye* ihtiyaç duyarız. Yaşlanmanın “bozulmuş” olarak ve yaşlılığın “bozulmuşluk” olarak seçilip işlenmesine karşı, bu aşama henüz, ceninden itibaren “ne kadar zaman geçtiği” sorusuyla birlikte gelen “oluş” süreci olarak da anlaşılmaya açıktır.

İhtiyaç duyulan *belirleyici ek bilgilerden* sadece birkaçı şöyledir; “üzerinden zaman geçen nesnenin mahiyeti”,¹⁴ “bu nesnenin türün özelliklerine sahip olma düzeyi”,¹⁵ “bu türün olası varlık süresi”,¹⁶ “olası varlık süresini olumlu veya olumsuz etkileyen koşullar”. Bu koşullar içsel (bireye ait psikolojik, biyolojik, fiziksel olanaklar ve etkinleşme koşulları) ve dışsal (çevre ve toplumdaki olanaklar ve etkinleşme koşulları) olarak düşünülebilir. Her bir koşulun da kendi içinde pek çok değişken içerdiğini tahmin edebiliriz. Bu iki koşulun içerdiği sayısız değişkenin çapraz karşılaşmalarını düşünelim, öylesine kaotik bir manzarayla karşılaşırız ki kendimizi bilim yapmak bir yana kendi deneyimimizi bütünüyle kavramanın olasılık dışı kalması muhtemel riskli bir alan içinde buluruz. Fakat tam da bu riskli alanda makalenin başında sözü edilen pragmatik tutumun gerekçesini, yani zihnin daha güvenli bir alanda kalma eğilimini kavramış oluyoruz.

Kısacası zamansallık dolayımı açısından yaşlanma, tekil deneyimlerimiz aracılığıyla içeriklendirilinceye kadar henüz seçici bir kavramlaştırmaya izin vermez. Deneyimlerin toplumsal dolayimler yoluyla bireyselliğimiz içinde gerçekleştiği ise açıktır. Yani yaşlanma ile deneyim içeriklerinden yoksun karşılaşma olanağımız yoktur, fakat bu durum, kavram seçici bir mekanizma olarak tipleştirmelerin ve söylem düzenlerinin benzeşen ve farklılaşan yönlerini teşhir etmenin olanaksızlığı anlamına gelmez. Bu yolla olası seçimlerin neler olabileceğini gördük, şimdi zamansallığı verili kabul ederek, bireysellik dolayımına kısaca bakacağız.

14 Yani, “zaman fiziksel olan ve olmayan mefhumlar için aynı etkiyi gösterir mi?” sorusu bizim için “yaşlanma beden ve ruh için aynı etkiyi gösterir mi?” haline gelir. Bir dahaki başlıkta bu konuya bakılacak, fakat belirtelim ki genelde klasik metinlerde ve yer yer güncel metinlerde mesele fiziksel olmayan üzerinden düşünülmüş ve “ustalık” ve “bilgelik” tip kavramları zamanın olumlu etkisi olarak vurgulanmıştır. Örneğin bk. (Cicero, 1998; Yıldırım & Abukan, 2015).

15 Tüm bireyler insan için öngörülen tek tip bir yaşlanma sürecini mi deneyimler? Daha genel söylersek, canlı veya cansız bireysel var olanları türler halinde sınıflandırmanın nesnel olduğunu kabul etsek bile, bir türün üyesi sayılan her bir bireyin türün tüm özelliklerini ve de aynı nitelik ve nicelikte etkinleştirebileceği kabulü zorunlu mudur? Buradaki ontolojik sorunun epistemolojik karşılığı, ilgisinin kolaylıkla fark edileceği gibi anlama-açıklama karşıtlığıyla ilgilidir ve kurucu sosyal bilimcilerin kafa yorduğu en temel meselelerdendir. Örnek için bk. (Jensen, 2018, s. 43, 70).

16 İnsan türünün maksimum veya ortalama yaşam süresi nesnel bir şekilde belirlenebilir mi? Girişteki düşünce deneyini buraya kadarki arka planla birlikte düşünüldüğünde daha işlevsel hale gelir; çünkü verili kategorilerimiz türün nesnel olduğu varsayılan imkanlarıyla değil, deneyim alanımıza giren içsel ve dışsal koşullar sonucunda oluşan birikimle belirlenmesine rağmen doğallaş(tırıl)mış ve normalleş(tiril)miştir.

Bireysellik

Düşünme ve iletişim becerilerini dil üzerinden gerçekleştiren varlıklarız. Bilinen toplumsal dillerin temel öğelerinden biri ise küme kavramlarıdır. Bu nedenle birey(lik) mefhumu en kaba haliyle bir kümenin üyesi olarak düşünülür; örneğin “insan, düşünen hayvandır” önermesi için bireyler “düşünen hayvan” kümesinin tekil elemanları sayılır.¹⁷ Bu nedenle birey olarak var olma halinin anlaşılması başlangıcından beri filozofları uğraştıran zor problemler arasındadır. Özel olarak insan teki anlamında birey olmada ise yine literatürden hareketle söylersek, beden ile bilinç arasındaki ilişki nedeniyle, bugün hala tartışılan başka bir zor problem devreye girer. Bu durumda olası üç seçenek kabaca “beden olarak birey” (hilozoizm veya materyalizm), “bedensel bir var olan olarak birey” (hilomorfizm) ve “bedenli bir var olan olarak birey”dir (idealizm).¹⁸

Konuyu buradan açmaya çalışacağız; buna göre zamansallık dolayımında sözü edilen oluş ve bozuluş karşılığının olası tüm içerimleriyle düşünersek, yaşlanma, ilkinde her yönden bozuluş ve sonuncusunda her yönden oluş olarak görünürken ikincisinde gözlemci ve fail yönünden farklı görünebilir. Aslında bireysellik dolayımı üzerinden ayırttığımız üç söylem, daha alt bir zeminde buluşmaya kapalı değildir. Yani ideolojik veya pragmatik olarak bir söyleme dayanmak her zaman uygunluk ve tutarlılık koşullarını garanti etmez. Söz konusu alt zemin bir tür işlevselciliktir. Örneğin, ilk söylemde bedenin işlevleri üzerinden devreye giren değer ve değersizlik atıfları, üçüncüsünde zihnin işlevleri üzerinden söz konusu edildiğinde hem bedensel ve hem zihinsel engelli bir birey söylemlerarası iş birliğiyle bütünüyle değersiz hale getirilmiş olur. Fenomen ile söylem ve deneyimin tekilliği ile kavramların genelliği ilişkisine dair araştırma sorumuzun salt teorik bir gerekçesi olmadığını böylece yinelemiş oluyoruz.

Bu olasılıklar evreninin sağduyumuza aykırı görüldüğü ortadadır. Nitekim yaşlanma sıradan düşünmede genellikle beden üzerinden dikkate alınan olumsuz bir süreç olarak kodlanır ve bu durum yaşlılık savunuları için de geçerlidir. Bu tip savunular “ama” kaydıyla insanın bilgi ve beceriye ait başka kapasitelerini ön plana çıkarır. Fakat bizim dikkat çekmek istediğimiz şey, henüz beden ile bilincin mahiyetine ve özellikle de toplumsal doğasına dair bir bilgi sahibi olmadığımız bu varsayımsal aşamada, yaşlanma ile bozuluş arasında doğal bir geçiş olmadığıdır. Gözlemci yönünden kayda geçirilecek hiçbir şey olmadığı durumda fail yönünden bir deneyimin yokluğundan söz etmek bu

17 Felsefede tümeller tartışmasıyla ilgili bu konudaki farklı teoriler için bk. (Armstrong, 2017).

18 Batı düşüncesinde bireyin beden olarak görüldüğü görüşler genellikle başlangıçta ve sonda kümelenir. Mitolojide ve bazı ilk filozoflarda birey bedenidir, fakat beden dahil tüm maddi oluş canlı ve tanrısal iken; modern dönemde ise eskilerin ruh, zihin veya bilinç dediği mefhum bile maddi bir şey ya da süreç olarak kavranmaya başlanmıştır. Bedensel bir varlık olarak insan fikri Aristoteles’ten itibaren pek çok felsefi ve teolojik gelenekte izi sürülebileceği gibi belirli kayıtlarla bazı fenomenolojik teoriler de buraya dahil edilebilir. Son görüş ise Parmenides’in radikal temsilcisi olduğu ve Platon dışında nadiren savunucu bulan bir görüş olagelmıştır. İlgili tartışmalar için bkz. (Schaffer, 2005).

aşamada içinde bulunduğumuz olasılıklar evreni açısından zorunlu değildir. Bunun için atılacak ilk adımda ise belirli bir söylem düzeni içinde kalacağımız açıktır, elbette bunu ne düzeyde bilinçli yaptığımız ayrı bir tartışma konusudur. Ayrıca her üç olasılık için geçerli olmak üzere, bedensel kapasitelerin oluştan bozuluşa doğru bir süreci takip ettiği varsayımı olgusal olarak sorunludur. Özellikle bireysellik dolayımını konuştuğumuz bu aşamada insan teklerinin bedensel kapasiteleriyle ilgili genellemelerin zihnimiz üzerindeki belirleyici etkisini sınamak kolaydır. Bu yalnızca bu kapasitelerin bebeklikten itibaren önce yükselip sonra düşmesi olayı için geçerli değildir (dolayısıyla zamansallık açısından yaşlanmanın tek düze bir bozuluş olmadığını hatırlatalım); geçici veya kalıcı bedensel engel durumları, nadir görülen hastalıklar (örneğin progeria sendromu) ve kendini gerçekleştirmeye dönük psikolojik bariyerler gibi esasen sabit yaş kategorileri öneren yerleşik tipleştirmeleri anlamsız kılan durumlar için de geçerlidir.

Bütünüyle özel veya tekil durumları hesaba katmadığımız durumlarda bile, bireyselliğin mahiyetini konuştuğumuz bu aşamada, birey-beden ilişkisine dair yukarıdaki üç olasılıktan birini seçmeksizin yaşlanma fenomenini tam belirli (veya iyi tanımlı) hale getirmek zordur. Bu durumda, örneğin, birinci olasılık için yaşlanmayla gelen bedensel çöküş, üçüncü olasılık için bedensel arzulardan arınma olarak görünebilir. Benzer şekilde, üçüncüsü için yaşlanmayla gelen bilgelik birinci olasılık için deneyim ve aklın bedensel (beyin) koşulları nedeniyle zihinsel çöküş olarak görünebilir. Bu açıdan örneğin üçüncü söylem kendi içinde de sorun yaşar; çünkü bedensel olandan arınma olarak görünen olgu kabul edildiğinde, yaşlanmayla gelen deneyimin veya bilgeliğin nasıl icra edileceği ve aktarılacağı sorun haline gelir. Şöyle ki, birinci söylemsel olasılıktan gelmesi muhtemel eleştiriler yönünden bakıldığında, üçüncü olasılık, zayıflamış bir hafızada birikmiş verilerin, verimsiz çalışan bir bedenin sahip olduğu deneyim ve ustalıkların, dikkat ve öğrenme-öğretme kapasitesini kaybetmiş bir aklın kendisine atfedilen bilgeliği nasıl gerçekleştireceğini sıkı bir argümana bağlamak zorundadır.

Kısacası bireysellik dolayımı açısından tekil deneyim içerikleriyle tam belirlenmiş bir duruma erişmeksizin yaşlanmanın olası görünüşleri içinden birini seçmek, bir yandan özellikle beden ve bilinç düalizmi açısından belirli bir söylem düzeni içinde konuşmakla diğer yandan da bunların mücadele alanı haline gelen alt zemini verili kabul etmekle sonuçlanır. Tam belirlenmişliğin ise dilin ve tip kavramların doğası gereği bireyselliğin bizatihi kendisi aleyhine işleyip işlemeyeceği sorunu okuyucuya bırakılacaktır.

Tipleştirmenin Doğası ve Yaşlılık Söylemleri

Farklı toplumsal ve kültürel koşullarda zaman kavramı farklı anlaşılmıştır, aynı şey birey için de geçerlidir. Dolayısıyla zamansallık ve bireysellik için sözü edilen olasılıklar deneyim içeriklerini ancak toplumsal dolayimlarla kazanır. Kabaca toplumsallık dolayımıyla olasılıklar arasından öne çıkan seçimlerle tanım kazanmaya, yani kavramsal temsil imkânı bulmaya ve kavramları alfabe kabul eden bir söylem kurulmaya başlar. Bu durumda yalnızca farklı toplumlar arasında değil, aynı toplum içinde de güç, servet ve otorite ilişkileri bağlamında tanımlar farklılaşma eğilimi içindedir. Fenomenden kavrama ve dolayısıyla söyleme doğru giden bu süreç, fenomeni törpülemekle birlikte, yalnızca bilimsel bilgi için değil; gündelik bilgi dahil her türlü dilsel deneyim için zorunludur. Yani yaşlanma fenomeni tipleştirme aracılığıyla bir tür tercüme işlemine maruz kalmak zorundadır. Peki, tipleştirme nasıl işler?

Şu ana kadar fenomen ile kavram arasında bir açıklık olduğunu göstermeye çalıştık. Bu açıklık pragmatik tutumlarımız gereği sürdürülebilir değildir, dolayısıyla bir yorum faaliyeti gerekir.¹⁹ Yani fenomen ile kavram arasında bir açıklık varsa, tipleştirme faaliyeti tam olarak bu açıklığı mekân tutar. Tipleştirmenin bazı yolları diğerleri karşısında daha nesnel sayılma eğilimindedir. Özellikle de bu tipleştirmeyi içeren teori ve müteakib araştırma pratikleri gelenek kurabilmiş, kurumsallaşmış ve kendisini bu geleneğe ait görmeyenlerce de yeniden üretilmeye başlamışsa nesnellik algısı pekişir. Bu durumun ilgili söylem açısından taşıdığı anlam doğallaşmadır ve bu makaledeki asıl problemi teşkil eder. Örneğin sosyolojide “ideal tip” kavramını kullandığından ve karşıt gelenek kendisini bir tür “gerçek bilim” söylemiyle sunduğundan sosyal bilimlerde yorum ve tipleştirme dendiğinde doğal olarak Weber akla gelir (Benton & Craib, 2008, s. 101 vd.). Fakat metateorik düzeyi farklılaştırdığımızda görürüz ki olgular ve süreçler konuşmaz, her durumda biz onları kavramlar altında düşünürüz; yani karşıt görünen gelenek içinde, örneğin Durkheim da tipleştirme faaliyetinde bulunur. Kısacası tipleştirme mekanizması esasen metodolojik kavram inşalarıdır ve ayrıca bu mekanizmanın işleyişi ve çıktıları arasındaki benzerlik değer atıflarının benzerliğini garanti etmez. Örneğin Rousseau ile Kant veya Tönnies ile Durkheim modern uygarlığın veya toplumun ortaya çıkışı olgusuna dair benzer tespitlerine rağmen farklı tutum alırlar.

Tipleştirmeye ilişkin bu arka plan yaşlanma fenomeninin kavramsal temsiller dolayımıyla söyleme girişi açısından örneklenebilir. Biz bazı güncel kabulleri sorgulamamıza yardım edecek birkaç örnekle yetineceğiz. Mitolojik, felsefi, klasik bilimsel söylem şeklinde üç örnek vereceğiz.

19 Sosyal bilimlerde açıklama karşısında anlama vurgusuyla öne çıkan ve artık görelî olarak realist muarızlarının bile belirli yönlerden kabul ettiği metodolojik gelenek zımnen bu açıklığı onaylar. Bu geleneğe katkı konusunda genellikle Dilthey, Yeni-Kantçı felsefe okulları ve Weber öne çıkar (Özlem, 1999).

Antik Yunan mitolojilerinde üstelik kozmogoni gibi esaslı bir konu bağlamında ihtiras ve kıskançlık gibi temalarla ilgili olarak tanrılar arasındaki krizler yaşlılık aleyhine yorumlanabilir (Beauvoir, 1970). Burada insanların toplumsal dolayimlarla deneyimlediği yaşlanma fenomeninin bir söylem olarak mitolojiye taşınma mekanizmasını görmek mümkündür. Yani Yunan toplumundaki yaşlılık anlayışının bir tür kişileştirilmesi veya teknik olarak antropomorfik bir tanrı anlatısına aktarımı söz konusudur. Herkül’ün insanların eza çekmemesi uğruna yaşlılık tanrısı Geros (Romalılarda Senectus) ile mücadelesi veya Eos’un tanrılardan kocası Tithanos için ölümsüzlük isterken gençlik istemeyi unutmaması gibi anlatılar eklenebilir (Apak, 2020). Bu anlatılarda yaşlılık ile ilgili ihtiras, kıskançlık, güçsüzlük, hastalık, çirkinlik, yalnızlık gibi temalar yanında gençlik ve ölümsüz arzusu gibi bir temanın da varlığını görürüz. Bu temaların belirli bir yaşlılık söylemini teşhir ettiği fark edildiğinde, örneğin, literatürde karşımıza çıkan geleneğin yaşlı dostu olduğunu ifade eden söylemin tartışmaya açık olduğu görülebilir. Geleneğin yaşlı dostu olmama ihtimali bir yana modernlik ile gençlik arasındaki eşleştirme de tartışılabilir; çünkü kapitalizm için aciz yaşlılık ile riskli gençlik sistemin işleyişi açısından üreten yetişkin kategorisi karşısında ikincil olabilir.

Mitolojiden sonra “Batı” dünyası için söylemin baskın formu felsefe haline gelmiştir. Günümüze etkisi bakımından iki büyük kurucu filozof ise yaşlılık konusunda benzerliklerine rağmen nihai kertede farklı iki söylemi dile getirir. Platon tam anlamıyla felsefi bir söylem kurarken, Aristoteles felsefe aracılığıyla içerik anlamında modern olmasa da ilk bilimsel söylemin kurucusu sayılabilir. Aralarında temel fark da buradan kaynaklanır. Zira aşağıda görüleceği gibi Platon için tekillik esas iken Aristoteles her düzeyde tümel (gevşek anlamda genelleyici, kapsayıcı, evrensel) olanın peşindedir (Haşlakoğlu, 2016). Platon yaşlanmayla gelen olumsuzlukların farkında olmakla birlikte, yer yer dini bir öğüt halini alan değerlendirmelerinde yaşlılığı bilgelik gibi bir tip kavram üzerinden öne çıkarmaya eğilimlidir. Buna göre bedenli bir varlık olarak insan, bedensel arzuların neden olduğu yetkinleşememe ve dolayısıyla erdemsizliğin yaşlanmayla aşılabileceği kanaatindedir (Bektaş, 2017, s. 13). Platon için epistemolojik ve ahlaki bilgelik arasında bir ayrım olmadığından, doğru bir hayatın yaşlanma sürecinde ikisini birlikte getireceği söylenebilir. Doğru bir hayat ise bedensel ve toplumsal kozmostan bireysel kozmosa dönüş yolculuğu içinde belki de ancak yaşlılığın eşliğinde hasat edilebilecek zorlu bir arınma süreci gerektirir. Bu çerçevede onun ideal devletindeki “filozof kral” imgesinin yaşlılardan seçilecek olması, yine de felsefe tarihindeki özgül konumu nedeniyle, politik alandaki yaşlı-genç mücadelesinin söyleme yansımaları olarak okumak konusunda acele etmemek gerekir.

Filozofların toplumsal olguya yabancı olduğu varsayımına karşı filozofların soyutlama dili nedeniyle böyle bir algının ortaya çıktığı söylenebilir; nitekim Platon yaşlanma fenomeninin muhtelif görünümleri kadar yaşlı nüfus arasındaki eğitim,

ekonomik durum, toplumsal statü gibi farklılıklar konusunda da duyarlıdır. Örneğin yaşlılığa katlanma tutumunun statü ve zenginlik sahibi olanlarca daha kolay benimseneceğinin farkındadır. Fakat Platon için *eudaimonia* (well-being, saadet, öz-yeterlilik) kavramının işaret ettiği gibi, karakterin doğru gelişmediği bir durumda bunun yalnızca bir olasılık olması bir yana esas olan katlanma değil, halinden memnun olmadır; çünkü insan esasen ruhtur ve yaşlanma bedensel düşkünlük durumundan kurtuluş anlamında özgürlük ile ilgili bir fenomendir (Güvenç, 2023, s. 91). Bu söylem içinde yaşlılık ile bedensel çöküş arasındaki temel tipleştirmenin onaylandığı, fakat farklı değerlendirildiğini görüyoruz. Platoncu yaşlılık söylemine benzer bir içeriği daha sonra Roma düşünürü ve bürokrati olan Cicero’da görürüz; fakat onun güncel politik sorunlarla, özelde yaşlıların politik statüleriyle ilgili kaygısı baskındır. Bizi ilgilendiren bu tip kaygıların yaşlanma fenomenini yaşlılık söylemine hangi tipleştirme aracılığıyla yansıttığıdır. Cicero bedensel çöküş, arzuların yitimi, ölüm korkusu gibi güncel literatürde de öne çıkan tip kavramların farkındadır ve bilgelik söylemiyle bunları bertaraf etmeye çabalar ki burada bir tür saygınlık tipleştirmesiyle de karşılaşırız (Cicero, 1998). Bu söylemde, arzu yitiminin özgürlük olarak kodlanması ve ölümün gerek sıradüzen takip etmek zorunda olmaması gerekse ebedi yaşamla ilgisi kolaylıkla anlaşılabilirliği gibi, günümüzde de bedensel çöküşe eklenilen hayattan geri çekilme ise değerli ve saygın işlerin bedene dayalı olmamasıyla giderilir.

Aristoteles’in, ayrıntılarına giremeyeceğimiz gerekçelerle, özellikle hocası Platon’un tekillik vurgusuna karşı kendisinin tümellik vurgusu nedeniyle, erken bir bilimsel söylem kurduğu söylenebilir. Kastımız onun epistemoloji ile ahlak arasında yaptığı ayırım ve her ikisi için belirlediği genelleştirici ve oldukça formel tipleştirme mekanizmalarıdır. Yaşlılık söylemini de epistemolojik ve ahlaki bir ayırım üzerinden temellendirir.²⁰ Hocasına benzer şekilde beden-ruh arasındaki ayırma dair teorisi zeminde durur, fakat daha çok bedensel bir var olan olarak insan görüşünü dillendirir. Dolayısıyla belirli tipleştirmeler konusunda, örneğin bedensel çöküş ve zihinsel yetkinlik gibi, hocasıyla benzeşmekle birlikte gerek ayrıntılarda gerekse değerlendirmelerde farklılaşır. Aristoteles için entelektüel kapasite için gerekli doğal donanım ve bu donanıma dayalı öğretim konusunda gençlik döneminin yaşlılığa karşı avantajlarından bile söz edilebilir. Fakat ahlaki kapasite için gerekli donanım ve eğitim “zamana bağlı olmayan ancak zaman gerektiren” bir hususiyete sahip olduğundan yaşlanma ahlaki bilgelik için olumsuz bir avantaja sahiptir (Aristoteles, 2015). Fakat yine Platon’da olduğu gibi bilgelik yaşlanmanın doğal ve zorunlu bir sonucu değildir.

Kısacası zamansal bir varlık olarak birey ve tarihsel bir varlık olarak toplum için yaşlanma ve yaşlılık kalıcı bir gündemdir. Fakat bu gündem gelenekten modernliğe doğru tutarlı bir değişim geçirmiş değildir. Yaşlanma fenomeninin görünümünü içeren

20 Bu temellendirmeye rağmen Aristoteles’in “huysuz”, “cimri”, “korkak” gibi tiplerine bakılırsa yaşlılığa sıcak bakmadığını anlayabileceğimiz varsayımları da bulunur (Güvenç, 2023, s. 83).

olasılıklar evreninin söyleme tercümesinin sınırlı sayıda yolu bulunur ve ilgili düşünce tarihi bunlar arasındaki mücadeleyi içerir. Nihai kertede bu söylemlerin toplumsal dolayımı tabi olduğu ve güç, servet, otorite ilişkilerinin izlerini taşıdığı açıktır. Mesele güncel yaşlılık araştırmalarının da örtük bir şekilde gösterdiği gibi mağlup yaşlının artık bu söylem savaşında asli bir aktör olmamasıdır. Bu durum verili yaşlılık söylemlerinin işlevi hakkında yeniden düşünmeyi gerekli hale getirir.

Sonuç

Tipleştirme bir mefhumun dilsel pratiğe tercümesi anlamında fenomenen söyleme geçişin asli koşullarından biridir. Dolayısıyla en basit anlamda gündelik iletişim için bile zorunlu görünen ve deneyimlerimize ilişkin paylaşımın teknik imkanıdır. Fakat bu imkân fenomen ile kavram arasındaki açıklık nedeniyle zorunlu görünen sınırlılıklarla birlikte etkinlik gösterir. Bu makalede söz konusu imkân ve sınırlılıklar, tipleştirme mekanizmasının temel araçları olan kavramlar dolayımıyla yaşlanma fenomeni ile yaşlılık söylemi arasındaki ilişkinin mahiyeti üzerinden metateorik bir düzeyde ele alındı. Makalede örnekler üzerinden ve gerekçeleriyle açıklandığı gibi yaşlanma fenomenine ilişkin deneyimler, belirli bir yaşlılık söylemi veya bu tür söylemlerin bir demeti ile tutarlı konuşmaksızın iletilebilirlik özelliği kazanmaz. Şu hâlde asıl mesele bu söylemlerin fenomeni törpülemesi karşısındaki duyarlılıkla ilgilidir. Bu gerekçe her şeyden önce güncel durumda, sosyal politikalar bağlamında gündeme gelen yoğun nicel araştırma pratiğinin bir şekilde kendisiyle tutarlı olduğu modern kapitalist kentli yaşam koşullarından türetilmiş yaşlılık söylemlerini yeniden üretiyor olma ihtimali için geçerli sayılmalıdır. Yaşlanan dünya nüfusu ve yaşlıların yaşam koşulları açısından işlevsel görünen bir çalışmanın, araştırmacının niyeti ve araştırmanın faydalarından bağımsız olarak, yaşlanma fenomeni konusundaki duyarlılığını gündeme getirmiş olduk. Elbette ki iyi kurgulanmış saha çalışmalarıyla bu makale desteklenebilir. Örneğin, yine benzer metateorik düzeyden kopmamak adına, literatürdeki tipleştirmeler sistematik bir şekilde tespit edilerek “yaşlı bireyler” ile yapılacak mülakatlarla bu tiplere dair algıları ve bunlar aracılığıyla tanımlanma konusundaki görüşleri araştırılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Alaydın, N. N. (2019). Türkiye'deki yaşlılık çalışmalarına lisansüstü tezlerden bakmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 60–72.
- Apak, H. (2020). Gerontolojiye Yunan mitolojisinden bakmak. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 33–38.
- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a etik* (S. Babür, çev.). BilgeSu Yayınları.
- Armstrong, D. M. (2017). *Tümeller* (E. S. Kuşçu, çev.). Dergah Yayınları.
- Arun, Ö. (2018). Türkiye'de yaşlanma çalışmaları. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 41–61.
- Beauvoir, S. D. (1970). *Yaşlılık* (O. Canberk & E. Canberk, çev.). Milliyet Yayınları.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern dünyada yaşlı olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 9–18.
- Benton, T., & Craib, I. (2008). *Sosyal bilim felsefesi* (Ü. Tatlıcan & B. Binay, çev.). Sentez Yayıncılık.
- Blaine, B. E., & Brenchley, K. J. (2020). *Understanding the psychology of diversity*. Sage.
- Brubaker, T. H., & Powers, E. A. (1976). The stereotype of “old”: A review and alternative approach. *Journal of Gerontology*, 31(4), 441–447.
- Chasteen, A. L., Kang, S. K., & Remedios, J. D. (2011). Aging and stereotype threat. In M. Inzlicht, & T. Schmader (Eds.), *Stereotype threat* (pp. 202–216). Oxford University Press.
- Cicero. (1998). *Yaşlılık - Dostluk* (A. Sarıgöllü & T. Tunga, çev.). Cumhuriyet Kitapları.
- Diogini, R. (2015). Stereotypes of aging: their effects on the health of older adults. *Journal of Geriatrics*, 2015, 1–9. <https://doi.org/10.1155/2015/954027>
- Doğan, S. (2016). *Mekan-bağımlı bir kavram olarak gençlik*. M. Şentürk, & Ö. M. Yaman (Ed.), *Gençlik, kent ve göç içinde* (s. 12–44). Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- Duben, A. (Ed.). (2018). *Yaşlanma ve yaşlılık*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji nedir?* (O. Değirmenci, çev.). Olvido Kitap.
- Güvenç, E. (2023). Felsefi perspektiften yaşlılık dönemi. *S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 79–105.
- Haşlakoğlu, O. (2016). *Platon düşüncesinde tekhne*. Sentez Yayınları.
- Jensen, H. (2018). *Weber ve Durkheim* (D. Boyraz, çev.). Dergah Yayınları.
- Karakaya, T. (2003). Martin Heidegger'in felsefesinde ölüm problemi. *U.Ü. F.E.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 23–35.
- Koç, Y. (1994). Mekan ve nesne. *Felsefe Arkivi*, 29, 13–20.
- Korkmaz, N. & Yazıcı, S. (Ed.). (2014). *Küreselleşme ve yaşlılık*. Ütopya Yayınevi.
- Öner, N. (2012). *Fransız sosyoloji okuluna göre mantığın menşei problemi*. Divan Kitap.
- Özkul, M. & Kalaycı, I. (2015). Türkiye'de yaşlılık çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 259–290.
- Özlem, D. (1999). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji*. Küyerel Yayınları.
- Özlem, D. (2017). *Mantık*. Notos Kitap.
- Raina, D., & Balodi, G. (2014). Ageism and stereotyping of the older adults. *Scholars Journal of Applied Medical Sciences*, 2(2C), 733–739.
- Russell, C. (1981). *The aging experience*. Routledge.
- Sawyer, R. K. (2002). A discourse on discourse. *Cultural Studies*, 16(3), 433–456.

- Schaffer, J. A. (2005). *Zihin felsefesi* (T. Koç, çev.). İz Yayıncılık.
- Smith, D. W. (2013, December 16). *Phenomenology*. Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/#PhenPhen>
- Şentürk, M. (Ed.). (2021). *Dünyada yaşlanma araştırmaları*. Nobel Yayıncılık.
- van Dijk, T. A. (2012). *Ideology and discourse*. Pompeu Fabra University.
- Yıldırım, F. & Abukan, B. (2015). Yaşlılıkta bilgelik konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 1–9.

Kırdaki Afet Gerontolojisi ve Gündelik Hayat

Bengü Kurtege Sefer¹

Öz

Bu makalede 06 Şubat 2023 tarihli 11 ili etkileyen Kahramanmaraş depremi sonrası kırdaki yaşlıların afet yönetim stratejisi ve uygulamalarındaki yerini ve öznel afet deneyimlerini yorumlamaya yönelik alternatif kuramsal bir perspektif geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz kullanılarak, depremi ve kırdaki yaşlılık olgusunu kendi sosyal bağlamında değerlendiren bu makalede örnek vakalar, alan yazın, makro politik belgeler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurumu raporları üzerinden olguya ilişkin yeni bir kuramsal çerçeve önerilmiştir. Gündelik hayattaki etkileşimlere odaklanan iki kuramsal yaklaşım-Harold Garfinkel etnometodolojisi ve Michel de Certeau'nun strateji taktik ayrımı- sentezlenerek kırdaki yaşlı afetzedelerin gündelik etkileşimleri ve dirençlilik düzeyleri yorumlanmaya çalışılmıştır. Afet yönetim stratejisinde yaşlı afetzedeler bağımlı ve kırılgan bireyler olarak temsil edilmekte, ihtiyaçları tektipleştirilmekte ve sunulan hizmetler bu temsile dayanmaktadır. Kamu kurumları yaşlıları kentteki çadırkentlere veya bakımevlerine transfer etmeye çalışmışlar ve temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik destek ve hizmetler öncelikli olarak çadırkent ve konteynerdaki yaşlılara sunulmuştur. Ayrıca muhtarların ayrıştırıcı tutum ve önyargıları nedeniyle kırdaki yaşlılar yardımlara erişememişlerdir. Oysa kırdaki yaşlı afetzedeler hayvanlarını, tarım arazilerini terk etmeyerek ve bakımevlerine yerleşmeye karşı çıkarak, afet planlama stratejisine karşı çıkmışlardır. Kırdaki yaşlı afetzedelerin gündelik etkileşimlerinin, farklı aktörler arası güç ilişkilerinin, mekânsal hafızalarının, kültürel değerlerinin ve değişen toplumsal rollerinin açıklanması karşılaştıkları ayrımcılıkları ve afet dirençlilik düzeylerini göstererek kapsayıcı afet planlaması yapılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet planlama • Kırdaki yaşlılık • Gündelik hayat sosyolojisi • Dirençlilik • Kırılganlık

Disaster Gerontology and Daily Life in Rural Areas

Abstract

This article aims to develop an alternative theoretical perspective for interpreting the place and subjective disaster experiences of older rural people regarding disaster management strategies and practices after the Kahramanmaraş earthquake that affected 11 provinces on February 6, 2023. The article evaluates the earthquake and the phenomenon of old age in rural areas in its own social context using thematic analysis as a qualitative research method. The study analyzes case studies, literature, macro political documents, the reports of non-governmental organizations, and relevant public institutions in order to propose a new theoretical framework for the phenomenon. To interpret the daily interactions and resilience levels of older disaster survivors in rural areas, the article synthesizes and uses two theoretical approaches focusing on interactions in daily life: Harold Garfinkel's ethnomethodology and Michel de Certeau's distinction between strategy and tactic. The discrimination of older disaster survivors in rural areas face and their disaster resilience

¹ Sorumlu yazar: Bengü Kurtege Sefer (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul Türkiye. E-posta: bkurtege@gmail.com ORCID: 0000-0002-0539- 8375

Atıf: Kurtege Sefer, B. (2024). Kırdaki afet gerontolojisi ve gündelik hayat. *Senectus*, 2(2), 153-182. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0699>

levels will be explained through their daily interactions, the power relations between different actors, their spatial memories, cultural values, and changing social roles. This will enable more comprehensive disaster planning to be made.

Keywords: Disaster planning • Older people in rural areas • Sociology of everyday life • Resilience • Vulnerability

Extended Abstract

This article problematizes the representation of older disaster survivors in the disaster management strategy after the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquake. This strategy has not allowed older people to cope with the problems they've encountered after the disaster. According to official data, after the earthquake in which more than 48,000 people lost their lives, the planning and services considered all older people as vulnerable and ignored the resilience mechanisms and various needs and demands of the older disaster survivors in rural areas. A false representation of disaster survivors was created, and all intervention and recovery activities were based on this representation. This strategy homogenized the experiences of disaster survivors, viewing all of them as dependent human beings (Uyan-Semerci, Durmuş et al., 2023, p. 528), thus rendering the contributions that individuals can make towards increasing social resilience after the disaster invisible.

The disaster management strategy, which standardized the experiences and needs of older disaster victims, ignored the relationship between social stratification and disaster impact levels. However, "vulnerability (i.e., disaster vulnerability) is socially constructed" (Duruel & Avşar Arık, 2023, p. 106). Therefore, the effects of disaster on the older population should be evaluated where social positions such as economic class, age, immigration, marital status, and gender intersect. Poverty, being female, lack of education, social isolation and loneliness in tent cities, and prejudices against older populations affect older people's disaster vulnerability levels in different ways (Duruel & Avşar Arık, 2023, p. 107; Akçakaya & Kim, 2020, p. 4). Disaster management plans define the concept of resilience as opposite of vulnerability. Resilience is defined as the goal of planning and services for reconstructing social order after a disaster. However, the pre-disaster vulnerabilities of older people in rural areas prevent them from accessing the support, and services provided in the post-disaster period. In addition, older people in rural areas can benefit from their cultural values, knowledge, social roles, material and social capital, and gender to implement tactics that will reduce their level of disaster vulnerability in post-disaster reconstruction processes. Therefore, when focusing on the differing experiences and needs of the older population in relation to disaster management and recovery, not all older people are considered equally vulnerable.

Developing a sociological and anthropological approach focused on the processes of social interaction after a disaster will allow one to understand how disaster governance reproduces or transforms social inequalities, as well as the tactics individuals develop to increase their own resilience. This article proposes a new theoretical approach for analyzing the interactions in daily life that are considered unimportant and unquestioned in the processes of disaster management. The tactics older individuals in rural areas use to make sense of the post-disaster world are important for showing how individual-society relations have been transformed after a disaster and for making disaster planning

that is inclusive and well-suited to the structure of older people's resilience. The article will first present a theoretical perspective on interpreting the post-disaster daily life interactions of older disaster survivors, their place in disaster planning based on the pre-disaster social structure, and the resilience tactics they develop by making use of Michel de Certeau's concepts of strategy and tactics and Harold Garfinkel's ethnomethodological approach. The article will then give reference to anthropological studies in the relevant literature, NGO reports, and media news about older disaster victims to explain the power and authority relations that affect the daily interactions of older people living in rural areas after the disaster, their spatial memories, changing roles, perceptions of old age, and the daily resistance tactics they've developed at the intersection of cultural values.

Method

This article uses thematic analysis, a qualitative research design. "Thematic analysis is the general name given to qualitative data analysis methods consisting of the processes of creating patterns (themes) over qualitative data, making sense of these patterns and reporting them" (Hınız and Yavuz, 2023, p.398). This method aims to provide a more comprehensive understanding and explanation of the research topic and to develop a new perspective to explain social reality. This method, in which the researcher critically interprets the data, determines certain codes and themes and reveals new meaning can also be defined as "the process of creating meaning between the data, the researcher and the reader" (Hınız and Yavuz, 2023, p.393). It makes possible to both detect similarities and differences in the data and develop new perspectives on the research topic (Çarıkçı et al., 2024, p.137). Thus, it might be useful to develop a theory that explains the experiences in a specific context. It also aims to provide a detailed explanation of the research topic and develop a new perspective on it.

This article aimed to develop a new theoretical approach to the experiences of older disaster survivors in rural areas by correlating the core category of the phenomenon of old age and disaster in rural areas with disaster planning and the everyday interactions of older disaster survivors. This article evaluates the Kahramanmaraş earthquake and the phenomenon of old age in rural areas in its own social context and proposes a new theoretical perspective on interpreting their daily experiences after the earthquake. Studies in literature, the reports of civil society organizations, and public institutions, and political documents on the disaster management are used to select categories and themes on topic. The article identified important themes such as the daily interactions of older disaster survivors in rural areas, the power relations between different actors, spatial memory, cultural values, and changing social roles. These themes are used to develop an alternative theoretical approach for explaining the local meanings of the disaster phenomenon for older people in rural areas.

Findings

Earthquake Resilience and Everyday Life

This article has attempted to interpret the daily interactions and resilience levels of older disaster survivors in rural areas by synthesizing two theoretical approaches that focus on how individuals act in daily life: Harold Garfinkel's ethnomethodology and Michel de Certeau's strategy-tactic distinction. In accordance with Garfinkel's agency approach the disaster management strategy assumes that everyone in society has a common stock of knowledge and background about older people and that all actors responsible for disaster management use the same representation, one that views older people as vulnerable and dependent. A common perception of older people's post-disaster vulnerability was created through the typification of older disaster victims, and this typification is used to provide services and to initiate communications and interactions. However, de Certeau stated that this planning strategy and daily interactions are not independent of social stratification and power relations in society. Therefore, the fact that older disaster victims in rural areas have been excluded from planning, intervention, and recovery processes is not a coincidence. However, de Certeau also stated that older disaster survivors in rural areas are able to increase their level of resilience by developing certain tactics against the disaster management strategy. During a disaster, individuals reevaluate their stock of knowledge, regulate their interactions, and develop new tactics to cope with existing problems after an earthquake.

The Tactics Older People in Rural Areas Use in Daily Life for Fighting Disaster

Social Structure, Power Relations, and Daily Interactions in the Disaster Management Process in Rural Areas

When looking at the daily interactions of civil society organizations, public institutions, and the *muhtars* [village headmen] who took part in the relief efforts after the Kahramanmaraş earthquake with older people in rural areas, older refugees and disaster survivors living in rural areas were seen to encounter more discrimination about accessing food and health services. While services facilitated the access of older people living in tent cities to shelters, toilets, water, food, medicine, and medical devices, these services ignored the unique demands and needs of older people living in rural areas and older refugees. The effects of the disaster on older refugees and older people living in rural areas increased their vulnerability levels, which resulted in the reproduction of pre-disaster social stratification and inequalities. The background prejudices and perceptions that guided the interactions with these marginalized older groups negatively affected their access to aid and services in rural areas.

Spatial Memories and Resilience of Older Disaster Victims in Rural Areas

Contextual assessments enable us to understand how individuals construct their own disaster survivor identities through the memories they create in their daily lives regarding before, during, and after the disaster. These older individuals might nurture hope in their daily lives for reconstructing the space and their routines through their memories on the disaster. After the Kahramanmaraş earthquake of February 6, 2023, older people in rural areas resisted the government's disaster management plan by insisting on living amidst the destruction; by not abandoning their villages, animals, and fields; and by creating a local alternative memory related to the space through the details of their daily lives in the post-disaster space. The older people who refused to leave their villages and move to tent cities did not abandon their animals or agricultural fields. They also did not accept being moved to nursing homes in different provinces. They demonstrated individual resilience against the effects of the earthquake through the spatial memory they had established amidst the destruction.

Older Disaster Survivors in Rural Areas, Cultural Values, New Roles, and Resilience

Conducting new studies that examine the new active roles of older individuals regarding the post-earthquake processes in rural areas is essential in the context of Turkey. These studies will demonstrate how older people in rural areas, who are objectified in the disaster management plan, actively participate in the processes of disaster management. Studies should investigate how the elderly in rural areas guide the community based on their past knowledge, their experiences in search and rescue operations, how they join to the distribution of aid, and which new roles older individuals have undertaken in recovery processes (e.g., childcare, dispute settlement). These studies will reveal the daily interactions of older disaster victims in rural areas as active subjects who are able to reduce the negative effects of a disaster on rural community. For example, the interview conducted with the Kahramanmaraş Pazarcık ASHB District Directorate shows that many older people lived alone in rural areas and that these older disaster survivors did not want to be sent to a nursing home (65+ Older People Rights Association, 2023a). The argument has been made that elderly care should be undertaken by families due to traditional values in rural districts. Another case expressed the desire for older individuals to be placed in nursing homes to reduce the number of people in households that increased due to migration from urban to rural areas after the disaster in Şhitkamil, Gaziantep (65+ Older People Rights Association, 2023b). Therefore, the disaster experiences of older individuals should be contextualized, and disaster planning should consider how the social status, cultural values, and internal migration pattern of older individuals in rural areas affect these experiences.

Conclusion and Discussion

In Turkey, the disaster planning strategy represents all older disaster survivors as dependent and vulnerable. The services that are provided are based on this typology and ignore older people's disaster experiences, needs, and demands, which vary based on their social status, living space, and social and economic capital. Based on this typology, the services provided after the Kahramanmaraş earthquake have aimed to increase the resilience of older people in tent cities and container homes in city centers by meeting basic needs such as evacuation, shelter, health, and food and providing them with psychological support. The limited services provided in tent cities (e.g., toilets, bathrooms, food, medicine, psychological support) were also not provided in an age-friendly manner. In addition, the disaster management plans did not include the unique needs and demands of older disaster survivors in rural areas and ignored their resilience levels, which differ from the resilience levels of older people in the city. Thus, the pre-disaster socioeconomic structure, power, and authority relations in society have affected older people's levels of vulnerability and resilience in post-disaster reconstruction processes in society.

Garfinkel's ethnomethodological approach to how individuals construct society in their daily interactions with reference to the concepts of contextuality and agency and Michel de Certeau's sociological approach to everyday life regarding the potential of individuals to transform strategy through their daily tactics allows one to make sense of the complexity of the experiences of disaster survivors and to make inclusive disaster planning. Thus, disaster planning should consider the active roles played by older people in rural areas in post-disaster intervention, recovery, and reconstruction processes; the discrimination they encounter in their daily interactions; and the tactics they develop. If the planning is not designed in accordance with the resilience levels of older people in the context of disaster, social inequalities will be reproduced, and intervention plans that represent older people as vulnerable human beings will fail.

Kırda Afet Gerontolojisi ve Gündelik Hayat

Afetlerin nasıl ve kim tarafından tanımlandığı, nasıl bir stratejiyle yönetildiğini belirler. Afetlerle ilgili hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerine ilişkin politik belgelerdeki ontolojik ve epistemolojik varsayımların sorgulanması hak temelli, kapsayıcı ve eşitlikçi afet yönetiminin ön koşuludur. Afet planlama adı altında bireylerin afet deneyimlerine ilişkin temsil oluşturulmakta ve sunulan hizmetler ve uygulamalar bu temsili bilgiye referansla meşrulaştırılmaktadır. Bireylerin gündelik hayatları ve afet deneyimlerine ilişkin doğru kabul edilen temsil, onların sorun ve ihtiyaçlarını tanımlamaktadır. Afet yönetim stratejisinin paydaşları olan uluslararası organizasyonların, ulus devletlerin, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının afet sonrası için müdahale ve iyileştirme süreçlerine ilişkin planlamaları afetzedelerin kırılğan temsiline dayanmaktadır.

Gaillard, afet yazınında benzer bir perspektif olan Batı odaklı etnosentrik bakış açısını eleştirmektedir. 18. yy’da bilimi ve teknolojiyi elinde bulunduran sömürgeci toplumlar ürettikleri afet risk yönetimi programlarını, tehlike altında olan ve afet yönetimini bilmeyen geri kalmış ülkelere ihraç etmişlerdir (2022, s. 11). Bu hegemonik batılı söylem farklı coğrafyalarda, toplumların afetleri yönetme biçimlerini görmezden geldiği için etnosentriktir (Gaillard, 2022, s. 13). Gaillard’a göre afetzedelerin kullanılan söylemde nasıl temsil edildiği üzerine düşünmek önemlidir. Afetleri pozitivist bir paradigma ile doğa kaynaklı bir olay olarak değil, toplumsal inşacı kırılğanlık paradigmasını (constructivist vulnerability paradigm) kullanarak tanımlayan Avrupa devletleri, Afrika ve Asya’daki afetzedelerin deneyimleriyle ilgili tipoloji yaratmış ve hepsini geri kalmış, kırılğan, afet yönetimini bilmeyen toplumlar olarak betimlemiştir (2022, s. 6). Farklı toplumların bağlamsal afet kırılğanlık ve dirençliliklerine ilişkin “asimetrik bilgi eksikliğine” sahip Avrupalı toplumlar tarafından üretilmiş bu temsil, Batılı toplumların iktidarını sürdürmek için afet yönetimiyle ilgili uydurduğu bir “fantezi”dir (Gaillard, 2022, s. 16, 14).

Bu makalede 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi sonrasında afet yönetim süreçlerinde yaşlıların afet sonrası karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmesinin ve bunlardan kurtulmasının mümkün olmadığı varsayımından hareketle yaratılan afetzede temsili sorunlaştırılmaktadır. Resmi verilere göre 48 binden fazla bireyin hayatını kaybettiği deprem sonrasında tüm yaşlıları kırılğan kabul eden, kırdaki yaşlı afetzedelerin dirençlilik mekanizmalarını ve farklı ihtiyaç ve taleplerini görmezden gelen planlama ve hizmetler bu temsile dayanmaktadır.

Afet sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerinde hükümetin ve sivil toplum kuruluşlarının yaşlılarla etkileşimlerini şekillendiren afetzede temsili sorunlaştırmadan önce, Türkiye’de afet yönetim anlayışının tarihsel süreçte nasıl değiştiğini açıklamak faydalı olacaktır. 11 Aralık 1987’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından

1990'ların "Uluslararası Doğal Afetleri Azaltma On Yılı (International Decade for Natural Disaster Reduction)" ilan edilmesinden sonra afet risklerini anlamak, önlemek ve yönetmek önem kazanmaya başlamıştır. Küresel ölçekte 1990'lı yıllardan itibaren devlet odaklı ve afet sonrası süreçlerle ilgili "geleneksel afet yönetim sisteminden," çok paydaşlı ve afet döngüsüne ve risk yönetimine (afet risk azaltımına, afet hazırlığına ve sonrasına) odaklanan "afet risk yönetimi sistemine" geçilmiştir (Özmen ve Özden, 2013, s. 2). Çok paydaşlı olmayan geleneksel yaklaşımda afet yönetimi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmemiştir. Afet sonrası müdahale ve yardım süreçleri öncelenmiştir. Günümüzde egemen afet yönetim anlayışına ise hedef "toplumu afetlere karşı dirençli kılmaktır" (Özmen ve Özden, 2013, s. 9). Bu anlayışa uygun olarak afet riskiyle mücadele için temel nedenler ve dirençsizlikler -bina stoğu, yapılar, afet bilinci ve farkındalığı- konularında kurumsal yapının geliştirilmesi ve afet öncesi ve sonrası dirençsizlikleri azaltmaya yönelik çok paydaşlı pro-aktif çalışmalar yürütülmesi tavsiye edilmektedir.

1999 Marmara depremi Türkiye'de afetlerle ilgili yönetim stratejisinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Yapı stoklarının depreme dayanıklılığı, afet farkındalığının geliştirilmesi gibi afet öncesi hazırlık ve afet sonrası müdahale ve iyileştirmenin nasıl olması gerektiği konularında hem sivil toplum hem politika yapıcılar aktif çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Marmara depremi "devletin afete müdahalede konusundaki "yetersizliğini" ve doğal bir afetin sosyal bir afete dönüşümünü de göstermiştir" (Alkın, 2021, s. 322). Bu depremle birlikte devletin "her şeye muktedir" ve "baba" imajı sarsılmıştır (Özkan ve Uzun, 2024, s. 275). Deprem sonrası devletin afet bölgesine geç ulaşması, temel ihtiyaç malzemelerinin yetersizliği vs. halk nezdinde devletin afete hazırlıksızlığını göstermiştir. Aynı depremde sivil inisiyatiflerin müdahaleleri ve seferberlikleri afet yönetimi konusuna sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmeleri gerektiğini göstermiştir.

2009 yılında kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) afet yönetimini "afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, imkân ve kaynaklarının belirlenen stratejik hedefler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmasını gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok aktörlü, dinamik ve karmaşık bir yönetim süreci" olarak tanımlamaktadır (AFAD, 2024). Afet yönetiminde sivil toplum kuruluşları, afet etkilerinin azaltılmasına ilişkin müdahale ve iyileştirme aşamalarında dezavantajlı gruplara yönelik yürüttükleri faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadırlar. 3 Ocak 2014'te yürürlüğe giren Türkiye Afet Müdahale Planı'nda (TAMP), sivil toplum kuruluşları afete hazırlık ve afet sonrası müdahale ve iyileştirme çalışmalarında aktif rol alması gereken en önemli paydaşlar arasındadır. Plan kapsamında 2020 yılında AFAD akreditasyon sistemi kurulmuştur.

Bu sistemle “afetlerde ve acil durumlarda, faaliyetler yapmayı hedefleyen kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, STK’lar ve AFAD gönüllüleri gibi paydaşlar arasında standartların tespit edilmesi, eş güdüm sağlanması ve afet yönetimi performansının artırılması hedeflenmiştir” (Özkan ve Uzun, 2024, s. 284). Böylelikle afet yönetimine dahil farklı aktörler arası koordinasyon ve iletişim eksikliğinin giderilmesi hedeflenmektedir.

İlgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, gönüllü gruplar arama kurtarma, ilk yardım, iyileştirme ve yeniden inşa dönemlerinde bütünsel afet yönetiminin parçasıdırlar ve afet döngüsünün tümüne bu aktörler katkı sunmalıdır. Afet sonrası müdahale aşaması, afetten sonraki ilk dönemdeki arama kurtarma, ilk yardım, tahliye ve kuruluşlar arası koordinasyonu sağlama yoluyla afetlerin etkisini yönetmeyi gerektirir (Alkın, 2021, s. 316). Yiyecek, giyecek, yakacak, ilaç, geçici barınma yeri gibi temel ihtiyaçlar bu aşamada tespit edilerek karşılanmaya çalışılır. Afet sonrası iyileştirme sürecinde ise toplumun dirençli kılınması “geçici barınma yerlerinin temini, zarar gören alt yapının onarımı, afet bölgesinin temizlenmesi, travma sonrası süreçte afetzedelerin psikososyal esenliğinin (well-being) yeniden tesisi” gibi hizmetler sunulur (Alkın, 2021, s. 318). Bu aşamada coğrafi özellikler, afetin farklı gruplar üzerindeki etkilerini gözeten planlama, yardım ve uygulamalar için paydaşlar arası uyum ve koordinasyon gerekir (Alkın, 2021, s. 320).

Devletin afet yönetimini doğrudan etkileyen sivil toplum kuruluşları bu süreçte ihtiyaçları hükümete ileterek ve proaktif rol alarak “halk ve hükümet arası bir köprü oluştururlar” (Özkan ve Uzun, 2024, s. 269). Örneğin, 30 Ekim 2020 Seferihisar merkezli İzmir depremi sonrası müdahale ve iyileştirme aşamalarında sivil toplum kuruluşları aktif rol almıştır. Sivil toplum kuruluşları afet yönetiminde dezavantajlı gruplara erişimleri daha fazla olduğu için bu grupların taleplerini tespit etme avantajına sahiptirler. Afet farkındalığı olan uzmanlardan oluşan platform üyeleri afet bölgesine yardım malzemelerinin ulaşması, dağıtımı, arama-kurtarma ve afetzedelere psikolojik destek sunma gibi pek çok konuda çalışmışlardır (Alkın, 2021, s. 324-326). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi sonrası Balıkesir’den deprem bölgesine giden on dokuz sivil toplum kuruluşunun afet yönetimindeki rollerini nasıl gördüklerini değerlendiren çalışmada, kuruluşlar işlevlerini “alyuvar” olarak tanımlamışlardır. “Alyuvarlar kanayan bölgede toplanıp destek oluyor ya mesela. Kabuk toplayıp iyileşmesini sağlıyor yaranın” (Özkan ve Uzun, 2024, s. 288). Aynı deprem sonrası sunulan psikososyal destek görevlilerinin deneyimlerini değerlendiren çalışmada, gönüllü dernek ve STK’ların engelli, yaşlı, çocuk ve kadınların ihtiyaçlarını tespit ettikleri ve destek hizmetleri sundukları ifade edilmiştir (Arslan Koç ve ark., 2024, s. 118). Uzmanlar tarafından sunulan psikososyal müdahale hizmetleriyle, afet sonrası yaşlılarda ortaya çıkan stres ve travmanın azaltılması ve davranış bozukluklarının önlenmesi hedeflenmiştir.

Bu örnekler arama-kurtarma, ilk yardım, tahliye faaliyetlerinde, ihtiyaçların belirlenmesinde ve dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin sunulmasında ve kaynakların dağıtımında sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği pro-aktif rolü göstermektedir. Ancak burada sorunlaştırılması gereken nokta dezavantajlı gruplara mensup afetzedelerin hepsinin afet sonrası kırılğanlığının arttığı varsayımından yola çıkılarak, afetzedelerle ilgili yanlış temsil yaratılması ve tüm müdahale ve iyileştirme faaliyetlerinin bu temsile dayandırılmasıdır. Afetzedeliğin toplumsal tabakalaşmaya ilişkisini ve afetzedeler arası karmaşık ve çok boyutlu deneyimleri indirgeyen, “bireyleri yardıma muhtaç” bağımlı kişiler olarak gören bu temsilde, afetzedelerin deneyimleri homojenleştirilmekte ve hepsi bağımlı ve kırılğan görülmektedir (Uyan-Semerci, Durmuş ve ark., 2023, s. 528). Bu yaklaşımla hizmetler sunulduğunda, bireylerin afetle mücadele süreçlerinde toplumsal dirençliliği arttırmaya yönelik sunabilecekleri katkılar görünmez kılınmaktadır.

Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi sonrası psikososyal destek sunan görevlilerinin deneyimlerini değerlendiren bir çalışmada, özellikle gönüllü dernek ve sivil toplum kuruluşlarının engelli, yaşlı, çocuk ve kadınların ihtiyaçlarını tespit etme çalışmaları yürüttükleri ve destekleme hizmetleri sundukları bulunmuştur (Arslan Koç ve ark., 2024, s. 118). Ancak katılımcılar “desteklerin ihtiyaca yönelik olmadığını, tekdüzeliğin söz konusu olduğunu ve temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir destek mekanizmasının yaratıldığını” ifade etmişlerdir (Arslan Koç ve ark., 2024, s. 120). Yaşlılardan çok özellikle çocuklara yönelik olan bu destekler çadırkentlerdeki afetzedelere odaklanmış, “lüks” ve “yetersiz” kalmıştır çünkü uzman yetersizliği ve koordinasyon eksikliği nedeniyle dezavantajlı grupların ihtiyaç ve talepleri kapsamlı şekilde haritalandırılmamıştır (Arslan Koç ve ark., 2024, s. 120-123). Yaşlılara yönelik hizmetlere baktığımızda da kırılğan yaşlı tipolojisinden yola çıkarak yaşlıların ihtiyaçlarının tektipleştirildiğini ve sadece kent merkezindekilerin temel ihtiyaçların karşılanmaya çalışıldığını görüyoruz. Hatay’da 60-84 yaş arası 25 yaşlı afetzede ile görüşen araştırmacılar çadır ve konteyner kentlerde banyo ve tuvalet kullanımının yaşlıların kullanımına uygun olmadığını, yeterince ısınamadıklarını, gıdaya erişimde güçlük çektiklerini ve kronik hastalığı olanların sağlık hizmetlerine erişme ve ilaçlarını bulma konusunda güçlük çektiklerini tespit etmişlerdir (Duruel ve Avşar Arık, 2023, s. 110).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) Kahramanmaraş depreminden kısa süre sonra yayımladığı raporda da yaşlı afetzedelerin kırılğan ve homojen bir grup olarak betimlendiğini görüyoruz. Bu betimlemeden yola çıkarak afetle mücadele kapsamında özellikle çadırkent ve konteynerlerde yaşayan yaşlılara psikososyal destek sağlanması ve gıdaya ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması planlanmıştır (SBB, 2023, s. 111) Yaşlıların barınma ihtiyaçlarını karşılamak için Adıyaman, Hatay, Malatya, Gaziantep ve Kahramanmaraş’ta 533 yaşlı

33 ilde 70 kuruluşa yerleştirilmiş, çadırda yaşayan bakıma muhtaç 214 yaşlı farklı illerde ilgili kuruluşlara yerleştirilmiştir (SBB, 2023, s.109-110). Depremden etkilenen yaşlıların ihtiyaçları ya sivil toplum kuruluşlarına ya da ASHB Engelli ve Yaşlı Vatandaşlar için Deprem Destek Hattı'na iletilmiştir. 2023 yılı Mart ayı başına kadar 3.168 gıda, tahliye, kurum bakımına alma, tekerlekli sandalye, işitme cihazı vb. talebi karşılanmıştır (SBB, 2023, s.109). Afet sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerinde devlet yaşlıların kendi aralarında farklılaşan ihtiyaç ve taleplerini görmezden gelmiş ve sunulan sınırlı hizmetlerle çadırkentteki yaşlıların bir kısmının temel ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir.

Makro politik belgelerde yaşlılara yönelik afet yönetim planlamasının nasıl olması gerektiğine dair kısımlar bulunmaktadır. Kahramanmaraş depremi ile ilgili yayımlanan raporda afet anında yaşlıların yer tespiti ve tahliyesi için bir sistem oluşturulması, yaşlıların afet bilincinin artırılmasına yönelik eğitimler verilmesi ve psikolojik destek kapasitesi artırılması afet öncesi hazırlık ve risk azaltmaya yönelik politik öneriler olarak sunulmuştur (SBB, 2023, s. 115). Raporda afet sonrası için yaşlılara özgü politik hedeflerde ifade edilmiştir. Örneğin, yaşlılara afet sonrası tıbbi yardım ve sağlık hizmetleri sunumu ve tahliye ve barınma yerlerinin tahsisi için “gönüllüğe” dayalı pilot projeler uygulanması, yaşlılara özgü afet yönetim planlamalarının incelenmesi ve uluslararası işbirliklerinin gelişmesi, yerel yönetimlerin “afet alanında yaşlı dayanıklılığı, korunması ve yaşamlarının kolaylaştırılması kapsamında” projeler geliştirmeleri ve yaşlıların bakıcıları ile en yakın barınma yerlerine yerleştirilmesi için planlar oluşturulması hedeflenmiştir (SBB, 2023, s. 116-117). 2023-2025 yıllarının kapsayan Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından hazırlanan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nın Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar başlığı altında afet konusunda yaşlıların bilgilendirilmesi, farkındalıklarının artırılması konusunda sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğiyle kılavuzların hazırlanması ve tahliye tatbikat çalışmaları yapılması planlanmaktadır (ASHB, 2023, s. 52) Yaş dostu politik uygulamalar kapsamında bakıma muhtaç yaşlı bireyler için geçici bakım merkezlerinin kurulması ve kronik hastalığı olan ve cihaza bağlı yaşlıların tahliyesi için planlamalar yapılması hedeflenmektedir (ASHB, 2023, s. 55).

Deprem öncesi ve sonrasına yönelik afet yönetim planlamasıyla yaşlıların kırılganlığını azaltmaya yönelik bakım, tahliye ve sağlık odaklı yerel ve uluslararası iş birliklerinin artırılması ve projelerin geliştirilmesi önerilmektedir. Ancak planlamalardaki politik hedeflerde yine yaşlılık deneyimlerinin tektipleştirildiğini ve yaşlıların afet öncesi ve sonrası edilgen, bakıma muhtaç ve bağımlı yardım alıcıları olarak temsil edildiğini görüyoruz. Yaşlılar bu planlama ve projelerin tasarımı söz hakkına sahip değildirler ve afet öncesi ve sonrasında yaşlıların farklılaşan dirençlilik ve kırılganlık düzeyleri göz ardı edilmektedir. Önleme, müdahale ve iyileştirme

süreçlerindeki planlamalarda yaşlıların hareket kısıtlılığı, toplumsal cinsiyeti, ekonomik durumu, sosyal ilişkileri, medeni durumu ve demans hastalığına bağlı bilişsel yetersizlikleri açısından farklılaşan ihtiyaçlarını gözeten kapsayıcı ve hak temelli bir yaklaşım benimsenmemektedir. Yaşlıların afet öncesi ve sonrası toplumun yeniden inşa sürecine sağlayacağı destek potansiyeli göz ardı edilmektedir.

Yaşlıların afet deneyimleri ile ilgili mevcut çalışmalarda da yaşlıların deprem sonrası kırılğanlıklarının arttığı vurgulanmaktadır. Yaşlıların deprem sonrası deneyimlerini yorumlayan bu çalışmalarda, yaşlılar güçlendirilmesi gereken kırılğan bir grup olarak betimlenmekte ve bu temsile dayanarak yaşlılara özgü psikososyal direnç artırma programları uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Yaşlılar, afet sonrası ekonomik, psikolojik ve sosyal yönden daha kırılğan hale gelmektedirler. Deprem sonrası bakıma muhtaç, yakınına kaybetmiş, kronik sağlık sorunları olan, Alzheimer hastası yaşlılar arasında korku, depresyon, “geciken keder, hiçbir şey olmamış gibi davranmak” veya kendine zarar verme gibi patolojik tepkilerin yaygın olduğu düşünülmektedir (Tufan ve ark., 2022, s. 16). Normal rutin koşulların ortadan kalkması sonucu, yaşlı bireylerin psiko-sosyal kırılğanlıkları artmaktadır. Özellikle demans hastalarında hafıza kayıpları ortaya çıkmakta ve bilişsel yetkinlikleri azalmaktadır (Durak, 2023, s. 5-6). Ayrıca afet sonrası geçici barınma koşulları, çadırlardaki sıcaklık, gürültü, yaşlıların fiziksel kapasitelerine uygun rampa ve korkuluk eksikliği fiziksel ve ruhsal kırılğanlığı arttırmaktadır. Depremle birlikte yaşlıların yaşadıkları maddi kayıplara bağlı olarak yaşlı yoksulluğu da artmaktadır. Mülklerini, gelir kaynaklarını kaybetmiş ve yaş ayrımcılığı nedeniyle piyasada iş bulma ihtimali düşük olan yaşlıların ekonomik kırılğanlıkları da artmaktadır (Duruel ve Avşar Arık, 2023b, s. 340-341). Deprem sonrasında sosyal ilişkilerin ve mal varlığının kaybı da yaşlılar arasında umutsuzluk ve duygusal stres düzeyini arttırmaktadır. İran depremi sonrasında da deprem öncesi dezavantajlı konumda olan yaşlı afetzedelerin ikinci kez mağdur edildikleri ve deprem sonrası psikososyal kırılğanlıklarının arttığı bulunmuştur. Hem yaşlı bireylerin bakım ve geçinme için diğer aile üyelerine, kamu kurum ve kuruluşlarına olan bağımlılığı artmış, hem de belirsizlik ortamında yaşlılar üzüntü, güvensizlik ve endişe duygularını daha şiddetli yaşadıklarını belirtmişlerdir (Khankeh ve ark., 2020, s. 11).

Yaşlı afetzedelerin deneyim ve ihtiyaçlarını tektipleştiren afet yönetim stratejisinde, toplumsal tabakalaşma ile afetten etkilenme düzeyleri arasındaki ilişki göz ardı edilmektedir. Fakat “afet kırılğanlığı veya diğer bir deyişle zarar görülebilirliği sosyal olarak inşa edilir” (Duruel ve Avşar Arık, 2023, s. 106). Dolayısıyla afetin yaşlılar üzerindeki etkileri ekonomik sınıf, yaş, göçmenlik, medeni durum ve toplumsal cinsiyet gibi toplumsal konumların kesişimde değerlendirilmelidir. Yoksulluk, kadınlık, eğitimsizlik, çadır kentlerde sosyal izolasyon ve yalnızlık, yaşlılara yönelik ön yargılar yaşlıların afet kırılğanlık düzeylerini farklı şekillerde etkilemektedir (Akçakaya ve Kim, 2020, s. 4; Duruel ve Avşar Arık, 2023, s. 107). Dirençlilik kavramı afet yönetim

planlarında kırılganlığın zıttı olarak tanımlanır ve afet sonrası toplumsal düzenin yeniden inşası için yapılan planlama ve uygulamaların hedefidir. Oysa kırdaki yaşlıların afet öncesi kırılganlıkları, afet sonrası dönemde yapılan planlamadan dışlanmalarına ve sunulan destek ve hizmetlere erişememelerine yol açmaktadır. Ayrıca kırdaki yaşlılar afet sonrası yeniden inşa sürecinde kültürel değerleri, bilgi birikimleri, üstlendikleri toplumsal roller, ekonomik ve sosyal sermayeleri, toplumsal cinsiyetleri vs. aracılığıyla toplumsal olarak afet kırılganlık düzeylerini düşürecek taktikler uygulayabilirler. Dolayısıyla yaşlıların afet riski bağlamında farklılaşan deneyim ve ihtiyaçlarına odaklandığımızda, tüm yaşlıların aynı düzeyde kırılgan olmadıklarını görmekteyiz.

Yaş afet durumunda tek başına belirleyici değildir ve yaşlıların afet sonrası iyileşme sürecinde daha az kırılgan olduğunu gösteren çok az sayıda güncel çalışma vardır. Amasya’da kent merkezinde yaşlılar, sahip oldukları sosyal sermaye ve ağlardan sağladıkları toplumsal destek sonucu afetin psikolojik ve sosyal etkilerini daha iyi yönetebilmişlerdir (Akçakaya ve Him, 2020, s. 13). Ayrıca yaşlılar geçmişteki afet tecrübelerine dayanarak etkileşimlerini yönetebilmekte, afete dirençlilik gösterebilmekte ve savunma mekanizmaları geliştirebilmektedir (Şevik, 2023, s. 53). Yaşlılar gençlere kıyasla afet sonrası stres ve endişeyi daha iyi yönetebilmekte ve böylelikle afetlerin psikolojik etkilerine direnç gösterebilmektedirler. 2023 yılındaki deprem sonrası Hatay’da konutlarını ve mal varlıklarını kaybeden yaşlı afetzedeler için dini inançlar da psikolojik dirençliliklerine olumlu katkı sağlamıştır. “Katılımcılar depremi ve kayıpları “Allah’tan gelen bir şey” olarak anlamlandırıp, deprem anında dua etmenin, şehadet getirmenin kendilerini rahatlattıklarını ifade etmişlerdir” (Duruel ve Avşar Arık, 2023, s. 116-117). Yaşlıların bilgi birikimi, sosyal sermayesi ve kültürel değerleri afete dirençliliklerini farklı şekillerde etkilemektedir. Yaşlıların afet tecrübelerini artan kırılganlık üzerinden değerlendiren çalışmalar ve afet yönetimi anlayışı, yaşlıların afet sonrası travmatik durumlarla baş etmek için geliştirdikleri taktikleri, deprem sonrası yaşadıkları kayıpları nasıl anlamlandırdıklarını, dirençlilik ve dayanıklılıklarını göz ardı etmektedir. Oysa bu anlamlandırmalar iyileştirme sürecinin parçasıdır.

Afetler sonrasında toplumsal yapıda meydana gelen değişimler toplumdaki iktidar ve tahakküm ilişkilerinden bağımsız değildir. Afet öncesi toplumda sosyoekonomik yapılanma ve koşullar, bireylerin süreçten nasıl etkilendiklerini ve sonrasındaki toplumsal inşa sürecinde dirençliliklerini arttırmak için sahip oldukları avantajları ve dezavantajları belirler. Afet yönetimiyle engelli, yaşlı, çocuk gibi dezavantajlı grupların depremle artan kırılganlıklarının azaltılması ve dirençliliklerinin artırılması hedeflenir. Ancak yardımların belirlenmesi ve dağıtımı süreçleri kapsayıcılık ve eşitlik ilkesine uygun yürütülmeyebilir. Bu süreçte devlet ve farklı aktörler arası yaşanan çatışma ilişkileri sonucu toplumsal değişim ortaya çıkabilir (Gökalp Yılmaz, 2021, s. 197). Dolayısıyla afet sonrası toplumsal etkileşim süreçlerine odaklanacak bir sosyolojik ve antropolojik bir yaklaşım geliştirilmesi afetlerin ve afet yönetişiminin toplumsal

eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini, dönüştürdüğünü ve bireylerin kendi dirençliliklerinin arttırmaya yönelik geliştirdikleri taktikleri anlamlandırmamızı sağlayacaktır. Bu makale afet sonrası toplumsal inşa sürecinde önemsiz görülen ve sorgulanmayan gündelik hayattaki etkileşimlerin analizine yönelik yeni bir kuramsal yaklaşım önermektedir. Kırsaldaki yaşlı bireylerin afet sonrası dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları yöntemler, afet sonrası birey toplum ilişkilerinin nasıl dönüştüğünü göstermek ve kapsayıcı ve yaşlıların direnç yapısına uygun afet planlaması yapmak için önemlidir. Makale kapsamında öncelikle Michel de Certeau'nun strateji ve taktik kavramlarından ve Harold Garfinkel'in etnometodolojik yaklaşımından faydalanarak yaşlı afetzedelerin afet sonrası gündelik hayat etkileşimlerini, afet öncesi toplumsal yapıya bağlı olarak afet planlamasındaki yerlerini ve afet sonrası geliştirdikleri dirençlilik taktiklerini yorumlamaya yönelik kuramsal bir perspektif sunulacaktır. Ardından ilgili literatürdeki antropolojik çalışmalara, STK raporlarına ve medyada yaşlı afetzedelerle ilgili haberlere referansla kırdaki yaşlıların afet sonrası gündelik hayatlarındaki etkileşimlerini etkileyen güç ve iktidar ilişkileri, mekânsal hafızaları, değişen toplumsal roller, yaşlılık algısı ve kültürel değerler kesişimde geliştirdikleri gündelik direniş taktikleri açıklanacak ve yeni araştırmalar için öneriler sunulacaktır.

Yöntem

Bu makalede nitel araştırma desenlerinden biri olan tematik analiz kullanılmaktadır. “Tematik analiz nitel veri üzerinden örüntüler (temalar) oluşturma, bu örüntüleri anlamlandırma ve raporlama süreçlerinden oluşan nitel veri analiz yöntemlerine verilen genel isimdir” (Hınız ve Yavuz, 2023, s. 398). Bu yöntem, sosyal gerçekliği açıklamak için araştırma konusuyla ilgili daha kapsamlı açıklama sunmayı ve yeni bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar. Araştırmacının verileri eleştirel bir şekilde yorumlayarak belirli kodlar ve temalar belirlediği ve yeni anlam örüntüleri ortaya çıkardığı bu yöntem, “veri, araştırmacı ve okuyucu arasında bir anlam oluşturma süreci” olarak da tanımlanabilir (Hınız ve Yavuz, 2023, s. 393). Araştırma sorusuyla ilgili teorik yaklaşımlardan yola çıkarak belirlenen özgün temalar hem verideki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesini hem de araştırma konusuyla ilgili yeni perspektiflerin geliştirilmesini mümkün kılar (Çarıkçı ve ark., 2024, s. 137).

Bu nitel paradigma, toplumsal bir olguyla ilgili bireylerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkan anlamları açıklamak ve yeni kuramsal perspektifler geliştirmek için önemlidir. Alan yazını, örnek vaka ve belgelerin karşılaştırmalı analizi üzerinden belirlenen kategorilerin birbiriyle ilişkilendirilmesi sonucu bireylerin toplumsal deneyim ve davranışlarını açıklamaya yönelik alternatif kuramsal yaklaşımlar geliştirilebilir. Yöntem kapsamında, kavramsal olarak benzer vakalar, etkileşimler ve eylemler gruplandırılarak, kategorilerle ilgili kodlama yapılmakta ve kategoriler birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Veri analizi sürecinde benzer vakaların tespiti kadar

olguların konuyla ilgili diğer vaka ve olgularla karşılaştırılması da önemlidir. Bu karşılaştırmalar sonucu tespit edilen temalar birbiriyle ilişkilendirilerek araştırma konusuyla ilgili yeni bir kuramsal çerçeve geliştirilebilmektedir.

Makale kapsamında kırdaki yaşlılık ve afet olgusu çekirdek kategorisi, afet planlama ve yaşlı afetzedelerin gündelik etkileşimleri alt kategorileriyle ilişkilendirilerek kırdaki yaşlı afetzedelerin deneyimlerine ilişkin yeni bir kuramsal yaklaşım geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bireylerin afet sonrası gündelik etkileşimleri ve afet yönetim stratejisine bağlı olarak kırdaki yaşlılık ve afet olgusu anlam kazanmaktadır. Kahramanmaraş depremi ve kırdaki yaşlılık olgusunu kendi sosyal bağlamında değerlendiren bu makalede örnek vakalar, alan yazın, yaşlıların afet planlamasındaki yeriyle ilgili makro politik belgeler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurumu raporları üzerinden olguya ilişkin karşılaştırmalar yapılarak önemli kategoriler ve temalar belirlenmiş ve kırdaki yaşlıların afet sonrası gündelik deneyimlerini yorumlamaya yönelik yeni bir yaklaşım önerilmiştir. Kırdaki yaşlı afetzedelerin gündelik etkileşimleri ve farklı aktörler arası güç ilişkileri, mekânsal hafızaları, kültürel değerleri ve değişen toplumsal rolleri tespit edilen önemli temalardır. Bu temalara referansla bireylerin gündelik etkileşimleri sonucu ortaya çıkan afet olgusunun yerel anlamları açıklanmaya yönelik alternatif kuramsal bir yaklaşım kullanmanın önemi gösterilmiştir.

Bulgular

Deprem, Dirençlilik ve Gündelik Hayat

Pozitivist bir yaklaşımla toplumu bireye dışsal, objektif olarak gözlemlenebilen bir nesne olarak ele alan makro sosyolojik yapısalcı yaklaşımlara karşı, toplumun bireylerin gündelik hayattaki etkileşimleri sonucu nasıl inşa edildiğini inceleyen mikro sosyolojik yaklaşım kullanılmaktadır. Harold Garfinkel *Etnometodolojide Araştırmalar* eserinde Emile Durkheim'ın bireyi pasifize eden ve etkileşimlerden bağımsız toplumsal olguların analizine odaklanan makro sosyolojik yaklaşımına karşı, gündelik hayatın işleyişinde toplumsal yapının nasıl kurulduğunun incelenmesine yönelik çağrısını dile getirmiştir: “Durkheim’ın sosyolojisinin temel ilkesinin toplumsal olguların nesnel gerçekliği olduğu fikrine ilişkin belirli yorumlarda vurgulananın aksine, bu kitaptaki yazılarda toplumsal olguların nesnel gerçekliği olarak gündelik hayatın müşterek etkinliklerinin süregelen icrası alınır” (Garfinkel, 2014, s. 7). Dolayısıyla anlaşılması gereken, gündelik hayatın işleyişinde bireylerin toplumu nasıl yorumladığı ve eylemleriyle toplumu nasıl kurduğudur.

Garfinkel gündelik hayattaki etkileşimlerde toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğini incelerken “bağlama gönderimlilik” ve “faillik” kavramlarına dikkat çekmiştir (2014, s. 220, 214). Bireyin algı, tutum ve davranışlarını yorumlarken genel

geçer, tek sesli ve indirgemeci yorumlar sunan makro yaklaşımların yerine, bireyin eylemleri ve algılarını toplumsal bağlam içinde değerlendiren ve gündelik hayatı merkeze alan yaklaşımlar tercih edilmelidir. Bu yaklaşımlarda, bireyler toplumsal beklentilerin, normların ve kuralların pasif taşıyıcıları değil, etkileşimleriyle toplumsal gerçekliği üreten, yeniden üreten ve müzakere eden aktif öznelerdir. Bireylerin eylemlerini koşullayan, yön veren, etkileşime girmelerini sağlayan “toplumsal olarak benimsenmiş bilgiler” vardır (Garfinkel, 2014, s. 219). Bireyler bu bilgileri kullanarak belirli bağlamlarda etkileşime girerler. Ancak birey sadece bu bilgiyi içselleştirip, ona göre hareket etmez. Bu bilgiye kendisiyle ve toplumla ilgili bakış açısını katarak eylemde bulunur.

Garfinkel, gündelik hayatın somut olarak incelenmesi için gündelik rutinlere ve düzenliliklere odaklanılması gerektiğini savunur. Birey gündelik rutin eylemlerinde belirli varsayımlarla hareket eder ve bu varsayımların toplumdaki diğer bireyler tarafından da paylaşıldığını düşünür. Dolayısıyla geçmiş deneyimleri, bilgi birikimi birey için rehber işlevi görür. Günlük rutin eylemlerine yön veren varsayımları, “arka plan beklentilerini” sorgulamaz. Garfinkel’in deyimiyle “toplum üyesi arka plan beklentilerini bir ‘yorumlama şeması’ olarak kullanır. Kişi bu yorumlama şemaları sayesinde somut görüşleri bilinen durumların tezahürleri olarak tanıyabilir ve anlaşılır kılabilir” (2014, s. 61).

Etnometodoloji bireylerin eylemlerini nasıl açıkladıklarına odaklanırken toplumdaki güç ilişkilerinin ve tabakalaşmanın bireyin eylemlerini nasıl etkilediğini göstermemektedir (Binici ve Tatlıcan, 2020, s. 230). Oysa bireyin kendi dünyası hakkındaki anlamlandırmaları güç ve iktidar ilişkileri tarafından şekillenir ve bireyler bu anlamlandırmaları gündelik hayatlarında uyguladıkları taktiklerle dönüştürebilirler. Bireyin kendi durumunu nasıl tanımladığı ortak bilgi stoğundaki kabul ve varsayımlarla, tipleştirmeyle örtüşmek zorunda değildir. Bireyler dünyalarını diğer toplumsal gruplar tarafından kendilerine yönelik yapılan ötekileştirme, tipleştirmelere göre inşa etmek zorunda değildirler ve doğru kabul edilen, aktarılmış bilgileri değiştirme, sorgulama gücüne sahiptirler. Sonuç olarak birey, karşılaştığı sorunları çözmek için kendisine sunulan bilgileri uygulayabilir veya sorgulayabilir.

Michel de Certeau, gündelik hayatta bireylerin farklı direniş taktikleri ile işleyişi nasıl bozduklarını inceler. De Certeau, “gündelik hayatın ayrıntılarına eklemlenen çok sayıda taktığın, işleyişin yönünü saptırdığını belirtmiş, gözetim olsa da dümen, hile, kurnazlık ve dağılık yaratıcılıkların gizli biçimlerine ve bununla örtülü anti-disiplin ağına vurgu yapmıştır” (Başak Ergin, 2020, s. 344). Dolayısıyla gündelik hayat tahakküm ilişkilerinden bağımsız değildir. Birey yaratıcı eylemleriyle egemen kültür kodlarına, iktidara karşı çıkabilir. İktidar belirli bir mekânda alanda strateji uygular ve gündelik hayatın her yerine sızan iktidar mekân üzerinde panoptik bir hakimiyet

kurmayı amaçlar (Başak Ergin, 2020, s. 346). Taktik ise “zayıfın sanatıdır” ve iktidar tarafından tanımlanmış mekânı kullanmadır (De Certeau, 2009, s. 116). Madun gruplar ötekinin tanımlandığı alanda kendi oyunlarını kurarlar ve taktiklerini geliştirirler. De Certeau, tek tip düzenleme ve kurallarla kentin planlandığı strateji karşısında kentin gündelik kent karşılaşmalarında nasıl kurulduğuna ve insanların bu kuralları nasıl kullandıklarına dikkat çeker. Kent stratejisinde, bireylerin etkileşimleriyle kentsel mekânı nasıl kurdukları önemli değildir. “Kente yukarıdan bakmak, bir voyeur-gözetleyici olmak ve kenti yürüyerek deneyimlemek arasında fark vardır” (Başak Ergin, 2020, s. 349). Kentin kullanım biçimlerini anlamak için kentin sokaklarında dolaşmak ve bireyin taktikleriyle mekânı nasıl kurduğunu anlamak gerekir. Birey tikel deneyimleriyle, “speech act (konuşma tarzı)” belirler ve böylelikle kent planlamasını dönüştürür (De Certeau, 2009, s.193-195).

Bu kuramsal çerçeveden yola çıkarak Şubat 2023 tarihli 11 ili etkileyen depremde etkilenen yaşlıların afet yönetim stratejisindeki yeri ve deneyimleri konusunda iki önemli çıkarım yapılabilir. Birincisi yukarıda detaylı şekilde değerlendirildiği gibi afet yönetiminin parçası olarak yaşlı afetzedelerin kırılgan ve bağımlı bireyler olarak temsili afetle mücadele yöntemlerinin meşrulaştırılmasını sağlar. Hükümetin ve sivil toplum kuruluşlarının bize aktardığı temsil üzerinden yaşlı afetzede bilinmektedir. Yaşlı afetzedelerle ilgili tipleştirme üzerinden yaşlıların afet sonrası kırılganlığına dair ortak algı yaratılıp bunun üzerinden hizmet sunulur, iletişime ve etkileşime girilir. Yaşlıların afet deneyimlerine anlam yüklenir, düşünme biçimleri sınıflandırılır, ihtiyaçları belirlenir ve hizmetler sunulur. Sunulan hizmetler kentteki çadır kentte yaşayan yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılamaya ve onlara psikososyal destek sunmaya yöneliktir. Afet planlamada kırdaki yaşlıların farklılaşan ihtiyaç ve talepleri temsil edilmemektedir. Yaşlılarla deprem sonrası bağımlı, bakıma muhtaç algı şeması üzerinden etkileşime girilir ve iyileştirici hizmetler bu şemaya göre tasarlanır.

Ancak bu makale, kırdaki yaşlıların öznel afet deneyimlerine ve gündelik hayatlarına odaklanarak yukarı temsilden farklı, afet sonrası dirençliliği yüksek yaşlıların varlığına dikkat çekmektedir. Afet anında birey yaşam dünyasında sorgulamadığı, tüm etkileşimlerini etkileyen bilgi stoğunu yeniden değerlendirerek mevcut sorunlara baş etmeye yönelik yeni taktikler geliştirir. Yaşlıların ötekiyle ilişkilerine rehberlik eden bu stok deprem sonrası etkileşimlerde de kullanılmaya devam edebilir veya bu bilgi stoğunu dönüştürecek taktikler geliştirebilir. Yaşlı afetzedelerin afet öncesi toplumsal konumları, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri, içselleştirdikleri değerler, toplumsal cinsiyetleri, göçmenlik durumları vs. afet sonrası gündelik hayatlarında uygulayacakları taktiklerin dayanağını oluşturur. Kırdaki afet bağlamında yaşlıların direnç yapısına baktığımızda kırılgan yaşlı tipolojisinin aksine geçmiş afet deneyimlerinden, bilgi ve becerilerinden, kırdaki kültürel değerler ve yaşlılık algısından ve yeni toplumsal rollerden yola çıkarak afetin etkilerini azaltmaya yönelik taktikler

geliştirme potansiyelleri olduğunu görüyoruz. Bu anlamda kırdaki yaşayan afetzedeki yaşlıların sıradan görülen gündelik hayatlarında geliştirdikleri direniş taktiklerini irdelemek önemlidir.

Gündelik Hayatta Kırdaki Yaşlıların Afetle Mücadele Taktikleri

Kırdaki Toplumsal Yapı, Güç İlişkileri ve Afet Yönetim Sürecindeki Gündelik Etkileşimler

Farklı bağlamlarda afet deneyimlerine odaklanan antropoloji çalışmaları, afetleri toplumsal bağlamı gözetmeden yönetmeye çalışan planlamacı yaklaşımı eleştirmek için önemli kavramsal araçlar sunmaktadır. Yaşlılar, engelliler, kadınlar gibi aktörlerin uzmanlık ve bilgileri afet sonrası yerel düzeyde afetlerin etkilerini yönetmek için çok önemlidir. Onların “yaratıcı, küçük ölçekli” ve “yerel bilgilerine dayanan” stratejileri afet planlamasının merkezinde olmalıdır (Fjord ve Manderson, 2009, s. 70) Afet yönetiminde mikro etkileşimlerin önemini vurgulayan bu tür yaklaşım, “afetleri bireysel ilişki ağlarının çöküşüyle” bağdaştıran egemen anlayışa karşı çıkmaktadır (Cardullo ve Russo, 2015, s. 5). Afet sonrası toplumsal inşa süreci farklı aktörler arasındaki güç ilişkilerini ve yerel sosyopolitik ve kültürel bağlamı gözetenek değerlendirilmelidir. Afet yönetimi değerlendirilirken, iyileştirme ve müdahale süreçlerini yöneten kurum ve kuruluşlarla, yeniden inşanın gerçekleştiği bağlamda bireyler arası ekonomik, sosyal ve politik etkileşimler hesaba katılmalıdır. Yaşlı ve engelli bireylerin fiziksel ve bilişsel yetersizlikleri nedeniyle sunulan hizmetlere erişemeyişini “doğal” ve “özgün” gösteren yaklaşım, mikro düzeydeki yapısal eşitsizlikleri ve müzakere ve mücadeleleri göz ardı etmektedir (Fjord ve Manderson, 2009, s. 65).

Kahramanmaraş depremi sonrası yardım çalışmalarında yer alan sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve köy muhtarlarının yaşlılarla gündelik etkileşimlerine baktığımızda yaşlı mültecilerin ve kırdaki yaşayan afetzedelerin gıda ve sağlık hizmetlerine erişimde daha fazla ayrımcılıkla karşılaştıklarını görüyoruz. Bağımlı, bakıma muhtaç yaşlı tipolojisinden yola çıkılarak tasarlanan müdahale ve iyileştirme hizmetleri planlanırken ve sunulurken kentlerdeki çadırkentlerde yaşayan yaşlıların barınak, tuvalet, su, erzak, ilaç ve tıbbi cihazlara erişimi kolaylaştırılırken, kırdaki yaşlıların ve mülteci yaşlıların özgün talep ve ihtiyaçları ikinci plana atılmıştır. Afetin kırdaki yaşlılar ve mülteciler üzerindeki etkileri ve artan kırılganlık düzeyleri afet öncesi toplumsal tabakalaşma ve eşitsizliklerin yeniden üretimiyle sonuçlanmıştır. Ötekileştirilen yaşlı gruplarıyla etkileşimlere rehberlik eden arka plandaki önyargılar ve algılama biçimleri, kırdaki yaşlıların yardımlara erişimini olumsuz etkilemiştir.

Depremden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu 2022 yılı sonunda 14.013.196 kişidir ve %3,3’ü (459.913 kişi) belde ve köylerde yaşamaktadır. Ancak bu oran yedi

büyükşehirin kırsal mahallesinde yaşayanları göstermektedir. Bu yüzden kırdaki afetzede oranının çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. 11 ilde geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 1.738.035'tir ve %3'ünü 65 yaş üzeri yaşlılar oluşturmaktadır. Depremden etkilenen illerde yaşlı nüfus 1.032.972 kişidir (SBB, 2023, s. 9).

Uluslararası Af Örgütü tarafından Kahramanmaraş merkezli depremi ardından 23 Şubat 2023 tarihinde yayımlanan değerlendirme raporunda afet yönetim sürecinde yaşlı mültecilerin diğer yaşlılara kıyasla daha fazla ayrımcı muamele ile karşılaştıkları ifade edilmiştir. “Suriyeli mültecilerin, depremden hayatta kalan Türk vatandaşlarına yer açmak için çadır kentlerden çıkartıldığı” tespit edilmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2023). Bir sivil toplum kuruluşu tarafından hazırlanan raporda da Adıyaman Besni Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nün Besni’de 1000 mülteci depremzede ile “dil farklılığı nedeniyle” iletişim kurulamadığı ve mültecilerin ASHB’nin çadır ve konteynerde kalan Türk depremzedelere sunulan anksiyete ölçme ve psikiyatrik yardım almaya yönelik psiko-sosyal desteklerden yararlanamadıkları tespit edilmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). Dolayısıyla deprem öncesi ötekileştirilen ve nefret suçuna maruz kalan, toplumsal güvenliğe tehdit olarak algılanan Suriyeli mülteciler, afet yönetiminin de dışında bırakılan gruplar arasındadır. Halkların Demokratik Partisi deprem bölgesinden 1512 muhtarla yaptığı görüşmeler sonucunda da özellikle Hatay Samandağ’da mülteci afetzedelere karşı ayrımcı muameleler yapıldığını tespit etmiştir (HDP, 2023).

Kırda yaşayan afetzedeler ve kırdaki yaşlılar da yardımların dağıtım süreçlerinde dışlanan gruplar arasında yer almışlardır. Kırsal mekandaki güç ve iktidar ilişkilerinin köy muhtarlarının kırdaki yaşlı afetzedelerle olan etkileşimlerini doğrudan etkilediğini görüyoruz. Örneğin, yaşlı nüfusun yüksek olduğu Gaziantep Şehitkamil ilçesine bağlı Atalar köyünün sakinleri yerel gazeteye verdikleri röportajlarda köy muhtarının kendileriyle ilgilenmediklerini, gelen sınırlı yardımın belirli kişilere dağıtıldığını ve siyasi parti temsilcileri ve derneklerin “birkaç eşya dağıtıp bol bol resim çektirip” gittiklerini ifade etmişlerdir (Kocaman, 2023). 65+ Yaşlı Hakları Derneği deprem bölgesine yaptığı saha ziyaretlerini özetlediği raporda da benzer bir noktaya işaret etmiştir. Karaçay Bucağı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği yönetim kurulu başkanı ile yapılan görüşmede, seracılık ve fidancılık yapan depremzedelerin köylerde yardımlara eşit şekilde erişemedikleri vurgulanmıştır (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b). Benzer şekilde Hatay Samandağ’da fidan ve turuncgil yetiştiricilerine AFAD tarafından temin edilen sınırlı sayıdaki çadırın muhtar tarafından adil şekilde dağıtılmadığı anlatılmıştır (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b).

65+ Yaşlı Hakları Derneği, Turket Mozaik Foundation iş birliğiyle, Sivil Toplum İçin Destek Vakfı’nın Kahramanmaraş Depremi Küçük Destek Fonu’ndan alınan mali

destekle aralarında gerontolog, psikiyatri hemşiresi, akademisyen, gazeteci, sosyolog ve hemşirelerin olduğu ekiple deprem bölgesinde yaşlıların ihtiyaçlarını tespit etmek, yerel iş birliklerini güçlendirmek ve yardımları ulaştırmak amacıyla üç saha ziyareti düzenlemiş ve bulgularını raporlaştırmıştır. Bu raporlarda sivil toplum kuruluşunun yaşlıların afet sonrası kırılğanlıklarını azaltma amacıyla sahra tuvaletlerinin çadırkentlerde kurulması için ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla sahadaki etkileşimleri yaşlıların afet yönetim ve planlamasındaki yerini sorgulamak için önemli veriler sunmaktadır.

ASHB ve vakıflar kurulan çadırkentlere ve konteynerlere evleri yıkılmış veya ağır hasarlı olan yaşlıların yerleştirilmesine öncelik vermiş ancak girişi yüksek tuvaletler, banyolar yaşlılara uygun şekilde tasarlanmamış ve psiko-sosyal destekler yaşlılardan çok çocuklara ve kadınlara sunulmuştur (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b; 2023a). Yaşlıları tektipleştiren, bağımlı ve bakıma muhtaç bireyler olarak gören bir yaklaşımdan hareketle, ilgili bakanlıklar Gaziantep, Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş'ta yaşlıları nesneleştirerek çadırkentlere öncelik tanımışlar ancak yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük dönüştürücü, kapsayıcı ve eşitlikçi hizmetler sunmamışlardır.

Ayrıca bu konteynerler ve çadırkentler kurulurken genellikle kırsal mekânda değil kent merkezlerinde kurulmuştur. Adıyaman Besni Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'ne yapılan ziyarette Besni'de 15 köy depremden etkilendiği halde, çadırkent kurulmadığı ifade edilmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). Kahramanmaraş Pazarcık ASHB İlçe Müdürlüğü Mart 2023 sonu itibarıyla depremden etkilenen iller arasında sadece Pazarcık'ta köylere konteyner kurulduğunu vurgulamıştır. Yaşlı nüfusun fazla olduğu, 9000 kişinin barındığı 13 çadırkentte, 48 kişilik psiko-sosyal destek ekibinin yaşlılara çadırlarda destek sunmakta olduğu tespit edilmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a).

Dernek, ASHB engelli ve yaşlı hizmetleri genel müdürlüğü, il müdürlüğü, sosyal hizmet merkez müdürlüğü, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonsuzluğun, çadırkentlerde yaşlıların gündelik hayatlarını kolaylaştıracak önemli bir afet müdahale stratejisi olan tuvalet ve banyoların kurulması önünde engel teşkil etmesini şöyle açıklamıştır: “Derneğimizin temin ettiği WC-Duş ünitelerinin nereye yerleştirileceği konusunda çeşitli birimler arasında görüş ayrılığı olmakta, bazı kararlar sahadaki durumla uyumsuz kalmaktadır. Sonuçta, Derneğimizin tek tek çadır kentlere kadar nakliyesini üstlendiği WC-Duş ünitelerinin bazı yerlerde âtıl durumda kaldığını üzülmeye gördük” (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). Dernek ve ilgili kamu kurumları arasındaki iletişimsizlik ve koordinasyon eksikliği afetin yaşlılar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak dönüştürücü faaliyetlerin yürütülmesini engellemiştir.

Dolayısıyla deprem sonrası farklı aktörler arası mikro etkileşimleri incelediğimizde afet sonrası yardımların tasarlanması ve dağıtımı süreçlerinde kırdaki yaşlıların ve mültecilerin ötekileştirildiklerini söyleyebiliriz. Muhtarların ve ilgili kamu kurum ve

kuruluşlarının kırdaki yaşlılar ve mültecilerle ilgili önyargıları, bu gruplarla olan ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Hangi afetzedenin, afet sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerine dahil edileceği toplumsal yapıdan ve güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Yaşlıların bağımlı ve bakıma muhtaç olduğu öngörüsünden yola çıkılarak kentlerde kurulan çadırlara yaşlılar yerleştirilmiş ancak sonrasında gıdaya, uygun barınma koşullarına, ilaca erişim ve tuvalet ve banyo ihtiyaçlarını karşılama konularında yaşlıların ayrımcılığa uğramaya devam ettikleri tespit edilmiştir.

Kırda Yaşlı Afetzedelerin Mekânsal Hafızaları ve Dirençlilik

Kırda yaşayan afetzedelerin yaşadıkları mekânı terk etmek istemedikleri ve çadırkentlere taşınmak istemediklerine dair bulgular vardır. 65+ Yaşlı Hakları Derneği tarımsal üretimin yaygın olduğu Nurdağı ve Islahiye ilçelerinde yaşlıların topraklarını bırakıp çadırkentlere taşınmak istemediklerini tespit etmiştir: “Bölgedeki yaşlıların aktif bir yaşam tarzını benimsediği ve tarım faaliyetlerini sürdürdüğü vurgulanmıştır. Bu nedenle yaşlıların evlerinin önüne konteyner istediği bildirilmiştir” (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b). Aynı dernek hazırladığı raporda fidan ve turuncgil yetiştiriciliğinin yaygın olduğu Hatay Samandağ’da kırsaldaki depremzedelerin fidanlarını sulamak ve tarım faaliyetlerine devam etmek için yaşadıkları mekânı terk etmek istemediklerini belirtmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). Bu yüzden afetzedeler seralarında kendilerine kurdukları yaşam alanlarında gündelik hayatlarını sürdürmektedirler. Organik tarım çiftliği olan Teofarm’ın yetkilisi de dernek yetkililerine insanların hayvanlarını ve tarım arazilerini terk etmek istemediklerini belirtmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b). Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Kahramanmaraş Pazarcık Söğütlü köyünde de yaşlıların kırsal mekânı terk etmek istemeyişlerini köylüler, “ne olursa olsun yaşlılar köyü terk etmek istemiyor” sözleriyle dile getirmişlerdir (Büyüktanır ve Özgenç, 2023).

Kırdaki yaşlıların afet sonrası trajedi ve kayıpların yaşandığı mekânı terk etmek istemeyişini yorumlamak için afet antropolojisi alanında yapılan çalışmalar önemli açılımlar sunmaktadır. İran Miyaneh’te gerçekleşen deprem sonrası köylerinden tahliye edilerek çadırlara nakledilen 60-81 yaş arası yaşlılar yardımların dağıtımında gençlere ve Tahranlı’lara öncelik verildiğini ve yardım dağıtımında yaşlıların fiziksel koşullarının gözetilmesi için görevlilere ulaşmakta zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. (Abbasian ve ark., 2023, s. 4). Ayrıca çadırların kurulduğu yer köydeki yaşam alanlarına çok uzak olduğu için bahçeleri ile ilgilenemediklerini ve hayvanlarını besleyemediklerini ifade etmişlerdir (Abbasian ve ark., 2023, s. 3).

Antropolojik yaklaşımlarda unutma ve hatırlama toplumsal olarak inşa edilmiş bir süreç olarak değerlendirilmektedir. “Mekânla hafıza arasında karşılıklı kurucu ilişki varsa, söylemsel ve fiziksel düzeyde yeniden inşa edilen mekânda değişen gündelik

hayat, toplumsal hayatın küçük ayrıntılarına ilişkin ne hatırlandığını da dönüştürür” (Soas, 2020, s. 788). Afetlerin toplumda pek çok farklı hatırlanma ve unutulma biçimleri vardır. Dolayısıyla bireylerin yaşadıkları mekâna aidiyetleriyle ilgili kurdukları bellekleri, gündelik hayatlarında afet yönetimine direnilen eylemlere geçmelerini sağlayabilir. Yıkılan binaların ve şehirlerin devlet güdümlü kalkınma ve kentsel planlama projeleriyle yeniden inşa süreciyle ilgili Veena Das’ın gündelik hayat kavramsallaştırmasına göre, olağan (the ordinary) ile afetleri de içeren olağanüstü olaylar (the eventful) birbirinden ayrık değildir. Gündelik hayatın parçası haline gelen şiddet, yıkım ve yas içerisinde bireyler gündelik hayatlarını sürmeyi öğrenirler. Bilinmezlik ve değişim gündelik hayatta yeniden inşa edilir (Das, 2007, s. 7). Gündelik hayatta geliştirilen stratejilerden biri deprem anını ve öncesini hatırlamaya dönük inşa edilen hafıza peyzajıdır. Örneğin, 2001 yılında Batı Hindistan’da Anjar kasabasında bazı afetzedeler yıkıntıların arasında hayatlarına devam etmişlerdir. Yapılan etnografik araştırmada, bir afetzedenin deprem sırasında afetten bir gün öncesinde kırılan mavi kalemliğin parçalarını tekrar yapıştırma umudu ile hayata tutunduğu tespit edilmiştir. Afettede, inşa ettiği hafıza sayesinde olağanüstü bir olay olan afete direnebilmiştir (Soas, 2020, s. 791). 2010 yılında ise aynı katılımcı afeti farklı şekilde tanımlamıştır. Aynı mekânla ilişkili oluşturulan yeni hafızada, devletin modernleşmeci kalkınma planları kapsamında yeniden inşa edilen mekâna dönen afetzedeler depremi, iktidar partisindeki değişim ve sonrasındaki ulusal ilerleme, kalkınma döneminin başlangıcı olarak hatırlamaya başlamışlardır (Soas, 2020, s. 799).

Afetlerin nasıl hatırlandığı, afetlerle ilgili oluşturulan hikayeler tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Yerel bilgi ve hafızanın “çok katmanlı tanımlamasının” (“thick description”) yapılması gerekir (Das, 2007, s. 15). Bağlamsal değerlendirmeler, afet sonrasında ne yapılacağına dair bilgi tekeli elinde bulunduran ve kırılganlık azaltmaya yönelik tepeden inmecili programlara alternatif olarak, bireylerin gündelik hayatlarında afet öncesi, sırası ve sonrasında ilişkin oluşturdukları hafıza üzerinden kendi afettede kimliklerini nasıl oluşturduklarını, gündelik hayatlarında afete ilgili hafızaları üzerinden mekânın ve rutinin yeniden inşasına ilişkin nasıl umut beslediklerini anlamamızı sağlayacaktır. Kırdaki yaşlıların afet sonrası mekânda yıkımın içinde yeniden inşa ettikleri gündelik hayatlarındaki ayrıntılarla, yıkım arasında yaşamaya ısrar ederek, köylerini, hayvanlarını, tarlalarını terk etmeyerek, mekânla ilgili yerel, alternatif bir bellek oluşturarak iktidarın afet yönetim ve planlamasına karşı direniş göstermektedirler. Köylerini terk edip çadırkentlere taşınmayı reddeden, hayvanlarını, tarım alanlarını terk etmeyen ve aşağıda açıklandığı gibi farklı illerdeki bakımevlerine taşınmayı kabul etmeyen yaşlılar, yıkım ortasında kurdukları mekânsal hafıza üzerinden depremin etkilerine karşı bireysel dirençlilik göstermişlerdir.

Kırda Yaşlı Afetzedelik, Kültürel Değerler, Yeni Roller ve Dirençlilik

Afetlere kırdaki yaşlıların nasıl tepki gösterdiklerini, özgün ihtiyaç, eşsiz deneyim ve dirençlilik mekanizmalarını ve afet yönetimindeki aktif rollerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma vardır. Oysa yaşa bağlı hayat deneyimleri onları bu süreçte önemli aktörlere dönüştürmektedir (Zhu ve Sun, 2017, s. 331). Bu çalışmalar yaşlıların afet sonrası dönemde gündelik hayatta geliştirdikleri taktikleri ve dirençlilikleri yorumlamak için önemlidir. 2012 yılında İran’da meydana gelen deprem sonrası aralarında çiftçilerinde olduğu 18 yaşlı depremzede ile yapılan görüşmelerde yaşlıların uzmanlığı ve bilgi birikimi ile arama-kurtarma çalışmalarında aktif rol oynadıkları, ekipleri yönlendirdikleri ve bunun sonucunda kendilerine güvenlerinin arttığı ve daha değerli hissettikleri bulunmuştur (Khankeh ve ark., 2020, s. 13). Dolayısıyla tüm yaşlıların fiziksel ve ruhsal sağlığının deprem sonrasında kötüleştiği söylenemez.

2012 İran depremi sonrası yaşlı afetzedelerle yürütülen bir başka etnografik araştırmanın bulguları yaşlı afetzedelerin geçici veya daimî yeni toplumsal roller üstlenebildiklerini göstermektedir. Hayatta kalanları sakinleştirerek ve geçmiş afetlerle ilgili deneyim ve bilgi birikiminden yola çıkarak ve psikolojik destek sunarak topluma yeniden inşa sürecinde rehberlik edebilirler (Ahmadi ve ark., 2018, s. 192). Yaşlı afetzedeler duygu ve deneyimlerini paylaşarak da belirsizliği azaltıp kırdaki topluluk ve aidiyet hissini güçlendirebilirler. Yaşlı afetzedeler deprem sonrası aile içinde çocukların bakımını üstlenmek durumunda kalabilirler (Khankeh ve ark., 2020, s. 14). Kırdaki yaşlı afetzedeler aile ve topluluk içerisinde yeni bir rol üstlenerek afet sonrası süreçte aktif şekilde çocukların bakımını yürütebilirler. Ayrıca kırdaki yüksek toplumsal itibar, saygınlık ve statüye sahip yaşlılar, afet sonrası yardımların dağıtım süreçlerinde yaşanan çatışmaları önleme konusunda da aktif rol oynayabilirler. Örneğin, İran’da kırdaki yaşlılarla ilgili olumlu toplumsal algıya bağlı olarak deprem sonrası süreçte topluluk içi adalet sağlama ve çatışmaları önlemede yaşlıların önemli bir işlevi olmuştur (Khankeh ve ark., 2020, s. 14). Kırdaki yaşlı afetzedelerin gündelik hayatlarıyla ilgili bu bulgular, bağımlı, bakıma muhtaç, toplumsal ve ekonomik hayatta hiçbir işlevi olmayan yaşlı algısıyla çelişmektedir. Kırdaki yaşlıların afet sonrası müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa süreçlerinde failliklerini gösteren bu örneklerde yaşlıların toplumsal statü ve saygınlıklarının, dolayısıyla toplumsal dirençlilik düzeylerinin yüksek olduğunu görüyoruz.

Kahramanmaraş Pazarcık ASHB İlçe Müdürlüğü ile yapılan görüşmede bölgede yalnız ve kırdaki yaşayan çok fazla sayıda yaşlının olduğu ancak yaşlı afetzedeleri bakımevine gitmek istemedikleri tespit edilmiştir. “Kuruma yerleşme konusunda direnç gösterdikleri için yaşlıların *inatçı* olarak görüldüğü” dile getirilmiştir (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). İnatçı yaşlılar bakıma muhtaç olsalar dahi kuruma yerleşmek istememişlerdir. Adıyaman Gölbaşı Sosyal Hizmet Merkez Müdürlüğü çalışanı da yapılan mülakatta bölgedeki yaşlıların kültürel değerlerden dolayı bakımevine

gönderilmediği ve bakımlarının aileleri tarafından üstlenildiği ifade edilmiştir. “Gölbashi’nda kültürel nedenlerle bakım evinin hoş görülmediği, ailelerin yaşlılarına baktığı öğrenilmiştir” (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023a). Bu örnekte geleneksel değerler yüzünden yaşlı bakımının aileler tarafından üstlenilmesi gerektiği savunulmaktadır. Böylelikle Tokat, Gaziantep ve Kahramanmaraş’ta ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri’nin deprem bölgesindeki yaşlıların farklı illerdeki bakım merkezlerine transferine yönelik resmi afet planlamasına karşı çıkmıştır (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023c). Bir başka örnekte ise afet sonrası kentten kıra göç sonucu hane nüfusunu düşürmek için yaşlıların bakımevlerine yerleştirilmesine yönelik talep dile getirilmiştir. Gaziantep’te Şehitkamil’de bağ evine sahip olanlar kırdaki evlerini barınma ihtiyacını karşılamak için kullanınca, haneler kalabalıklaştığı için “evlerin doluluğu” sebebiyle yaşlı ve engellilerin bakımevine taşınması için Gaziantep ASHB il müdürlüğüne talepte bulunulmuştur (65+ Yaşlı Hakları Derneği, 2023b). Dolayısıyla yaşlıların afet deneyimlerinin bağlamaştırılması ve kırdaki yaşlıların toplumsal statüsünün, kültürel değerlerin ve iç göçün bu deneyimleri nasıl etkilediği düşünülmelidir.

Afet bağlamında yaşlılığı toplumsal rol değişimi ile ilişkili biçimde değerlendirirken aile, arkadaş ve komşu ilişkilerini kapsayan sosyal ağlar ve ilişkilerde gözetilmelidir. “Sosyal sermaye afetlerle birlikte bozulan toplumsal düzen karşısında toplumsal kırılğanlıkları azaltan ve toplumsal direnci artıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir” (Akçakaya ve Kim, 2020, s. 4). Amasya ve Göynücek ilçesine bağlı köylerden 33 katılımcı ile yapılan araştırmada, kırdaki kadın afetzedelerin erkeklere kıyasa afet sonrası komşuluk ve yardımlaşma ilişkilerinde daha aktif rol aldıkları bulunmuştur (Akçakaya ve Kim, 2020, s. 9). Ayrıca kırdaki dul katılımcıların sosyal ilişki ağlarının daha zayıf olduğu ve afet sonrası kırılğanlıklarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Akçakaya ve Kim, 2020, s. 12). Dolayısıyla yaş, medeni durum ve toplumsal cinsiyet gibi toplumsal konumların afet deneyimleri üzerindeki etkilerinin detaylı şekilde araştırılması gerekmektedir.

Türkiye bağlamında da kırdaki deprem sonrası süreçlerde yaşlıların aktif rollerini inceleyen yeni çalışmaların yapılması elzemdir. Bu çalışmalar devletin afet planlamasında pasifize edilen, nesneleştirilen kırdaki yaşlıların afet yönetim süreçlerine aktif olarak nasıl katıldıklarını anlamamızı sağlayacaktır. Kırdaki yaşlıların arama-kurtarma çalışmalarında, yardımların dağıtım süreçlerinde geçmiş bilgi ve birikimlerine dayalı olarak topluluğa nasıl rehberlik ettikleri, iyileşme süreçlerinde çocuk bakımı, arabuluculuk gibi üstlendikleri yeni roller araştırılmalıdır. Bu araştırmalar, kırdaki yaşlı afetzedelerin aktif özneler olarak afetin etkilerini azaltacak gündelik etkileşimlerini ortaya çıkaracaktır.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de afet döngüsü odaklı ve çok paydaşlı afet planlama stratejisine ilişkin makro politik yaklaşımda tüm yaşlı afetzedeler bağımlı, kırılgan ve bakıma muhtaç bireyler olarak temsil edilmektedir. Müdahale ve iyileştirme süreçlerinde sunulan hizmetlerde bu yaşlı tipolojisine dayanmakta ve yaşlıların toplumsal konumlarına, yaşadıkları mekâna, sosyal ve ekonomik sermayelerine bağlı olarak değişen afet deneyimleri, ihtiyaç ve talepleri göz ardı edilmektedir. Bu tipolojiden yola çıkarak sunulan hizmetlerle kent merkezlerindeki çadırkent ve konteynerlerdeki yaşlıların tahliye, barınma, sağlık ve gıda ihtiyaçlarını karşılayarak ve onlara psikolojik destek sunarak dirençliliklerinin artırılması hedeflenmektedir. Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi sonrası çadırkentlerdeki tuvalet, banyo, gıdaya erişim, ilaca erişim, psikolojik destek konularında sunulan sınırlı hizmetler de yaş dostu şekilde sunulmamıştır. Ayrıca bu yanlış temsile dayalı afet planlamasında kırdaki yaşlı afetzedelerin özgün ihtiyaç ve taleplerine yer verilmemiştir ve kentteki yaşlılardan farklılaşan dirençlilik düzeyleri göz ardı edilmiştir. Afet öncesi sosyo-ekonomik yapı, toplumdaki güç ve iktidar ilişkileri, yaşlıların afet sonrası toplumun yeniden inşası süreçlerindeki kırılganlık ve dirençlilik düzeylerini belirlemektedir.

Garfinkel’in bağlamsallık ve faillik kavramlarına referansla bireylerin toplumu gündelik etkileşimlerinde nasıl inşa ettiklerine yönelik etnometodolojik yaklaşımıyla ve Michel de Certeau’nun iktidarın stratejisine karşı bireylerin gündelik taktikleriyle stratejiyi dönüştürme potansiyellerine yönelik gündelik hayat sosyolojisi yaklaşımının sentezi afetzedelerin deneyimlerinin karmaşıklığını anlamlandırmamızı ve kapsayıcı bir afet planlaması yapılmasını sağlayacaktır. Öncelikle afet sonrası süreçlerde ilgili kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kırdaki yaşlı afetzedeler arası mikro etkileşimlere odaklanmak, bu afetzedelerin yardımların planlanması ve dağıtımı süreçlerinde karşılaştıkları dışlanma ve ayrımcılıkları yorumlamamızı sağlayacak ve afet yönetiminin toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini gösterecektir. Örneğin, Kahramanmaraş depremi sonrası muhtarlar, sivil toplum kuruluşları, kırdaki yaşlılar ve ilgili kamu kuruluşları arasındaki mikro etkileşimlere baktığımızda muhtarların tutumu nedeniyle kırdaki yaşlıların gıda ve temel ihtiyaç yardımlarına erişemediklerini, sivil toplum kuruluşu yaş dostu tuvalet kurdurmak istediğinde kamu kurumlarından yeterince destek görmediğini ve kamu kurumlarının yaşlıları kentteki çadırkentlere veya bakımevlerine transfer etmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bu afet yönetim stratejisi Garfinkel’in faillik yaklaşımına uygun olarak toplumda herkesin yaşlılarla ilgili ortak bir bilgi stoğu, arka planı olduğu ve afet yönetiminde görevi olan tüm aktörlerin yaşlıları kırılgan ve bağımlı gören aynı yaşlı temsili üzerinden etkileşime girdiği varsayımına dayanmaktadır. Ancak de Certeau’nun belirttiği gibi bu planlama ve gündelik etkileşimler toplumsal tabakalaşma, iktidar ve tahakküm ilişkilerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla kırdaki yaşlı afetzedelerin ve yaşlı mültecilerin planlama,

müdahale ve iyileştirme süreçlerinden dışlanmaları tesadüfi değildir ve afet öncesi toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin devamlılığı niteliğindedir.

Ancak kırdaki yaşlı afetzedelerin de Certeau'nun ifadesiyle belirli taktikler geliştirerek dirençlilik düzeylerini arttırmaları mümkündür. Antropolojik çalışmalar kırdaki afet bağlamında yaşlıların dirençlilik yapısını yorumlamaya yönelik önemli açılımlar sunmaktadır. Yaş dışında medeni durum, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi pek çok toplumsal konum kırdaki afet deneyimlerini, dirençlilik düzeylerini ve taktiklerini etkilemektedir. Bu çalışmalar, tüm yaşlıları kırılgan olarak değerlendiren afet planlamalarına karşı kırdaki kültürel değerlerin, yaşlılığın yüksek toplumsal statüsünün, afetlerle ilgili deneyim ve bilgi birikiminin yaşlıları afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde aktif rol alan, dirençliliği yüksek öznel haline getirdiğini ve yaşlıların yeni toplumsal roller üstlendiklerini göstermektedir. Kahramanmaraş depremi sonrasında da kırdaki kültürel değerlere referansla kırdaki yaşlıların bakımevlerine gönderilmediklerini veya kentten kıra göç sonucu kırdaki hane nüfusu artması sonucunda yaşlıların bakımevlerine yönlendirildiklerini görüyoruz. Dolayısıyla afet sonrası değişen sosyal ve ekonomik ilişkilerin, yaşlılıkla ilgili kültürel değerlerin, kırdaki yaşlıların üstlendikleri çocuk bakımı gibi yeni rollerin, bilgi ve deneyimlerinin afet sonrası kırdaki toplumsal aidiyeti sağlama ve çatışmaları önleme konusundaki işlevinin araştırılması gerekmektedir.

Antropoloji çalışmaları afet sonrası oluşturulan alternatif belleğin de afetzedelerin gündelik hayatlarındaki etkileşimlerini belirlediğini ve dirençliliklerini arttırdığını göstermektedir. Yaşlı afetzedelerin deneyimlerini tektipleştiren, fiziksel, ruhsal ve ekonomik kırılganlıklarının arttırdığını ve bu kırılganlıkları sadece yaşlıları çadırkentlere tahliye edip, temel ihtiyaçlarını karşılayarak aşılabileceğini varsayan afet planlamasına karşı Kahramanmaraş depremi sonrası yaşlı afetzedelerin yaşadıkları mekânı terk etmediklerini görüyoruz. Hayvanlarını ve tarım alanlarını terk etmek istemeyen yaşlılar afet öncesi hayatlarına dönecekleri umuduyla bağlamsal bir hafıza oluşturarak yıkım içinde gündelik hayatlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle yaşadıkları mekânla ve afetle ilgili afet planlamacıların farklı bir anlatı ortaya çıkmaktadır. Kırdaki afetzedelik, hafıza, kimlik oluşumu ve dirençlilik konusunda yeni araştırmalar yürütülmelidir. Yukarıdaki tartışmalar ışığında kırdaki yaşlıların afet sonrası müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa süreçlerinde oynadıkları aktif rolleri, gündelik etkileşimlerinde karşılaştıkları ayrımcılıkları, geliştirdikleri taktikleri hesaba katan afet planlaması yapılmalıdır. Afet bağlamında yaşlıların direnç yapısına uygun planlama yapılmadığı takdirde toplumsal eşitsizlikler yeniden üretilecek ve kırılgan yaşlı temsiline göre tasarlanan müdahale planları başarısız olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- 65+ Yaşlı Hakları Derneği. (2023a). *65+ yaşlı hakları derneği saha ziyareti 3–28–30 Mart 2023 Kahramanmaraş–Adıyaman*. <https://yaslihaklaridernegi.org/65-yasli-haklari-dernegi-saha-ziyareti-3-28-30-mart-2023-kahramanmaras-adiyaman/>
- 65+ Yaşlı Hakları Derneği. (2023b). *65+ yaşlı hakları derneği saha ziyareti2 3–5 Mart 2023 Gaziantep – Hatay*. <https://yaslihaklaridernegi.org/65-yasli-haklari-dernegi-saha-ziyareti-2-3-5-mart-2023-gaziantep-hatay/>
- 65+ Yaşlı Hakları Derneği. (2023c). *Saha ziyareti 1 Malatya, Kahramanmaraş, Adıyaman, Elazığ*. <https://yaslihaklaridernegi.org/65-yasli-haklari-dernegi-saha-ziyareti-1-malatya-kahramanmaras-adiyaman-elazig-2/>
- Abbasian, M., Sarbazi, E., Ghojzadeh, M., & Soleimanpour, H. (2023). Challenges of older people experienced after an earthquake disaster situation. *Journal of Research in Medical Sciences*, XX, 1–8.
- AFAD. (2024). Afet terimleri sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Ahmadi, S., Khankeh, H., Sahaf, R., Dalvandi, A., Hosseini, S. A., & Alipour, F. (2018). How did older adults respond to challenges after an earthquake? Results from a qualitative study in Iran. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 77, 189–195.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Yaşlı hakları ulusal eylem planı 2023–2025*. ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Akçakaya, E. Y., & Suzuki Kim, M. (2020). Yaşlıların sosyal ağlarının afet riski bağlamında değerlendirilmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 3–16.
- Alkin, R. C. (2021). Afet yönetiminde sivil toplum: İzmir depremi sonrası müdahale ve iyileştirme aşamaları üzerine bir inceleme. *Karadeniz Araştırmaları*, 18(70), 313–334.
- Arslançoç, S., Salduz Doruk, Ç., & Koçak, O. (2024). Deprem bölgesindeki psiko-sosyal hizmetlerin değerlendirmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 7(1), 108–127.
- Başak Ergin, N. (2020). Sıradan insanların gündelik sanatları: De Certeau ve gündelik hayat. A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar ve güzergahlar* içinde (s. 343–371). Phoenix Yayınları.
- Binici, U. & Tatlıcan, Ü. (2020). Harold Garfinkel’in etnometodolojisinde gündelik hayat. A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (s. 213–235). Phoenix Yayınları.

- Büyüktanır, S. & Özgeç, Ö. (2023). Medyascope deprem bölgesinde: Senem Büyüktanır ve Özgecan Özgeç Söğütü köyü izlenimleri: koordinasyonsuzluğa karşı halkın dayanışması. *Medyascope*, 21 02. <https://medyascope.tv/2023/02/19/medyascope-deprem-bolgesinde-senem-buyuktanir-ve-ozgecan-ozgencin-sogutlu-koyu-izlenimleri-koordinasyonsuzluga-karsi-halkin-dayanismasi/>
- Cardullo, P., & Russo, M. (2015). Earthquake in the city: The people yet to come. *DEMB Working Paper Series*, 63, 1–24.
- Çarıkçı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önal, L. & Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10 (37), 127-14.
- Das, V. (2007). *Life and words: Violence and the descent into the ordinary*. University of California Press.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi 1: Eylem, uygulama ve üretim sanatları* (L. A. Özcan, çev.). Dost Kitabevi.
- Durak, M. (2023). The earthquakes in Turkey and Syria remind us that long-term care residents and older adults are most affected by natural disasters. *Journal of Aging and Long-term Care*, 6(1), 1–12.
- Duruel, M. & Avşar Arık, I. (2023a). Kırılgnlık ve dirençlilik kesişiminde yaşlıların afet deneyimleri: Hatay örneğinde 6 Şubat 2023 depremleri. *Pesa International Journal of Social Studies*, 9(2), 103–120.
- Duruel, M. & Avşar Arık, I. (2023b). Kırılgnlık, yaşlılık ve afet: Hak temelli yaklaşım etrafında bir tartışma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 334–352.
- Fjord, L. & Manderson, L. (2009). Anthropological perspectives on disaster and disability: An introduction. *Human Organization*, 68(1), 64–72.
- Gaillard, J. C. (2022). *The invention of disaster: Power and knowledge in discourses on hazard and vulnerability*. Routledge.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide araştırmalar* (Ü. Tatlıcan, çev.). Heretik Yayınları.
- Gökalp Yılmaz, G. (2021). Afetlere sosyolojik bakış ve Türkiye’de afet yazınına kuramsal bir yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 194–204.
- HDP. (2023, 15 Şubat). *Deprem bölgesindeki 1512 muhtar ile görüştüğ..* <https://www.hdp.org.tr/tr/deprem-bolgesindeki-1512-muhtar-ile-gorustuk/17159/>
- Hınız, G. & Yavuz, A. (2023). Yansıtıcı tematik analiz: Bir doktora tez çalışması örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(2), 388-408.
- Khankeh, H. R., Ahmadi, S., Sahaf, R., Dalvandi, A., & Hosseini, S. A. (2020). Life changes of the elderly after earthquake: A qualitative study in Iran. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly*, 6(1), 9–16.
- Kocaman, S. (2023, 11 Nisan). Atalar köyü KİA’sını arıyor. *Gaziantep Hakimiyet Gazetesi*. <https://www.hakimiyetgazetesi.com/haber/atalar-koyu-kia-sini-ariyor-38563.html>
- Özkan, O. & Uzun, A. (2024). Sivil toplum kuruluşlarının afet yönetimindeki ikametlerini sorgulamak: Balıkesir ili örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(46), 267–312.
- Özmen, B. & Özden, A. T. (2013). Türkiye’nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme. *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 1–28.
- Şevik, A. E. (2023). Deprem ve yaşlılık: Psikososyal bir bakış. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 16(1), 49–57.

- Soas, E. S. (2020). Forgetfulness without memory: Reconstruction, landscape and the politics of the everyday in post-earthquake Gujarat, India. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 26, 786–804.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>
- Tufan, İ., Koç, O., Özgür, Ö., Demirdağ, F. B., Tiryaki, S., Ulusal, F., Kaleli, I., & Dere, B. (2022). Afetlerde yaşlılara yardım ve destek: Afet gerontolojisi. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 5(1), 14–20.
- Uluslararası Af Örgütü. (2023, 23 Şubat). *Türkiye/Suriye: Şubat depremleri hakkında insan hakları odaklı bir değerlendirme*. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiyesuriye-6-subat-depremleri-hakkinda-insan-haklari-odakli-bir-degerlendirme>
- Uyan Semerci, P., Durmuş, G., Talay Turner, Z., Beyazoava, A. & Silahdaroğlu Bekmen, A. (2023). Deprem sonrası sahayı ve gönüllüğü konuşmak. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 519–537.
- Zhu, X. & Sun, B. (2017). Study on earthquake risk reduction from the perspectives of the elderly. *Safety Science*, 91, 326–334.

İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Mahalle Aidiyeti ile İlişkisi: Müdahale Türleri ve Yaşlılar

Mustafa Otrar¹ , Büşra Turan Tüylüoğlu²

Öz

Kitlese kentsel müdahalelerin yaşlılıkta mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz etkileri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte yerinden edilme literatürüyle örtüşen bu durum çoğu Anglo-Amerikan bağlamına odaklanan çalışmalarda ortaya koyulmuş ve soylulaştırma literatürüyle desteklenmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürün Batı dışı bağlama genişletilmesi literatürü zenginleştircektir. Türkiye'de en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip il olan İstanbul, özellikle devlet tarafından yönetilen ve yoksul gecekondu mahalleleri ile kent içi mahalleleri hedef alan kapsamlı bir yıkım ve yeniden yerleştirme sürecinden geçmektedir. Bu çalışma, nicel yöntemler kullanarak, müdahale türü (devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde veya karma model) ile İstanbul'daki yaşlıların mahalle aidiyetleri arasındaki ilişkileri araştırmaktadır. Yapılan analize göre, öngörülenin aksine, devlet öncülüğündeki kentsel dönüşüm uygulamalarında mahalle aidiyeti azalma yönünde değişim göstermemiştir. Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümler kimi zaman yer değiştirmeye sonuçlansa da konut konforu, güvenlik ve mahalle prestiji açısından bazı olumlu değişiklikler rapor edilmiştir ve bu da literatürde çok az dikkat edilen bir sonuç olarak mahalle aidiyeti üzerindeki beklenen olumsuz etkileri hafifletmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm • Mahalle aidiyeti • Yerinden edilme • Yer bağlılığı • Yaş dostu kent • Mekân duygusu

The Relationship of Urban Transformation with Neighborhood Attachment in Istanbul: Types of Intervention and Older People

Abstract

Mass urban interventions have been highlighted to have negative effects on neighborhood attachment in old age. However, this situation has been revealed mostly in studies focusing on the Anglo-American context while overlapping the literature on displacement literature and being supported by the literature on gentrification. Therefore, extending related studies to non-Western contexts will enrich the literature. As an example, Istanbul is the city in Türkiye with the highest percentage of an older population and has been undergoing a comprehensive demolition and resettlement process, particularly state-led interventions targeting poorer slums and inner-city neighborhoods. This study uses quantitative methods to investigate the relationship between the type of intervention (state-led, market-led, or mixed model) and older people's neighborhood attachment in Istanbul. According to the analysis, contrary to expectations, neighborhood attachment has not changed in the direction of decreasing in state-led urban regeneration practices. Although state-led urban regeneration interventions occasionally result in displacement, some positive changes have been reported in terms of housing comfort, safety, and neighborhood prestige, thus mitigating the expected negative effects on neighborhood attachment, which is an outcome that has received little attention in the literature.

Keywords: State-led urban regeneration • Neighborhood attachment • Displacement • Place attachment • Age-friendly city • Sense of place

¹ Mustafa Otrar (Doç. Dr.), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye. E-posta: mustafa.otrar@meb.gov.tr ORCID: 0000-0001-8543-6177

² Sorumlu yazar: Büşra Turan Tüylüoğlu (Arş. Gör. Dr.), Kırklareli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye. E-posta: busraturan@gmail.com ORCID: 0000-0002-8085-027X

Atfı: Otrar, M., & Turan Tüylüoğlu, B. (2024). İstanbul'da kentsel dönüşümün mahalle aidiyeti ile ilişkisi: Müdahale türleri ve yaşlılar. *Senectus*, 2(2), 183-206. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0033>

Extended Abstract

This study examines the impact of urban regeneration on neighborhood attachment and analyzes how different types of interventions shape this relationship. The research is based on the data obtained within the scope of the project “Urban Regeneration and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul” supported by the Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TUBITAK). The study focuses on the rapid urban transformation processes in Istanbul and how older people have been affected by this process. The literature has stated urban transformation in general to negatively affect neighborhood attachment, with older residents experiencing the loss of areas to which they feel a sense of belonging.

Displacement and physical changes are among the negative impacts of urban regeneration, which weakens social networks and damages relationships people have with place. For example, state-led projects in Istanbul usually apply extreme interventions such as demolition and reconstruction and target poorer areas. While displacement cases do occur in such projects, centralized organizations such as TOKİ build mass housing areas and offer limited options to beneficiaries. State-led projects have been said to lack participatory mechanisms and to be developed with a centralized approach that does not involve those affected in the process. These projects also have problems involving low compensation rates, loans, and property transfer.

Mixed model and market-led transformations are mostly implemented in areas where the middle class lives. For example, transformations were carried out in neighborhoods (e.g., Fikirtepe neighborhood of Istanbul’s Kadıköy district) with private contractors after state-led planning. Such projects may yield more positive results if social and physical elements are handled in an integrated manner.

Approaches such as aging in place, age-friendly cities, and lifelong neighborhoods stand out among policies that will improve older people’s welfare regarding urban transformation. Strengthening accessibility, cleanliness, safety, and social networks are important for ensuring that older people are not negatively affected by urban regeneration. Moreover, strengthening physical and social infrastructure can mitigate the perceived negative consequences of transformation by supporting local identity and neighborhood attachment. As a result, addressing the social and physical dimensions of urban regeneration projects in a balanced manner plays a critical role in maintaining older people’s neighborhood attachment.

Method

Study Design

This study was conducted to test the assumption that older residents' neighborhood attachment levels decreased after experiencing the state-led urban transformation. The study uses the quantitative method and benefits from face-to-face survey data. The study data were collected from the project titled "Urban Transformation and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul" as carried out by the Istanbul University Sociology Research Center in 2018-2019. This study formed a suitable dataset for its question based on the project's dataset before carrying out the quantitative analysis.

Sample

The population of the study consists of 912,042 people aged 65 or over living in Istanbul (7.5% of the total population; Turkish Statistical Institute [TurkStat], 2017). The above-mentioned project had calculated a minimum sample size for Istanbul as $N = 1,818$, with a 5% margin of error at a 95% confidence interval. Using the stratified sampling technique, the project then distributed the sample proportionally according to the distribution of older people in each district. The project next used the purposive sampling method to determine the districts and related neighborhoods according to the type of urban intervention (i.e., state-led, market-led, mixed) and distributed the sample in accordance with the distribution of the older population. Because the current study targets older people living in places that have experienced or are planned to undergo state-led and/or market-led urban transformations, the sample size was reduced to 959 by creating a second sample from the original quantitative dataset of individuals aged 65 or older who've experienced urban transformation and live in neighborhoods where a transformation is about to take place. Accordingly, 10.4% of the sample consists of people who have experienced state-led or mixed model interventions, 54.6% of the sample are expected to experience a state-led or mixed model intervention, and 35% are expected to experience a market-led intervention.

Data Collection Tools

The study benefitted from the dataset of the project titled "Urban Transformation and Ageing in the Metropolis: The Case of Istanbul" (author/s, year). Accordingly, while the type of intervention is the independent variable, neighborhood attachment level is the dependent variable. Details about the variables are given below.

Type of Intervention

This study involves those who have experienced or are candidates for experiencing urban transformation in Istanbul's districts and has categorized the participants according to the type of intervention they have faced or expect to face. Intervention types are state-led, market-led, and mixed model. Accordingly, the participants are grouped into three categories: (1) those who are experienced in state-led or mixed model urban regeneration, (2) those who are inexperienced in state-led or mixed model urban regeneration, and (3) those who are inexperienced in market-led urban regeneration.

This study is based on the assumption that state-led urban regeneration practices have a negative impact on neighborhood attachment. From this point of view, comparing these to market-led urban regeneration areas is important and why it is one of the participant categories.

Neighborhood Attachment Scale

This study adapts the four-item Neighborhood Attachment Scale (Fornara et al., 2010) to the case being addressed herein and has added some new items (see Table 2). Participants indicated their agreement or disagreement using a 5-point Likert-type scale. The Neighborhood Attachment Scale developed in the study has two factors. The first factor is neighborhood attachment, which consists of a sense of belonging to the neighborhood, identification with the neighborhood, and physical attachment, while the second factor is neighborhood relations, which has the subdimensions of security and sociability. The total explained variance has been measured as 47.7%. A reliability analysis of the scale was also conducted, with an alpha coefficient of 0.75 ($\alpha = 0.75$) being found.

In order to understand the changes in neighborhood attachment levels before and after the intervention, three steps were taken. Firstly, the study separated the areas the state had already transformed from the areas that will be transformed and examined the differences between the scores from the Neighborhood Attachment Scale. Secondly, the people who'd experienced state-led urban transformation were asked "How has your neighborhood attachment changed. Has it decreased, increased, or not changed?" Thirdly, all participants were asked about their perceptions on whether the urban transformation had increased or decreased the physical and social components of neighborhood attachment (e.g., frequency of meeting with neighbors, housing durability, safety in housing, comfort of living, street safety, neighborhood safety, regional prestige).

Data Analysis/Processing

Quantitative data were analyzed using SPSS quantitative data analysis software. Analysis of variance (ANOVA) was performed over the variables of neighborhood attachment and type of intervention, with eta-square values and frequency tables being used to calculate effect sizes.

Results

This study has examined the impact of urban transformation on neighborhood attachment and questioned the effect of state-led transformations on neighborhood attachment. According to the results from the one-way ANOVA, significant differences were found between neighborhood attachment scores according to different intervention types and urban transformation experiences. The neighborhood attachment levels of the groups under the threat of state-led transformation were found to be higher than those whose neighborhood had not experienced transformation but were expected to undergo a market-led transformation. However, the effect size was found to be low ($\eta^2 \cong .01$).

The survey results show that of the older people who'd experienced state-led transformation, 65.5% stated that their neighborhood attachment levels had not changed, 19.5% stated that their levels had increased, and 14.9% stated that their levels had decreased. This indicates other factors to be present that affect neighborhood attachment. However, the levels for public familiarity and the frequency of encountering familiar faces decreased, with 67.8% of older people reporting having encountered unfamiliar faces and 46% reporting a decrease in physical familiarity. The frequency of meeting former neighbors had decreased or was expected to decrease, but relationships with family members generally remained unchanged.

In areas undergoing state-led transformation, differences were noted according to housing type. For example, 21.8% of older people live in family apartments and are able to maintain their social networks. For those in slums, transformation offers a more comfortable and secure life. The increase in living comfort and improvement in housing security contributed to the preservation of neighborhood attachment.

While 60.6% of older individuals stated that their living comfort had increased after the transformation, 60% of those expecting to undergo the transformation think that their living conditions will improve. The difference between security expectations and post-transformation reality is striking: 40.4% of those who'd experienced the transformation stated that street security had increased, while 65.1% of those who are waiting for the transformation stated expecting security to increase. This difference shows that the transformations are not handled in an integrated manner with environmental arrangements.

Lastly, 71.7% of those who'd experienced state-led urban transformation and 78.6% of those who are expecting to experience a mixed-model transformation stated their neighborhood prestige to have increased. The increase in prestige was emphasized as being related to the expectation of economic gain, with neighborhood attachment being correlated to this perception.

Discussion and Conclusion

This study has tested the assumption that state-led urban regeneration projects have a negative impact on neighborhood attachment and found that, contrary to what was predicted, neighborhood attachment did not decrease in state-led urban regeneration practices.

The findings contradict previous studies (Atkinson, 2000; Cin & Egercioglu, 2016; Fu & Jiang, 2024; Lomas et al., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008; Slater, 2010; Torres, 2020) that had suggested urban regeneration to damage neighborhood attachment by damaging social familiarity, physical familiarity, and the associated relationship with place. Meanwhile, other previous studies (Casakin & Neikrug, 2012; Kleinhans et al., 2014; Lewis et al., 2022; Mehdipanah et al., 2013; Phillips et al., 2005; Sha, 2023) have shown older residents' satisfaction levels to increase when certain social and physical conditions are met in urban transformation, with this positively affecting psychological well-being and neighborhood attachment. Therefore, evaluating the social and physical dimensions of transformation that give meaning to a place will be important for better understanding the findings (Lewicka, 2011).

Accordingly, the first striking finding is that the majority of the participants who'd experienced state-led urban transformation stated social familiarity (67.8%) and physical familiarity (46%) to have decreased. Therefore, this supports the literature on urban transformation that shows social and physical familiarity levels to be reduced; despite this, however, the study did not show the predicted decrease in neighborhood attachment to have occurred. This points to the presence of other factors that ensure neighborhood attachment. The literature (Lewis et al., 2022; Sha, 2023) has shown that, despite the significant change, perceived outcomes of urban regeneration improve when adequate social infrastructure is provided.

Some other noteworthy findings in this study point to conditions that preserve neighborhood attachment. First of all, the vast majority of participants who'd experienced state-led urban regeneration reported their relationships with their children (82.8%), grandchildren (75.9%), and neighbors (59.6%) to have remained unchanged. As Rubinstein and Parmelee (1992) stated, the sense of belonging to a place is related to one's life course, particularly for older individuals. In this regard, conditions such as the facts that a significant percentage of older people in the current study's sample

live in family apartment buildings specific to the urbanization of Türkiye and that state-led transformations are collective in nature may have enabled older individuals to experience urban transformation without a significant change to their social networks. In addition, when considering how older people perceive themselves as being quite sensitive to changes in their physical environment and functional structure (Temelova & Slezakova, 2014), going from living in poorer quality buildings for years in Istanbul then starting to live in more comfortable and safer earthquake-resistant buildings may have had a positive effect on the psychological well-being of the sample and their relationship with a place. In fact, most of the participants who'd experienced state-led urban transformation stated that their comfort of living (60%), street safety (40%), and regional prestige (71%) had increased. Previous studies (Burns et al., 2012; Michael et al., 2006; Sun et al., 2020; Yung et al., 2015) have shown the relationship of older people who live in urban areas with their place is related to neighborhood design, a clean pleasant physical environment, safety, and various social characteristics. Therefore, according to the findings obtained in this study, elderly residents who have experienced state-led urban regeneration in Istanbul can be claimed to have evaluated the changes in social and physical dimensions in relation to the life course and to have (re)made sense of their relation to place accordingly.

Some findings that are intriguing for further research are also noteworthy. The first of these is that the respondents who'd experienced urban regeneration (40%) have a weaker view toward urban regeneration improving street safety compared to those who are expected to undergo this (state-led inexperienced = 65.1%; market-led inexperienced = 58.9%). Accordingly, one important research question may be whether urban regeneration has the promised effect in solving security-related problems. The second intriguing finding is the strong perception that urban regeneration increases neighborhood prestige. All three groups that were formed according to the type of intervention had a strong perception that urban regeneration increases neighborhood prestige (state-led experienced = 71.7%; state-led inexperienced = 78.6%; market-led inexperienced = 78.6%). The relationship between the perception that urban transformation will increase the prestige of a region and the economic benefit to be obtained from the urban transformation, as well as its relationship with neighborhood attachment, seems worthy of further research.

İstanbul’da Kentsel Dönüşümün Mahalle Aidiyeti ile İlişkisi: Müdahale Türleri ve Yaşlılar

Kentsel dönüşüm çoğunlukla mahallelerin hem fiziksel hem de sosyal olarak yeni görünüm kazanmasına neden olur. Bu durumun mahalle sakinleri tarafından nasıl karşılandığını analiz etmek, kentsel dönüşümün toplumsal sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. Bu çalışma kentsel dönüşümün mahalle aidiyeti üzerinde nasıl bir değişim meydana getirdiğiyle ilgilidir ve mahalle aidiyetinin nasıl değiştiği müdahale türüne göre analiz edilmiştir. Böylelikle hem kentsel dönüşüm ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişkinin hem de müdahale türünün bu ilişkideki rolünün açıklanmasına katkı sunmak istenmiştir. Bunun için TÜBİTAK tarafından desteklenen “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” projesinin¹ verileri kullanılmıştır. Hızlı nüfus yaşlanmasına rağmen kentlerle ilgili uygulamalarda halen en çok göz ardı edilen gruplardan birinin yaşlılar olması (Wang, 2022) bu çalışmanın önemine işaret etmektedir. Çalışmada İstanbul’a odaklanılmıştır. Zira İstanbul kapsamlı ve hızlı bir kentsel dönüşüm geçirmektedir ve kentte yaşayan en kırılgan gruplardan olan yaşlıların (Zeybekoğlu Sadri, 2013) bu değişime karşı savunmasızlığıyla öne çıktığı söylenebilir. Buna rağmen yaşlıların kentsel dönüşümden nasıl etkilendikleri ve kentsel dönüşümü nasıl deneyimledikleri konusunda akademisyenler ve politika yapıcılar yeterince ilgi göstermemiştir (bk. Özmeye & Dinç, 2020). Ayrıca İstanbul, Türkiye’deki toplam yaşlı nüfusun yüzde 14,4’üne ev sahipliği yapmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022) ki bunun tek bir kent için oldukça yüksek bir oran olduğu söylenebilir.

Kentlerin geleceğinin tartışıldığı günümüzde tüm dünya nüfusun yaşlanmasıyla karşı karşıyadır. Geliştirilecek kamu politikaları için yaşlılık ve kentsel değişim arasındaki ilişkinin önemi yadsınamaz (Buffel & Phillipson, 2016). Bununla ilgili olarak literatürde yerinde yaşlanma (*aging in place*), yaş dostu kent (*age-friendly city*), yaş dostu topluluklar (*age-friendly communities*), ömür boyu mahalleler (*lifetime neighbourhoods*) gibi tartışmaların sürdüğü görülmektedir. Bu tartışmalar kentsel değişimin ve kentsel dönüşüm uygulamalarının neden olduğu dezavantajları, yaşlılar lehine ortadan kaldırmak için öne sürülen yaklaşımları ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşümün yaşlılar tarafından nasıl karşılandığını anlamak için ise yaşanan dönüşümlerin oluşturduğu etkiye odaklanmak gerekir. Böylelikle kentsel değişimi yaşlılar lehine çevirebilecek yaklaşımların güçlenmesi olasıdır.

Yaşlı kent sakinlerinin kentsel dönüşümden nasıl etkilendiğini açıklamak için dikkate alınması gereken bazı temel bileşenler söz konusudur. Konut memnuniyeti, mahalle memnuniyeti, kamusal alanlara ve hizmetlere erişebilirlik, ulaşım ve hareketlilik, güvenlik, sosyal ağlar ve yerel sosyal destek (Annear ve ark., 2014; Kleinhans ve ark., 2014; Phillipson, 2010; Temelova & Dvorakova, 2012) bu bileşenler arasında

¹ Bu çalışmanın yazarları söz konusu projede görev almıştır.

gelmektedir. Bunlar, yaşlının mahalleyle kurduğu ilişkiyi ve dolayısıyla mahalle aidiyetini etkileyen faktörlerdir. Mahalle aidiyeti fiziksel mekânları sahiplenme duygusu yaratarak mahallere ve mahallede yaşayanlara özen göstermenin önünü açmaktadır (Torres, 2020). Daha kötü sağlık, daha düşük gelir, artan serbest zaman gibi nedenlerle yaşlı sakinlerin mahallelerde daha fazla zaman geçirdiği düşünülürse mahalle aidiyetinin yaşlılıkta kazandığı önem (Torres, 2020) daha iyi anlaşılacaktır.

Mahalle aidiyeti temel olarak insan ve yer arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Literatürde insan ve yer arasındaki ilişkiyi ifade eden farklı kavramlar kullanılmaktadır. Yer bağlılığı (*place attachment*), yer duygusu (*sense of place*), yer kimliği (*place identity*), yer tatmini (*place satisfaction*), yer bağımlılığı (*place dependence*) bu kavramlar arasındadır (Giuliani & Feldman, 1993; Hayden, 2009; Insch & Florek, 2008; Lewicka, 2011, s. 208-209; Ng ve ark., 2005; Qian & Zhu, 2014; Ujang, 2012). Yerin nasıl ölçeklendirildiği ise dikkate değerdir. Hidalgo ve Hernandez (2001) bu soruna işaret ederek insanlar ile belirli yerler arasındaki duygusal bağ şeklinde tanımlanan yere bağlılığın eve ya da şehre bağlılık olarak kategorilendirilebileceğini, buna karşın literatürde yaygın kullanımın mahalle ölçeği olduğunu belirtmiştir. Buna göre pek çok çalışmada mahalle, yere bağlanmanın temel ölçeği olarak ele alınmaktadır (Ng ve ark., 2005). Bununla birlikte yerle kurulan ilişkinin sosyal ve fiziksel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Lewicka'nın (2011) ifade ettiği gibi bir yerin anlam kazanması sosyal boyutla birlikte fiziksel bir temel gerektirir.

Bir yere bağlı olma ya da ait hissetme, coğrafi bir konum hakkındaki bir dizi duygudur ve bu duygular kişiyi o konuma bağlayan bir işlev üstlenir. Özellikle yaşlılar için bu duygu, yaşam seyriyle ve yaşam seyrini kapsayan benlikle ilişkilidir (Rubinstein & Parmelee, 1992). Literatürde kentsel dönüşümün yerle ilişkiyi sekteye uğratarak mahalle aidiyetini olumsuz yönde etkilediğine dair bulgular yaygındır. Buna göre kentsel dönüşüm uygulamaları yaşlı sakinlerin aidiyet duyguları ve ekonomik, fiziksel, duygusal olarak rahat hissettikleri yerleri azaltarak aidiyet olanaklarını kısıtlamaktadır (Torres, 2020).

Kentsel dönüşümün mahalle aidiyetini olumsuz yönde etkilemesiyle sonuçlanan önemli nedenlerden biri yerinden edilme vakalarıdır. Kentsel dönüşüm kimi zaman tüm mahalle sakinlerinin yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalmasına, kimi zaman da bazı sakinlerin mahalleden ayrılmak zorunda kalması nedeniyle mahallede kalanların sosyal ağlarının zayıflamasına ve yerle kurulan ilişkinin zedelenmesine yol açmaktadır (Atkinson, 2000; Cin & Egercioğlu, 2016; Slater, 2010). Bunun yanı sıra kentsel dönüşümün mahallede meydana getirdiği fiziksel değişiklikler de fiziksel aşinalığa ve yer duygusuna zarar vererek yine yerle kurulan ilişkiyi zedeleyebilmektedir (Fu & Jiang, 2024; Lomas ve ark., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008).

Literatürün yaygın olarak kentsel dönüşümün olumsuz sonuçlarına odaklandığı söylenebilir. Buna karşın iyi uygulama modellerinin geliştirilebilmesinin yolu, kentsel dönüşümüne dair algıları olumlu yönde etkileyen gelişmeleri keşfetmektir. Örneğin Kleinhans ve arkadaşlarının (2014) yaptığı çalışmada kentsel yeniden yapılandırma uygulamaları kapsamında 50 yaş ve üzeri yaşlı gruplarının ikamet ettiği konut komünlerine taşınanlar tarafından algılanan destekte ve yalnızlıkta herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Bunun nedeni taşınmanın kısa bir mesafe içerisinde gerçekleşmesi ve temel destekleyici bağların yok olmamasıyla ilgilidir. ABD’de yapılan bir çalışmada da mahalle tasarımının aktif yaşlanmayı etkilediği, bu noktada kısa mesafede erişilen hizmetlerin hem yürümek için sebep oluşturduğu hem de diğer sakinlerle kolay iletişim kurma imkânı sağladığı, güvenliğin ve ulaşım koşullarının da yine önemli belirleyiciler olduğu ortaya koyulmuştur (Micheal ve ark., 2006). Hong Kong’da yapılan bir çalışma da yaşlıların çevresel ihtiyaçları karşılandığında yüksek memnuniyet düzeylerine ulaştığını ve bunun psikolojik iyi oluşa katkı sunduğunu göstermiştir (Phillips ve ark., 2005). Yine Hong Kong’ta yapılan bir çalışma kentsel yenilemede sosyal temas ve ağları gözetmenin yaşlı sakinler için önemini ortaya koymuştur. Ayrıca sosyal tesisler ve hizmetler, temiz ve keyifli bir fiziksel çevre, doğaya erişim, dış mekân mobilyaları, hareketlilik ve güvenlik önemli kriterlerdendir (Yung ve ark., 2015).

Prag’da gerçekleştirilen bir araştırmada yaşlı sakinlerin mahalle memnuniyetlerinin yeşil alana erişebilirlik, şehir merkezine yakınlık, günlük hizmetlere erişim kolaylığı, toplu taşıma imkanları gibi koşullara bağlı olarak yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yaşlılar fiziksel çevrede, fonksiyonel yapıda ve sosyal çevredeki değişiklikleri oldukça hassas bir şekilde algılamaktadır (Temelova & Slezakova, 2014). Kanada’da gerçekleştirilen bir araştırmada da fiziksel değişimin, dükkân profilindeki farklılaşmanın, buluşma/karşılaşma mekânları açılması ya da kapanmasının yaşlıları etkilediği gösterilmiştir (Burns ve ark., 2012). Kentsel dönüşümde artan yürünebilirlik, yeni kamusal alanlar, bakımlı mahalle tasarımı ve topluluk programlarının genel refah üzerinde olumlu etki gösterdiği diğer başka çalışmalarda da gösterilmiştir (Casakin & Neikrug, 2012; Mehdiapanah ve ark., 2013). Nitekim yoğun nüfuslu kentsel alanlarda yaşayan yaşlı sakinlerle yapılan bir araştırmada yere bağlılık ile “binalar ve çevresi”, “sosyal tesisler ve olanakları” ve “bir yerin sosyal özellikleri” arasındaki anlamlı ilişki gösterilmiştir (Sun ve ark., 2020).

Görüldüğü üzere yaşlı sakinlerin kentsel dönüşüm sonrası yerle ilgili algılarını olumlu yönde etkileyen unsurlar fiziksel ve sosyal boyutlara sahiptir. Fiziksel unsurlarda erişebilirlik, ulaşılabilirlik, temizlik, güvenlik, yeni ve bakımlı çevre gibi bileşenler öne çıkmaktadır. Geçmiş uygulamalardan çıkarılan derslerin de etkisiyle günümüzde ortalama bir kentsel dönüşüm projesinin bu fiziksel unsurları karşılamaya görece yatkın olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla kentsel dönüşümün mahalle aidiyetine zarar vermemesi sosyal altyapıya verilen önemle yakından ilişkili görünmektedir. Buna göre

önemli fiziksel dönüşümlere rağmen yaşlılar arasında yerel kimlik, katılım ve aidiyet duygularını destekleyen sosyal altyapı (Lewis ve ark., 2022; Sha, 2023) kentsel dönüşümün algılanan sonuçlarını iyileştirmektedir. Dolayısıyla yaşlı sakinlerin kentsel refahı için kentsel dönüşüm uygulamalarında yaşlılara sosyal bağları sürdürme fırsatı verilmesi önemlidir (Lager ve ark., 2013) ve bu fırsatın mahalle aidiyetini koruyan bir işlevi olduğu açıktır.

Kleinhans ve arkadaşlarının (2014) belirttiği gibi kentsel müdahalelerle ilgili olumsuz etkilerden bahseden literatür genellikle “sert” kamu yenileme politikaları olan ABD’ye aittir. Bu noktada müdahale türü önem kazanmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının mahalle aidiyetini koruyacak ya da artıracak fiziksel ve sosyal unsurlar içermesi, uygulayıcı yaklaşımla ve dolayısıyla müdahale türüyle ilişkilidir. İstanbul’da hem tarihi kent merkezi hem kıyı alanları hem de çeperleri büyük bir kentsel dönüşüm yaşamaktadır. Konut bölgelerindeki dönüşümde üç farklı mevzuatın yürütüldüğü gözlenmektedir (6306, 5393, 5366 sayılı Kanunlar²). Buna göre bu araştırma için üç müdahale türünden bahsedilebilir: devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde ve karma model.

İstanbul’da devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri, riskli ve sağlıksız binalar nedeniyle kentsel alanları dönüştürmenin kaçınılmaz olarak tek yolunun aşırı müdahale olduğunu ima eden yıkım ve yeniden yapımı içermektedir. Merkezi veya yerel yönetimlerin dönüşümün sınırlarını belirleme, planlama, kamulaştırma ve tazminatın yanı sıra kimin taşınacağına karar vermekten sorumlu olduğu bu müdahale türünde ağırlıklı olarak yoksul alanlar hedef alınmaktadır. Buna göre İstanbul’da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı önerisi ve Bakanlar Kurulu veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile toplam 1106,25 hektarlık mevcut yerleşim alanının 2012 sayılı 6306 sayılı Kanuna göre Riskli alan ilan edilmiştir. Bu Yasa kapsamında devlet öncülüğünde dönüşümün en çok yoğunlaştığı ilçeler Gaziosmanpaşa, Bağcılar olup, Esenler, Küçükçekmece, Sultangazi gibi ilçelerin de yer aldığı bu grup daha çok “rant makası” nedeniyle piyasa eliyle dönüşümün yaşanmadığı, TEM-E5 (şehrin doğu-batı aksındaki iki ana ulaşım yolu) arasında yer alan gecekondular ve sosyal konut alanların nispeten yoğunlaştığı yerlerdir. Bu mahallelerde, çoğunluğu kırsal alanlardan ve diğer illerden İstanbul’a göç etmiş, düşük sosyoekonomik statüye sahip yaşlı insanlar yaşamaktadır. Afet riski altındaki bu bölgelerde, merkezi bir kuruluş olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), kiracılar hariç olmak üzere, hak sahipleri için kent içinde veya dışında toplu konutlar inşa etmiştir. Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre veya 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanuna göre kentsel yenileme alanı ilan edilmiş oldukça geniş kentsel dönüşüm alanı bulunmaktadır (Emlak kulis, 2014). Örneğin 5366 sayılı yasa

2 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (6306); Belediye Kanunu (5393), Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (5366)

kapsamında Fatih-Sulukule, Fener-Balat-Ayvansaray, Beyoğlu-Tarlabaşı gibi kültürel ve tarihi miras alanlarında gerçekleştirilen dönüşüm uygulamaları bulunmaktadır. Merkezde yer alan bu tarihi mahalleler, etnik sakinleri (Romanlar gibi) ve bahçeli gecekonduları ile öne çıkmaktadır. TOKİ tarafından yıkılıp yeniden inşa edilen bu alanlar, Roman sakinlerin kentin dış mahallelerine taşınmasını da içermektedir (Akalin, 2016). Bu noktada TOKİ'nin 775 ve 2985 sayılı yasalara göre (Bayraktar ve Yılmaz Bakır, 2019; Yılmaz, 2016) arazinin ucuz olduğu yerlerde (Ayazma, Tepeüstü, Bezirganbahçe ve Kayaşehir gibi) geliştirdiği “gecekondu önleme bölgeleri” ve “toplu konut alanları”na işaret edilebilir. TOKİ nadiren yerinde seçeneği sunmuş, dönüşen bu alanlar bir alışveriş merkezi veya olimpik stadyum için arazi kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle hak sahiplerinin taşınma ya da TOKİ'ye mülkiyet haklarını satarak planın dışında kalma dışında bir seçeneği kalmamıştır. Bu alanlardan bazıları (örneğin Kayabaşı, Taşoluk) dönüşüm süreçlerinde yerlerinden edilenler için belirlenmiştir. Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümlerin yanı sıra Kadıköy-Fikirtepe örneğinde olduğu gibi alan sınırlarının kamuca belirlenip planlandığı ancak uygulamanın özel yüklenicilerle yapıldığı karma model örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca Kadıköy, Beşiktaş, Üsküdar gibi beyaz yakalı-eğitilmiş orta sınıfın daha yüksek olduğu ilçelerde piyasa öncülüğünde dönüşümler ağırlıklı uygulanmaktadır. Karma modelin bir örneği olarak Kadıköy-Fikirtepe 1950'lerde yaşanan kırsal göçle oluşmuş tipik bir gecekondu yerleşimidir ve ardı ardına çıkarılan af yasalarıyla bazı gecekondular yüksek katlı apartmanlara dönüşmüştür (Coşkun ve ark., 2019).

İşgalciler, çok hisseli mülk sahipleri ve gecekondu aflarından yararlanan mal sahipleri ve kiracılar devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm alanlarında yaşamaktadır. Bu nedenle devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinde güvenli mülkiyetin olmaması, hizmetlerin kesilmesi ve hak sahibi olma kriterlerinin belirsizliği kaygı yaratmakta ve mülkiyet transferine yol açmaktadır. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinde tazminat oranlarının düşük olması, hak sahiplerinin borçlu olması ve gayrimenkul üretiminin hak sahibi sayısını aşması tipik bir durumdur. Bu nedenle, yeni gelenlerle aşırı kalabalıklaşma ve borçlanma yaşlıların temel endişeleridir. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri genellikle katılımcı mekanizmaları dışlayan merkeziyetçi bir anlayışla geliştirilmektedir (Duman, 2015; Türkün, 2014). Etkilenenler, projelerden genellikle bir tebligatla haberdar olmakta ve sürece dahil edilmemektedir. Daha önemlisi proje öncesinde o yerde yaşayanların sosyal, mekânsal ihtiyaçları ve ödeyebilme güçleri dikkate alınmamaktadır. Bu tür bir dönüşüm ister yerinde ister taşınarak gerçekleştirilsin, yaşlıların yeni geliştirilen sosyomekânsal yapılandırmanın olumsuz etkilerini daha da fazla yaşamasına neden olacak şekilde belirli ölçüde yerinden edilmelere yol açmıştır. Bu bağlamda, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinin mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımına dayanan analizler yapılarak müdahale türü ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Yöntem

Çalışma tasarımı

Bu çalışma yaşlı sakinlerin mahalle aidiyetinin devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimi sonrası azaldığı varsayımını test etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada nicel yöntem kullanılmış, yüz yüze anket verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri 2018-2019 yıllarında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi bünyesinde yürütülen “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK ARDEB 1001 projesinden alınmıştır. Veri seti kullanılan proje için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 26.12.2016 tarihli ve 2016/164 numaralı Karar ile onay alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu projenin veri setinden yararlanılarak çalışmanın sorusuna uygun bir veri seti oluşturulmuş ve nicel analiz gerçekleştirilmiştir.

Örneklem

Bu çalışmanın evrenini İstanbul’da yaşayan 65 yaş ve üzeri 912.042 kişi oluşturmaktadır (toplam nüfusun %7,5’i; TÜİK, 2017). “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” projesinde örneklemi oluşturmak için İstanbul özelinde minimum örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında %5 hata payı ile $N = 1.818$ olarak hesaplanmıştır. Daha sonra tabakalı örnekleme tekniğini kullanılarak örneklem, ilçelerdeki yaşlı dağılımına göre oranlanarak dağıtılmıştır. Ardından amaçlı örnekleme yöntemini kullanılarak kentsel müdahale türüne göre (devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğün veya karma) ilçeler ve ilgili mahalleler belirlenmiş ve örneklem yaşlı nüfusun dağılımına uygun olarak dağıtılmıştır. Bu çalışma devlet öncülüğünde ve/veya piyasa öncülüğünde kentsel dönüşümleri deneyimlemiş ya da bu tür dönüşümlerden geçmesi planlanan yerlerde yaşayan yaşlılara yönelik olduğundan orijinal nicel veri setinden kentsel dönüşümü deneyimleyen ve dönüşümün gerçekleşmek üzere olduğu mahallelerde yaşayan 65 yaş üstü bireylerden ikinci bir örneklem oluşturularak örneklem büyüklüğü 959’a düşürülmüştür (bkz. Tablo 1). Buna göre örneklemin %10,4’ü devlet öncülüğünde veya karma modelde deneyim yaşamış, %54,6’sı devlet öncülüğünde veya karma modelde deneyim yaşaması beklenen, %35’i piyasa öncülüğünde deneyim yaşaması beklenen kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 1
Örneklem Büyüklüğü

Müdahale tipi	N	%
Devlet öncülüğünde/Karma model-Deneyimli (1)	99	10,4
Devlet öncülüğünde/Karma model-Deneyimsiz (2)	524	54,6
Piyasa öncülüğünde-Deneyimsiz (3)	336	35,0
Toplam	959	100,0

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı projenin veri seti kullanılmıştır. Buna göre bağımsız değişken müdahale türü iken bağımlı değişken mahalle aidiyetidir. Değişkenlerle ilgili detaylar aşağıda verilmiştir.

Müdahale Türü

Bu çalışmaya İstanbul ilçelerinde kentsel dönüşüm tecrübesi yaşamış veya yaşamaya aday olanlar dahil edilmiş ve katılımcılar karşı karşıya olduğu müdahale türüne göre kategorilendirilmiştir. Müdahale türleri devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde ve karma modeldir. Buna göre katılımcılar (1) karma modeli de içerecek şekilde devlet öncülüğünde deneyimli olanları, (2) karma modeli de içerecek şekilde devlet öncülüğünde deneyimsiz olanları ve (3) piyasa öncülüğünde deneyimsiz olanları içerecek şekilde üç kategoride gruplandırılmıştır.

Bu çalışmada devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm uygulamalarının mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında piyasa öncülüğündeki kentsel dönüşüm alanları karşılaştırma yapmak için önemlidir ve bu nedenle katılımcı kategorilerinden birini ifade etmektedir.

Mahalle Aidiyeti Ölçeği

Dört maddeden oluşan mahalle aidiyet ölçeği (Fornara ve ark., 2010) dikkate alınarak bu çalışmada ele alınan duruma uyarlanmış ve yeni madde ilavesi yapılmıştır (bkz. Tablo 2). Katılımcılar 5’li Likert tipi bir ölçek kullanarak katıldıklarını ya da katılmadıklarını belirtmiştir. Araştırmada geliştirilen mahalle aidiyet ölçeği iki faktörlüdür. Bu faktörlerden ilki mahalle aidiyet duygusu, mahalleyle kendisini tanımlama ve fiziksel bağlılık unsurlarından oluşan *mahalle bağlılığı*; ikincisi güvenlik ve sosyallik boyutlarına sahip *mahalle ilişkileri* olarak adlandırılmıştır. Açıklanan toplam varyans %47,7 olarak ölçülmüştür. Ardından ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış olup Alpha katsayısı 0,75 ($\alpha = 0,75$) olarak bulunmuştur.

Tablo 2
Mahalle Aidiyet Ölçeği

Bileşenler	Boyutlar	Göstergeler	Maddeler
Mahalle Bağlılığı (<i>Neighborhood attachment</i>)	Mahalleye aidiyet duygusu (<i>sense of belonging</i>)	Kişilerin kendilerini ne derece mahalleye aidiyet ile tanımladıkları	“Kendimi bu mahalleye ait hissediyorum”
	Mahalleyle kendisini tanımlama	Kişinin kendisini alanla ve komşuları ile tanımlama duygusunun düzeyi	“Komşularım arasında ailem gibi olanlar vardır” “Mahallem bana huzur veriyor” “Beni mahalleye bağlayan hatıralarımdır”
	Fiziksel yere bağlılık (<i>Physical rootedness</i>)	Mahallede kalma istekliliği	“Mahallemden ayrılmak istemem”
Mahalle İlişkileri	Sosyal etkileşimler	Komşularla ilişkilerden memnuniyet düzeyi	“Mahallemde yaşayanlar benim gibi insanlardır” “Mahallemde yaşayan insanlardan herhangi bir şikayetimin yoktur”
	Güven	Mahallede kendini güvende hissetme	“Bu mahalledeyken kendimi güvende hissedirim”

Müdahale öncesi ve sonrasında mahalle aidiyetindeki değişiklikleri anlamak için üç hamle yapılmıştır: birincisi devlet öncülüğünde halihazırda dönüşmüş olan ve dönüşecek olan alanlar birbirinden ayrılmış ve mahalle aidiyeti ölçeği puanları arasındaki farklara bakılmıştır; ikincisi devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimleyen kişilere “mahalle aidiyetiniz nasıl değişti: azaldı mı, arttı mı, değişmedi mi” sorusu sorulmuştur; üçüncüsü katılımcıların tamamına mahalle aidiyetiyle ilgili bileşenler olarak komşularla görüşme sıklığı, konut dayanıklılığı, konut içi güvenlik, yaşam rahatlığı, sokak güvenliği, mahalle güvenliği, bölge prestiji gibi fiziksel ve sosyal unsurların kentsel dönüşümle birlikte artış azalışıyla ilgili algıları sorulmuştur.

Veri Analizi/İşlem

Nicel veriler SPSS nicel veri analizi yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Mahalle aidiyeti ve müdahale türü değişkenleri arasında ANOVA analizi yapılmış, eta-kare değeri ile etki büyüklükleri hesaplanmış ayrıca frekans tablolarından yararlanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın ilk odağı, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm yaşayanlarda mahalle aidiyetinin azalış azalmayacağını sorgulamaktadır. Mahalle aidiyetinin müdahale türüne ve kentsel dönüşüm sonrası deneyime göre nasıl değiştiğine ilişkin yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların mahalle aidiyeti ölçeği aritmetik ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F= 4.29; p < .05$; bk. Tablo 3).

Tablo 3

Mahalle Aidiyetine Göre Kentsel Dönüşüm Müdahale Tipleri Karşılaştırmaları

f , $\bar{X}$ ve S Değerleri					ANOVA, LSD ve η^2 Sonuçları							
Puan	Grup	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P	LSD	η^2
Mahalle aidiyeti	Devlet öncülüğünde/ Karma model-Deneyimli (1)	99	2,66	,43	G.Arası	1,91	2	,95	4,29	,014	2>3	,008
	Devlet öncülüğünde/ Karma model-Deneyimsiz (2)	524	2,68	,47	G.İçi	212,31	956	,22				
	Piyasa öncülüğünde-Deneyimsiz (3)	336	2,58	,48	Toplam	214,22	958					
	Toplam	959	2,64	,47								

Bu sonuçların ardından farklılıkların kaynağını belirlemek için tamamlayıcı bir post-hoc LSD testi tercih edilmiştir. Mahalle aidiyeti açısından bu farklılıkların, dönüşümü yaşamamış ancak piyasa öncülüğünde dönüşüm projesinden geçecek olanlara kıyasla devlet öncülüğünde dönüşüm projesinin tehdidi altında olanlar lehine anlamlı ($p < ,01$) olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan farkların anlamlı bulunduğu puanların tümünde etki büyüklükleri yaklaşık $\eta^2 \cong ,01$ olarak hesaplanmıştır ki bu durum kentsel dönüşüm durumlarının mahalle aidiyeti üzerinde düşük bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan sadece devlet-öncülüğünde dönüşüm tecrübesi yaşamış yaşlılara yönelik sorulan anket soruları çerçevesinde araştırma sorusuna bakıldığında bulgunun teyit edildiği görülmektedir. Mahalle aidiyetlerinin azaldığını belirtenlerin %14,9'una karşılık, %65,5'i değişmediğini, %19,5'i ise arttığını belirtmiştir. Bu durum mahalle aidiyet duygusunu temin eden başkaca faktörlerin varlığına da işaret edebilir (bk. Tablo 4).

Tablo 4

Devlet Öncülüğünde Kentsel Dönüşüm Sonrasında Bireylerin Aidiyet Duygusu, Tanımadık Yüzlerle Karşılaşma Sıklığı, Aşinalık Durumu, Çocuklarıyla ve Torunlarıyla İlişkileri

	Gruplar	f	%
Aidiyet Duygusu	Azaldı	13	14,9
	Değişmedi	57	65,5
	Arttı	17	19,5
	Toplam	87	100,0
Tanımadık Yüzlerle Karşılaşma Sıklığınız	Azaldı	6	6,9
	Değişmedi	22	25,3
	Arttı	59	67,8
	Toplam	87	100,0
Aşinalığınız ve Tanıdıklığınız	Azaldı	40	46,0
	Değişmedi	38	43,7
	Arttı	8	9,2
	Fikrim yok	1	1,1
	Toplam	87	100,0

Çocuklarınızla İlişkiler	Azaldı	5	5,7
	Değişmedi	72	82,8
	Arttı	6	6,9
	Bulunmuyor	4	4,6
	Toplam	87	100,0
Torunlarınızla İlişkiler	Azaldı	4	4,6
	Değişmedi	66	75,9
	Arttı	7	8,0
	Bulunmuyor	10	11,5
	Toplam	87	100,0

Bu bulguyla çelişen ilginç bir veri, mahallede tanıdık yüzlerle karşılaşma sıklığının (kamusal aşinalık) ve fiziksel aşinalığın devlet-öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimi yaşamış yaşlılarda azaldığını göstermektedir. Yaşlıların %67,8'i tanıdık olmayan yüzlerle karşılaşma sıklığının arttığını belirtirken %46'sı fiziksel aşinalığının azaldığını belirtmiştir. Ayrıca eski komşularla görüşme sıklığı ve müdahale türüne göre kentsel dönüşüm durumuna bakıldığında %36,4'ünün azalmış, %49,2'unun ise azalacağı beklentisi içinde olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 5). Bunun aksine, yaşlıların çocukları ve torunlarıyla olan ilişkileri büyük ölçüde değişmemiş veya artmıştır. Çocuklarla ve torunlarıyla iletişimi azalmış olan yaşlıların oranı sırasıyla %7 ve %4,9 olarak bulunmuştur.

Tablo 5

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) ile Kentsel Dönüşüm Sonrasında Eski Komşularla Görüşme Sıklığı Çapraz Tablo

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında eski komşularla görüşme sıklığım				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimli (1)	f	36	59	3	1	99
		%	36,4	59,6	3,0	1,0	100,0
	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimsiz (2)	f	258	203	39	24	524
		%	49,2	38,7	7,4	4,6	100,0
	Piyasa öncülüğünde- Deneyimsiz (3)	f	142	152	30	12	336
		%	42,3	45,2	8,9	3,6	100,0
Toplam		f	436	414	72	37	959
		%	45,5	43,2	7,5	3,9	100,0

Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüme uğramış veya bu türden bir dönüşüm baskısı altındaki yerlerde konut tipinin ayırt edici nitelikte farklılaşmasının söz konusu olduğu kaydedilmelidir. Bu yaşlıların sırasıyla %21,8 ve %24,5'i aile apartmanlarında³ oturmakta ve bu nedenle de sosyal ağları değişmeden bu dönüşümü birlikte yaşamaktadır. Çocukları ve torunları ile ilişkilerinin büyük oranda değişmemiş olması bu kapsamda önemlidir. Öte yandan bu alanlardaki yaşlıların sırasıyla %16,7 ve %14,6'sı gecekondur

3 Aile apartmanı: Türkiye kentleşmesine özgü bir konut tipidir. Büyük ebeveynler, çocuklarının aileleriyle birlikte aynı apartmanda oturur. Bu apartmanlarda genellikle her bir çocuk eşiyle ve çocuklarıyla birlikte ayrı bir apartman dairelerinde yaşamaktadır.

sahibidir. Dönüşüm bu yaşlılara gecekondun dışında daha konforlu, depreme dayanıklı, güvenli bir konut ve çevresine erişim imkânı sunmaktadır. Bilindiği gibi konut ve çevresine dair tatmin, geçmiş tecrübelerden etkileneceği gibi yaşam sürecinde ortaya çıkan ihtiyaçlarla da ilişkilidir. Bu verilerden hareketle devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü tecrübe etmiş yaşlılarda mahalle aidiyetinin düşük çıkmamış olması örneklem büyüklüğü ile ilgili bir sonuç olabileceği gibi, kentsel dönüşümüne uğramış alanlarda yaşayan yaşlıların önemli bir kısmı için aile apartmanından dönüşüm söz konusu olduğundan var olan ilişkileri kaybetmedikleri, bir kısmında ise sahip oldukları gecekondunun dönüşüyor olması nedeniyle konuttan ve çevresinden duyulan memnuniyet, konut güvenliği, mahalle güvenliği, mahalle prestijinin artış ve belediye hizmetlerine erişimde sağlanan avantajların etkisi olduğu düşünülebilir.

Mahalle aidiyetinin sadece %13,1 oranında azaldığı tezini destekleyen bir diğer veri ise dönüşüm sonrasında yaşam konforunun arttığını belirten yaşlıların oranının %60,6 olmasıdır (bkz. Tablo 6). Dönüşümü deneyimlemeyi bekleyenlerin yaklaşık %60'ı dönüşüm sonrasında yaşam konforlarının artacağını düşünmektedir. Dönüşüm onlara daha konforlu, depreme dayanıklı ve daha güvenli konutların yanı sıra konut öncesi koşullarda eksik olan belediye hizmetlerine erişim olanağı da sunmaktadır.

Tablo 6

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşüm Sonrasında Yaşam Rahatlığı Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında yaşam rahatlığı				Toplam
			Azalur	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimli (1)	f	13	25	60	1	99
		%	13,1	25,3	60,6	1,0	100,0
	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimsiz (2)	f	92	85	311	36	524
		%	17,6	16,2	59,4	6,9	100,0
	Piyasa öncülüğünde- Deneyimsiz (3)	f	53	69	197	17	336
		%	15,8	20,5	58,6	5,1	100,0
Toplam		f	158	179	568	54	959
		%	16,5	18,7	59,2	5,6	100,0

Diğer iki ilginç sonuç, güvenlik odaklı kaygıların karşılanması beklentisi ile dönüşüm sonrası gerçeklik arasındaki farkı görmek için sorulan dönüşüm sonrası sokaktaki güvenliğin nasıl değişeceği sorusunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7). Örneklemi oluşturan yaşlılar arasında dönüşümü deneyimlemiş olanların %40,4'ü, süreci deneyimlemeyi bekleyenlerin ise %65,1'i sokaklardaki güvenliğin arttığını/ artacağı yönünde görüş bildirmiştir. Beklenti ve gerçeklik arasındaki büyük fark, yetkililerin tatmin edici bir dönüşüm sağlamak için konut dönüşümünü çevresiyle birlikte ele almadaki başarısızlığını öne çıkarmaktadır.

Tablo 7

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşüm Sonrasında Sokakların Güvenliği Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında sokakların güvenliği				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimli (1)	f	20	35	40	4	99
		%	20,2	35,4	40,4	4,0	100,0
	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimsiz (2)	f	75	71	341	37	524
		%	14,3	13,5	65,1	7,1	100,0
	Piyasa öncülüğünde – Deneyimsiz (3)	f	44	75	198	19	336
		%	13,1	22,3	58,9	5,7	100,0
Toplam	f	139	181	579	60	959	
	%	14,5	18,9	60,4	6,3	100,0	

Bir diğer önemli bulgu örneklemin kentsel dönüşüm sonrasında mahallenin prestijine ilişkin düşünceleridir. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimleyen yaşlıların %71,7'si mahallelerinin prestijinin arttığı görüşündedir. Ayrıca devlet öncülüğünde veya karma modelde bir kentsel dönüşüm deneyimlemeyi bekleyen yaşlıların %78,6'sı mahallelerinin prestijinin artacağını öngörmektedir. Prestij artışının ekonomik kazanç beklentisiyle ilişkili olduğu vurgulanmalıdır; kentsel dönüşüm sonrasında mahalle aidiyetinin düşük olmaması yaşanan yerin prestijinin arttığı algısından ve bunun ekonomik fayda sağlayacağı öngörüsünden bağımsız düşünülemez.

Tablo 8

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşümle Yaşadığınız Bölgenin Prestiji Artar mı? Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşümle yaşadığınız bölgenin prestiji artar mı?				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimli (1)	f	16	9	71	3	99
		%	16,2	9,1	71,7	3,0	100,0
	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimsiz (2)	f	49	32	412	31	524
		%	9,4	6,1	78,6	5,9	100,0
	Piyasa öncülüğünde – Deneyimsiz (3)	f	39	18	264	15	336
		%	11,6	5,4	78,6	4,5	100,0
Toplam		f	104	59	747	49	959
		%	10,8	6,2	77,9	5,1	100,0

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada İstanbul'daki kentsel dönüşüm uygulamalarının, yaşlı sakinlerin mahalle aidiyeti üzerinde nasıl bir değişim oluşturduğu müdahalenin türüne göre analiz edilmiştir. Böylelikle hem kentsel dönüşüm ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişkinin hem de müdahale türünün bu ilişkideki rolünün açıklanmasına katkı sunmak istenmiştir.

Genellikle katılımcı mekanizmaları dışlayan merkeziyetçi bir anlayışla geliştirilen devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri (Duman, 2015; Türkün, 2014) mülkiyet sorunlarına, kentsel hizmetlerin aksamasına, borçlanmaya ve yerinden edilmelere neden olabilmektedir. Bu bağlamda, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinin mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımının test edildiği bu çalışmada öngörülenin aksine devlet öncülüğündeki kentsel dönüşüm uygulamalarında mahalle aidiyetinin azalma yönünde değişim göstermediği bulunmuştur.

Bulgular kentsel dönüşümün sosyal aşinalığı, fiziksel aşinalığı ve bunlarla ilişkili olarak yerle kurulan ilişkiyi zedeleyerek mahalle aidiyetine zarar verdiği yönündeki çalışmalarla (Atkinson, 2000; Cin & Egercioglu, 2016; Fu & Jiang, 2024; Lomas ve ark., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008; Slater, 2010; Torres, 2020) çelişmektedir. Buna karşın daha önceki çalışmaların bir kısmı bulgularımızla uyumlu olarak (Casakin & Neikrug, 2012; Kleinhans ve ark., 2014; Lewis ve ark., 2022; Mehdipanah ve ark., 2013; Phillips ve ark., 2005; Sha, 2023) kentsel dönüşümde bazı sosyal ve fiziksel koşulların karşılanması durumunda yaşlı sakinlerin memnuniyet düzeylerinin arttığını, bunun da psikolojik iyi oluşu ve mahalle aidiyetini olumlu etkilediğini göstermiştir. Dolayısıyla bulguların daha iyi anlaşılması için yere anlam katan sosyal ve fiziksel boyutlardaki (Lewicka, 2011) dönüşümün değerlendirilmesi önemlidir.

Buna göre dikkat çeken bulgulardan ilki devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal aşinalığın (%67,8) ve fiziksel aşinalığın (%46) azaldığını belirtmiştir. Dolayısıyla kentsel dönüşümün sosyal ve fiziksel aşinalığı azalttığına ilişkin literatür desteklenmiş ancak buna rağmen mahalle aidiyetinde öngörülen düşüş yaşanmamıştır. Bu durum mahalle aidiyetini temin eden başkaca faktörlerin varlığına işaret etmektedir. Literatür (Lewis ve ark., 2022; Sha, 2023) önemli değişimlere rağmen yeterli sosyal altyapı karşılandığı takdirde kentsel dönüşümün algılanan sonuçlarının iyileştiğini göstermiştir. Dolayısıyla İstanbul örneğinde yaşlı sakinlerin mahalle aidiyetlerini koruyan sosyal -ve muhtemelen bazı fiziksel- koşulların ne olduğunun açıklanması önemlidir.

Bu çalışmadaki dikkat çekici diğer bazı bulgular mahalle aidiyetini koruyan koşullara işaret etmektedir. Öncelikle devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların büyük çoğunluğu çocuklarıyla (%82,8), torunlarıyla (%75,9) ve komşularıyla (%59,6) ilişkisinin değişmediğini belirtmiştir. Rubinstein ve Parmelee'nin (1992) belirttiği gibi bir yere ait olma duygusu özellikle yaşlılar söz konusu olduğunda yaşam seyriyle ilişkilidir. Bu noktada örneklemimizdeki yaşlıların önemli bir kısmının Türkiye kentleşmesine özgü aile apartmanlarında yaşıyor olması, özellikle devlet öncülüğündeki dönüşümlerin toplu nitelikte gerçekleşmesi gibi koşullar yaşlıların, sosyal ağlarının önemli bir değişime uğramadan kentsel dönüşümü deneyimleyebilmelerini sağlamış olabilir. Ayrıca yaşlıların fiziksel çevrede ve

fonksiyonel yapıdaki değişiklikleri oldukça hassas bir şekilde algıladıkları (Temelova & Slezakova, 2014) düşünülürse İstanbul koşullarında yıllarca niteliksiz yapı stokunda yaşamışken daha konforlu, depreme dayanıklı, güvenli hale gelmiş yapı stokunu kullanmaya başlamasının örneklemin psikolojik iyi oluşlarını ve yerle kurduğu ilişkiyi olumlu etkilemiş olabileceği sonucuna varılabilir. Nitekim devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların çoğu yaşam rahatlığının (%60), sokak güvenliğinin (%40) ve bölge prestijinin (%71) arttığını belirtmiştir. Kentsel alanda yaşayan yaşlıların yerle kurduğu ilişkinin mahalle tasarımı, “temiz ve keyifli” bir fiziksel çevre, güvenlik ve çeşitli sosyal özelliklerle ilgili olduğu daha önceki çalışmalarda (Burns ve ark., 2012; Micheal ve ark., 2006; Sun ve ark., 2020; Yung ve ark., 2015) gösterilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, İstanbul’da devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimlemiş yaşlı sakinlerin, sosyal ve fiziksel boyutlardaki değişimleri yaşam seyriyle ilişkili olarak değerlendirdiği ve yerle ilişkilerini buna göre (yeniden) anlamlandırdığı iddia edilebilir.

Sonraki araştırmalar için merak uyandıran bazı bulgular da dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki katılımcılardan kentsel dönüşümü deneyimlemiş olanların (%40), deneyimlemeyi bekleyenlere (devlet öncülüğünde deneyimsiz %65,1; piyasa öncülüğünde deneyimsiz %58,9) oranla kentsel dönüşümün sokak güvenliğini artırdığı görüşünün zayıflamış olmasıdır. Buna göre kentsel dönüşümün güvenlikle ilgili sorunları çözüme kavuşturmada vadedilen etkiyi gösterip göstermediği önemli bir araştırma sorusu olabilir. Merak uyandıran ikinci bulgu kentsel dönüşümün mahalle prestijini artırdığına ilişkin güçlü algıdır. Müdahale türüne göre oluşturulan her üç grupta da kentsel dönüşümün bölge prestijini artırdığı yönünde (devlet öncülüğünde deneyimli %71,7; devlet öncülüğünde deneyimsiz %78,6; piyasa öncülüğünde deneyimsiz %78,6) güçlü bir algı söz konusudur. Bölge prestijinin kentsel dönüşümle artacağı algısının elde edilecek ekonomik faydayla ve bunun da mahalle aidiyetiyle ilişkisi araştırmaya değer görünmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: M.O., B.T.T.; Veri Toplama: M.O., B.T.T.; Veri Analizi /Yorumlama: M.O., B.T.T.; Yazı Taslağı: B.T.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: M.O.; Son Onay ve Sorumluluk: M.O., B.T.T.

Finansal Destek: Bu makale 117K296 numaralı ve “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK ARDEB 1001 projesinin veri setinden üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı: Veri seti kullanılan proje için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 26.12.2016 tarihli ve 2016/164 numaralı Karar ile onay alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions: Conception/Design of study: M.O., B.T.T.; Data Acquisition: M.O., B.T.T.; Data Analysis/Interpretation: M.O., B.T.T.; Drafting Manuscript: B.T.T.; Critical Revision of Manuscript: M.O.; Final Approval and Accountability: M.O., B.T.T.

Grant Support: This article is derived from the dataset of the TUBITAK ARDEB 1001 project number 117K296 titled “Urban Transformation and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul” was produced from the data set of the TUBITAK ARDEB 1001 project.

Ethics Committee Approval: Approval was obtained from the Ethics Committee of Istanbul University for the project for which the data set was used with the Decision dated 26.12.2016 and numbered 2016/164.

Kaynakça/References

- Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşümün karanlık yüzü: Soylulaştırma, yerinden edilme ve mekânsal dışlanma. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, 7(14), 287–320.
- Annear, M., Keeling, S., & Wilkinson, T. (2014). Participatory and evidence-based recommendations for urban redevelopment following natural disasters: Older adults as policy advisers. *Australasian Journal on Ageing*, 33(1), 43–49.
- Atkinson, R. (2000). Measuring gentrification and displacement in Greater London. *Urban Studies*, 37(1), 149–165.
- Bayraktar, O. F., & Bakır, N. Y. (2019). Türkiye’de ulaşılabilir konut çözümleri, Toplu Konut İdaresinin rolü. *Artium*, 7(1), 36–49.
- Buffel, T., & Phillipson, C. (2016). Can global cities be ‘age-friendly cities’? Urban development and ageing populations. *Cities*, 55, 94–100.
- Burns, V., Lavoie, J. P., & Rose, D. (2012). Revisiting the role of neighbourhood change in social exclusion and inclusion of older people. *Journal of Ageing Research*, 2012.
- Casakin, H., & Neikrug, S. (2012). Place identity in the neighborhood as perceived by the elder residents: Relations with attachment, dependence and place quality. In H. Casakin & F. Bernardo (Eds.), *The role of place identity in the perception, understanding, and design of built environments* (pp. 107–119). Bentham Science Publishers.
- Cin, M. M., & Egercioğlu, Y. (2016). A critical analysis of urban regeneration projects in Turkey: Displacement of Romani settlement case. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 269–278.
- Coşkun, İ., Şentürk, M., Duman Bay, B., Güler, Z., & Otrar, M. (2019). *Kentsel dönüşüm ve metropolde yaşlanmak: İstanbul örneği* (TÜBİTAK ARDEB 1001 Projesi).

- Duman, B. (2015). Kentsel dönüşümde riskler ve beklentilere dair ilk tespitler: İstanbul'da bir saha çalışması. *Megaron*, 10(3), 410–422.
- Emlak Kulisi. (2014). *İstanbul'da riskli alan ilan edilen yerler*. <https://emlakkulisi.com/istanbulda-riskli-alan-ilan-edilen-yerler/224114>
- Fornara, F., Bonaiuto, M., & Bonnes, M. (2010). Cross-validation of abbreviated perceived residential environment quality (PREQ) and neighborhood attachment (NA) indicators. *Environment and Behavior*, 42(2), 171–196.
- Fu, D., & Jiang, M. (2024). Enhancing the sense of place: Insights from urban design practices in harbourside regeneration. *Journal of Housing and the Built Environment*, 39, 1627–1647. <https://doi.org/10.1007/s10901-024-10138-1>
- Giuliani, M. V., & Feldman, R. (1993). Place attachment in a developmental and cultural context. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 267–274.
- Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281.
- Hayden, D. (1997). *Urban landscape history: The sense of place and the politics of space*. MIT Press.
- Insch, A., & Florek, M. (2008). A great place to live, work and play: Conceptualising place satisfaction in the case of a city's residents. *Journal of Place Management and Development*, 1(2), 138–149.
- Kleinhans, R., Veldboer, L., Jansen, S., & van Ham, M. (2014). Ageing in a long-term regeneration neighbourhood: A disruptive experience or successful ageing in place? *IZA Discussion Papers*, 8660. <http://ftp.iza.org/dp8660.pdf>
- Lager, D., Van Hoven, B., & Huigen, P. P. (2013). Dealing with change in old age: Negotiating working-class belonging in a neighbourhood in the process of urban renewal in the Netherlands. *Geoforum*, 50, 54–61.
- Lewicka, L. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230.
- Lewis, C., Yarker, S., Hammond, M., Kavanagh, N., & Phillipson, C. (2022). “Ageing in place” and urban regeneration: Analysing the role of social infrastructure. *Urban Planning*, 7(4), 523–533.
- Lomas, M. J., Ayodeji, E., & Brown, P. (2021). Experiences of place attachment and mental wellbeing in the context of urban regeneration. *Health & Place*, 70, 102604.
- Mehdipanah, R., Malmusi, D., Muntaner, C., & Borrell, C. (2013). An evaluation of an urban renewal program and its effects on neighborhood resident's overall wellbeing using concept mapping. *Health & Place*, 23, 9–17.
- Michael, Y. L., Green, M. K., & Farquhar, S. A. (2006). Neighborhood design and active aging. *Health & Place*, 12, 734–740.
- Ng, S. H., Kam, P. K., & Pong, R. W. (2005). People living in ageing buildings: Their quality of life and sense of belonging. *Journal of Environmental Psychology*, 25(3), 347–360.
- Phillips, D. R., Siu, O., Yeh, A. G. O., & Cheng, K. H. C. (2005). The impacts of dwelling conditions on older persons' psychological well-being in Hong Kong: The mediating role of residential satisfaction. *Social Science & Medicine*, 60, 2785–2797.
- Phillipson, C. (2010). Ageing and urban society: Growing old in the “century of the city”. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.), *The SAGE handbook of social gerontology* (pp. 597–606). Sage.

- Qian, J., & Zhu, H. (2014). Chinese urban migrants' sense of place: Emotional attachment, identity formation, and place dependence in the city and community of Guangzhou. *Asia Pacific Viewpoint*, 55(1), 81–101.
- Rubinstein, R. I., & Parmelee, P. A. (1992). Attachment to place and the representation of the life course by the elderly. In I. Altman & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 139–163). Springer US.
- Sha, R. (2023). The impact of social infrastructure planning on the mobility of inclusive theoretical model of aging in the context of urban renewal. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 163, p. 04013). EDP Sciences.
- Shamsuddin, S., & Ujang, N. (2008). Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Habitat International*, 32(3), 399–409.
- Slater, T. (2009). Missing Marcuse: On gentrification and displacement. *City*, 13(2–3), 292–311.
- Sun, Y., Fang, Y., Yung, E. H., Chao, T. Y. S., & Chan, E. H. (2020). Investigating the links between environment and older people's place attachment in densely populated urban areas. *Landscape and Urban Planning*, 203, 103897.
- Temelova, J., & Dvorakova, N. (2012). Residential satisfaction of elderly in the city centre: The case of revitalizing neighbourhoods in Prague. *Cities*, 29, 310–317.
- Temelová, J., & Slezáková, A. (2014). The changing environment and neighbourhood satisfaction in socialist high-rise panel housing estates: The time-comparative perceptions of elderly residents in Prague. *Cities*, 37, 82–91.
- Torres, S. (2020). “For a younger crowd”: Place, belonging, and exclusion among older adults facing neighborhood change. *Qualitative Sociology*, 43(1), 1–20.
- Türkün, A. (2014). Türkiye’de ve Dünya’da kentsel dönüşüm uygulamaları. In *Yerel Yönetimler Kentleşme ve Demokrasi Sempozyumu* (pp. 54–60). TMMOB Mimarlar Odası.
- Ujang, N. (2012). Place attachment and continuity of urban place identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 156–167.
- Wang, S., Esther, H. K. Y., Yu, Y., & Tsou, J. Y. (2022). Right to the city and community facility planning for elderly: The case of urban renewal district in Hong Kong. *Land Use Policy*, 114, 105978.
- Yılmaz, E. (2016). Konut sorunu ve toplu konut üretiminde TOKİ’nin ve belediyelerin rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7), 31–50.
- Yung, E. H. K., Conejos, S., & Chan, E. H. W. (2015). Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal. *Cities*, 52, 114–122.
- Zeybekoğlu Sadri, S. (2013). Kentsel dönüşüm ve kentte insan hakları. A. Alkan, D. Bezmez, E. Tuncer Gürkaş, H. Sadri, M. C. Yalçın, M. Ökmen & S. Zeybekoğlu Sadri (Ed.), *Kentsel dönüşüm ve insan hakları içinde* (pp. 2–16). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye'deki Mevcut Duruma Dair Bir İnceleme

Abdüsselam Sağın¹

Öz

Bu çalışma, tasarrufun bireysel ve toplumsal düzeydeki kritik etkilerini analiz ederek özellikle gelişmekte olan ekonomilerdeki sermaye birikiminin ve yurtiçi yatırımların finansmanı için önemini vurgular. Finans piyasasının gelişmesi ile çeşitlenen finansal araçlar, bireylerin tasarruf yapabilme imkanını arttırmaktadır. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) de Türkiye'de son yıllarda önemli bir yatırım aracı olarak finans piyasalarında öne çıkmaktadır. Çalışma, BES'in bireysel faydalarını, emeklilik döneminde gelir güvenliği sağlaması, tüketim düzeltmesi yapma olanağı sunması ve vergi avantajları ile tasarruf motivasyonunu güçlendirmesi açısından ele alır. BES, bireylerin finansal disiplinini geliştirerek uzun vadeli tasarruf alışkanlıklarını pekiştirir. Toplumsal düzeyde ise BES, Türkiye'de sermaye birikimini destekler, sermaye piyasalarının derinleşmesine katkıda bulunur ve sosyal güvenlik sistemi üzerindeki yükü azaltır. BES'in, yaşlanan nüfus yapısına sahip toplumlar için özellikle önemli bir güvenlik ağı sunduğu da belirtilmelidir. Yaşlı bireylerin emeklilik döneminde yaşam kalitesini sürdürmelerine destek olan bu sistem, kamu emeklilik sistemlerine duyulan ihtiyacı azaltarak bireylerin ek gelir elde etmesine de olanak sağlar. Araştırmalar, güvenilir bir gelir kaynağına sahip olmanın yaşlılar arasında kaygıyı azalttığını, yaşam memnuniyetini artırdığını ve sosyal katılımı desteklediğini ortaya koymaktadır. BES, yaşlı bireylerin onurlu ve tatmin edici bir yaşam sürebilmesine katkı sağlayarak hem finansal güvenliği hem de sosyal uyumu artırır. Bu özellikleriyle BES, toplumların demografik değişimlere uyum sağlamasında önemli bir rol oynar ve gelecekteki yaşlı nüfusa yönelik sürdürülebilir çözümler sunar.

Anahtar Kelimeler: Finansal piyasalar • Tasarruf • Bireysel emeklilik sistemi • Türkiye ekonomisi

A Review of the Private Pension System and the Current Situation in Türkiye

Abstract

This study examines the central role of saving at the individual and societal levels, underscoring its importance for capital accumulation and domestic investment, particularly in developing countries. This study examines the individual benefits of the Private Pension System in terms of providing income security in retirement, smoothing consumption, and increasing the incentive to save through tax benefits. The Private Pension System serves to strengthen long-term saving habits and thus financial discipline among individuals. From a societal perspective, the Private Pension System plays a key role in capital accumulation in Türkiye, promoting the deepening of capital markets and reducing the burden on the social security system. It is also important to note that the PPS provides a crucial safety net for societies with aging populations. Evidence suggests that a reliable source of income has a positive impact on the mental well-being of older people, leading to greater life satisfaction and social participation. PPS contributes to a dignified and satisfying life for the elderly, increasing

¹ Sorumlu yazar: Abdüsselam Sağın (Doç. Dr.), Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kırklareli Türkiye. E-posta: abdusselam.sagin@klu.edu.tr ORCID: ORCID: 0000-0002-0693-1485

Atıf: Sağın, A. (2024). Bireysel emeklilik sistemi ve Türkiye'deki mevcut duruma dair bir inceleme. *Senectus*, 2(2), 207-224. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0032>

both financial security and social harmony. With these features, PPS plays an important role in the adaptation of societies to demographic changes and offers sustainable solutions for the future elderly population.

Keywords: Financial markets • Saving • Private pension system • Turkish economy

Extended Abstract

The concept of savings plays a central role in capital accumulation, especially in developing countries where financing investments domestically is essential. The presence of a robust financial system can have a significant impact on individuals' ability to save and is further enhanced by having a variety of financial instruments that are available. In recent years, the Private pension system (PPS) has emerged as an important savings tool within the Turkish financial ecosystem, benefiting both individuals and the broader economy. This study aims to explore the characteristics and importance of the PPS in Türkiye by examining its impact at the personal and societal levels and its integration into the Turkish economic landscape.

Theoretical Framework

Since the industrialization era, the combined effects of rising retirement ages, declining public pension support, and an aging population have led developed countries to increasingly rely on private pension funds. In response, individuals have sought ways to bridge potential consumption gaps during retirement. PPS allows individuals to save a portion of their earnings in their active working years and to invest these savings in long-term instruments in order to support a stable standard of living during retirement. In addition to promoting personal financial security, PPS also benefits economies by increasing long-term capital reserves. This study draws on theories such as the life-cycle hypothesis to understand how the PPS enables consumption smoothing, allowing individuals to balance spending throughout their life.

Historical Development of the Private pension system

The first recorded introduction of an individual pension scheme was done by the American Express Company in 1875 and was later extended to both the public and private sectors. However, structural adjustments were required due to issues such as partial or no payments to retirees during certain periods, leading to significant pension reforms in the United States under President Ford in 1974. Similarly, European countries such as the United Kingdom and Switzerland gradually evolved their systems to include broader categories of workers and improved pension protection. In Türkiye, the Private pension system (PPS) was officially introduced in 2001 with the enactment of Law No. 4632 and became operational in 2003. Supported by the government, Türkiye's PPS is a voluntary system that complements the state social security structure to provide additional retirement income.

Structural Dynamics of Türkiye's PPS

In Türkiye, workers who participate in the PPS make periodic contributions that are managed by professional pension funds. Each participant can select a portfolio based on personal risk preferences with an aim for long-term returns. The Turkish government introduced a 25% state contribution in 2013, significantly boosting system participation. However, recent economic volatility has hindered this growth, leading to an increase in withdrawals from the system. Despite these challenges, the PPS remains a crucial mechanism for economic stability by providing individuals with an alternative savings avenue and supporting the financial market's liquidity.

Impact of the PPS on Individual and Societal Savings

At the individual level, the PPS offers several benefits such as income security in retirement and stable consumption levels, where savings accumulated during active working years help maintain living standards in retirement. In addition, the PPS provides tax benefits that incentivize saving and contribute to financial security and literacy. The system promotes financial discipline by encouraging individuals to plan their budgets more responsibly. At the societal level, the PPS has a positive impact on economic growth by encouraging capital accumulation, increasing overall savings rates, and promoting the development of capital markets.

PPS's Contribution to Economic Stability and the Social Security System

One of the PPS's most important contributions is how it supports Türkiye's social security system, a system that is under increasing pressure from an aging population. By reducing reliance on public pensions, the PPS eases the burden on the social security system. The PPS also contributes to financial security throughout society by reducing the risk of poverty in old age and increasing financial independence. Tax incentives and financial inclusion initiatives within the PPS help bridge income gaps, promote a more equitable distribution of income, and support overall social welfare.

Conclusion and Evaluation

The PPS offers broad benefits at both the individual and societal levels. By encouraging long-term savings, it provides economic security for individuals in retirement while benefiting the Turkish economy through increased capital reserves and market stability. Although challenges remain due to economic fluctuations, the PPS continues to play an essential role in Türkiye's socioeconomic landscape by contributing to financial literacy, economic resilience, and social cohesion. Ultimately, the PPS is a multidimensional system that promotes sustainable development by supporting the financial security of individuals and the economic and social well-being of the nation.

Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye’deki Mevcut Duruma Dair Bir İnceleme

Giriş ve Teorik Çerçeve

Sanayileşme ile birlikte birçok gelişmiş ekonomide son yıllarda bireysel emeklilik sisteminin daha da önem kazandığı görülmektedir. Bu ülkelerde emeklilik yaşlarının artması, kamunun emeklilik dönemi ödemelerinde meydana gelen azalmalar, yaşlanan nüfus ile birleşince özel emeklilik fonlarına olan talep artmış ve çalışanlar emeklilik dönemlerinde yaşamaları muhtemel tüketim kayıplarını telafi etmenin yollarını aramaya başlamışlardır (Goudswaard ve ark., 2012). Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), çalışanların çalışma hayatlarının tamamında ya da bir bölümünde yaptıkları tasarruflarının uzun vadeli yatırım araçlarını kullanarak değerlendirdikleri ve böylece hayatlarının emeklilik sonrası döneminde yaşamaları muhtemel tüketim kayıplarını önlemelerini sağlayan bir sistem olarak son dönemin önemli tasarruf araçlarından olmuştur. Bu sistem sayesinde hem çalışanlar tasarruf etme alışkanlığı kazanmakta hem de ekonomiler uzun vadeli kaynak sağlayabilmektedir. Neoliberal politikaların yükselişe geçmesi ile birlikte artan özelleştirmeler sonucunda hem özel sektör hem de kamu sektöründe emeklilik maaşlarının düşmesi, ekonomilerde BES tarzı alternatif tasarruf sistemlerinin gelişmesine neden olmuştur (Hyde & Dixon, 2009). Fakat bu noktada önemli olan konuların başında emeklilik sisteminin düzenlenmesi sürecinde ortaya çıkacak faydanın, gelir dağılımında adaleti sağlayıcı bir düzeyde olmasıdır. Aksi taktirde çalışanların çalışma hayatları süresince yapacakları tasarrufların uzun vadede olumlu bir etkisinden söz etmek zorlaşacaktır.

1875 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Amerikan Express şirketi tarafından ilk kez uygulanan bireysel emeklilik sistemi daha sonraki dönemlerde kamu ve özel kesimde yaygın kullanılan bir tasarruf yöntemi olmuştur. İlk uygulamalarda tasarruf edilen fonlar işverenler tarafından sağlanırken zamanla bu uygulama değişiklikler göstermiştir. Fakat geçen süre içerisinde bazı dönemler çalışanların emeklilik dönemlerinde maaşlarını kısmen almaları ya da alamamaları gibi durumlar ortaya çıkınca emeklilik sisteminin daha sağlam temellerde yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle fon toplayan şirketlerin çalışanlardan ziyade işverenlerin menfaatlerini gözetmeleri 1974 yılında ABD’de Başkan Ford döneminde emeklilik sisteminde köklü ve önemli değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Emeklilik sisteminde yapılan bu düzenleme ile çalışanların emeklilik fonlarındaki hakları daha net bir şekilde belirlenmiş ve sistemin daha güvenilir şekilde işlemesine dair düzenlemeler yapılmıştır (*History of PBGC | Pension Benefit Guaranty Corporation*, 2023). İngiltere’de ise ilk emeklilik sistemi ancak 70 yaşına kadar çalışan “iyi insanların” cüz’i miktarda bir aylık ödeme alabilmelerine olanak tanımaktaydı. Bu sistem 20.yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere’de uygulanmış ancak daha sonraki dönemlerde yapılan düzenlemelerle geliştirilmiştir (*The Pension Timeline - The History*

of Pensions | Pension Access, 2023). İsviçre’de ise emeklilik sistemi 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve öncelikle polis memurları, öğretmenler ve memurları kapsayan bir sistem olarak işlemiştir. 20. yüzyılla birlikte demiryolu işçilerinin öncülüğünde gelişen sistem günümüzdeki halini almıştır (*History of social security-Pension Funds*, 2024).

Türkiye’de ise Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), 2001 yılında kabul edilen 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile yasal zemine oturtulmuş ve 2003 yılında uygulanmaya başlamıştır. BES, mevcut sosyal güvenlik sistemine ek olarak, bireylerin emeklilik döneminde daha yüksek bir refah seviyesine ulaşmalarını amaçlayan bir tasarruf ve yatırım modelidir (*Emeklilik Gözetim Merkezi*, 2024). Devlet tarafından desteklenen BES, bireylerin gönüllü katılımıyla yürütülen bir sistemdir ve emeklilik döneminde ek gelir sağlayarak yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Sistemin yapısında, katılımcılar belirli aralıklarla prim ödemeleri yapar ve bu birikimler, profesyonel emeklilik fonları tarafından yönetilir. Bireysel Emeklilik Sistemi’ne dahil olan her birey, kendi risk tercihlerine uygun bir yatırım portföyü seçebilir ve bu portföy üzerinden uzun vadeli getiri sağlamayı hedefler. Katılımcıların birikimlerine devlet tarafından yapılan katkı, BES’in cazibesini artıran önemli bir faktördür. 2013 yılından itibaren uygulamaya konulan %25 devlet katkısı, sisteme katılımı teşvik etmek amacıyla başlatılmıştır. Fakat devlet katkısı ilk yıllarda sisteme katılımı olumlu etkilerken sonraki yıllarda pek de olumlu katkı sağlayamamıştır (Kabatas & Gülay, 2022). Küresel anlamda yaşanan ekonomik daralma ve sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan enflasyonist dönemin BES sistemine yeni girişleri olumsuz etkilemiş olması ya da sistemden çıkışları tetiklediği ifade edilebilir.

BES’in Türkiye’deki gelişimi, özellikle ekonomik istikrarsızlık ve emeklilik gelirlerinde yaşanan azalma gibi faktörlerle daha da önem kazanmıştır. Yaşlanan nüfus yapısı ve sosyal güvenlik sisteminin finansal baskıları, bireyleri ek gelir sağlayacak alternatif sistemlere yöneltmiştir. Bu bağlamda BES, hem bireyler için finansal güvence sağlayan bir araç hem de ekonomideki tasarruf oranlarını artıran önemli bir mekanizma olarak konumlanmıştır. Devletin sağladığı teşvikler ve vergi avantajlarıyla birlikte BES, Türkiye’de önemli bir tasarruf ve yatırım platformu hâline gelmiştir.

Bireysel Emeklilik Sisteminin (BES) Bireysel ve Toplumsal Tasarruflar Üzerine Etkisi

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin uzun vadeli tasarruf yapmalarını teşvik eden bir sistem olarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli etkiler yaratmaktadır. BES, emeklilik döneminde yaşam standardının korunmasına yardımcı olurken, aynı zamanda ekonomiye katkı sağlayacak şekilde uzun vadeli yatırım fonlarına yönlendirilmiş birikimlerin oluşmasına olanak tanır. Bireysel Emeklilik

Sistemi (BES), bireylerin uzun vadede tasarruf yapmalarını teşvik ederek finansal güvence sağlamayı amaçlar. Bu sistemin bireysel düzeydeki etkileri daha detaylı incelendiğinde, birden fazla önemli fayda ortaya çıkmaktadır.

Emeklilikte Gelir Güvencesi: BES, bireylerin emeklilik dönemlerinde sadece sosyal güvenlik sistemine bağımlı kalmamalarını sağlar. Bireyler, çalışırken düzenli olarak BES’e yaptıkları katkılar sayesinde emekliliklerinde ek bir gelir kaynağı oluştururlar. Bu gelir, yaşlılık döneminde yaşam standartlarını sürdürmelerine ve beklenmedik harcamalarla karşılaştıklarında mali açıdan daha güvende olmalarına yardımcı olur (Macunluoğlu, 2021; Özbek, 2020).

Tüketim Düzleştirmesi: Bireylerin, yaşam döngüleri boyunca harcamalarını dengeli bir şekilde sürdürebilmeleri için tasarruf yapmaları gerekir. BES, bireylere genç yaşlardan itibaren tasarruf alışkanlığı kazandırarak, emeklilikte gelir azalmasına rağmen tüketim düzeylerinin düşmemesini sağlar. Bu sayede, BES bireylerin “tüketim düzleştirmesi” yapmalarına olanak tanır, yani aktif çalışma dönemlerinde kazançlarını biriktirerek gelecekteki harcama düzeylerini stabilize eder. Tüketim düzleştirmesi, Yaşam Döngüsü Hipotezi (Life Cycle Hypothesis) ile yakından ilişkilidir (Ando & Modigliani, 1963; Shefrin & Thaler, 1988). Bu hipotez, bireylerin yaşamlarının farklı aşamalarında gelirlerinde dalgalanmalar yaşamasına rağmen, tüketimlerini mümkün olduğunca sabit bir seviyede tutmaya çalıştıklarını öne sürer. İnsanlar gençlik ve orta yaş dönemlerinde çalışarak kazandıkları paranın bir kısmını tasarruf ederler ve emeklilik dönemlerinde bu birikimleri harcayarak gelir kayıplarını telafi etmeye çalışırlar (Bikker vd., 2012). Bu süreçte, BES gibi uzun vadeli tasarruf araçları, tüketim düzleştirmesini sağlamak için önemli bir işlev görür. BES, bireylerin emeklilik dönemlerinde daha düşük bir gelirle karşı karşıya kalacaklarını öngörerek, çalışma dönemlerinde kazançlarının bir kısmını tasarrufa yönlendirmelerine yardımcı olur. Bu tasarruflar, ileride yaşanacak gelir düşüşlerine rağmen, bireylerin tüketim harcamalarını sürdürebilmelerini sağlar (Broeders ve ark., 2009; Feldstein, 1976).

Vergi Avantajları: BES’e katılan bireyler, devletin sağladığı çeşitli vergi teşviklerinden yararlanabilir. Türkiye’de, BES’e yapılan katkılarının bir kısmı devlet tarafından desteklenmekte ve bu da bireylerin tasarruf yapma motivasyonunu artırmaktadır. Devlet katkısı, bireylerin birikimlerinin daha hızlı büyümesine yardımcı olarak uzun vadeli finansal hedeflerine daha kolay ulaşmalarını sağlar. Cuccia ve arkadaşları (2022) vergi avantajlarının BES sistemi üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında da vergi avantajlarının politika yapıcılar için BES sistemini teşviki açısından önemli pozitif etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Bret Jr, 1960; Chen & Reichenstein, 1992).

Finansal Disiplin ve Güven: BES, bireyler için düzenli tasarruf yapmayı teşvik eder ve finansal disiplini geliştirir. Emeklilik amacıyla birikim yapmak, bireylerin sadece

gelecekteki finansal güvenliklerini düşünmelerine değil, aynı zamanda günlük bütçe planlamalarında daha dikkatli olmalarına da yardımcı olur. Bireyler, BES sayesinde, paralarını uzun vadeli yatırımlara yönlendirerek profesyonel fon yönetimi hizmetlerinden de faydalanır. Bu, tasarruflarını daha bilinçli ve güvenli bir şekilde yönetmelerini sağlar. Ayrıca bireylerin finansal okur yazarlık düzeylerinin gelişmesi de yine bireysel emeklilik sistemine dahil olma sürecinde olumlu etki göstermektedir (Özbek, 2020). Bu unsurların tamamı, BES’in bireysel düzeydeki önemli etkilerini vurgular ve bireylerin hem bugünkü hem de gelecekteki mali güvenliklerini artırmaya yönelik önemli bir araç olduğunu gösterir.

Bireysel Emeklilik Sistemi’nin (BES) toplumsal düzeyde etkileri, yalnızca bireylerin finansal güvenliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda genel ekonomi ve toplumun refahı üzerinde de önemli sonuçlar doğurur. BES’in toplumsal düzeydeki etkileri, özellikle uzun vadeli tasarrufların artırılması, sermaye piyasalarının derinleşmesi, sosyal güvenlik sistemine olan baskının azalması ve finansal okuryazarlığın artması gibi konularda kendini gösterir.

Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme: BES, bireylerin düzenli olarak birikim yapmasını sağladığı için ülkelerin toplam tasarruf oranlarını artırır. Yüksek tasarruf oranları, uzun vadede sermaye birikimini destekler. Bu birikimler, finansal piyasalara ve yatırımlara aktarılır. BES fonları, özellikle uzun vadeli yatırımlar için kaynak oluşturur ve bu fonlar, sermaye piyasalarında profesyonel yöneticiler tarafından yönetilir. Toplanan büyük fonlar, ülkedeki özel sektör yatırımlarını finanse etmekte kullanılabilir ve bu da ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratır. Sonuç olarak, BES sayesinde oluşan fon birikimi, uzun vadeli ekonomik istikrar ve büyümeyi destekleyen bir unsur haline gelir (Gürbüz & Ekinci, 2003; Murray, 1952; Turgut, 2021).

Sermaye Piyasalarının Derinleşmesi: BES fonları, sermaye piyasalarına sürekli bir likidite sağlar. Bu, finansal piyasalardaki derinliği artırır ve piyasaların daha likit ve istikrarlı hale gelmesine yardımcı olur. BES fonları, genellikle uzun vadeli yatırımlara yönlendirildiği için finansal piyasaların volatilitelerini azaltır ve piyasa oyuncularını için daha güvenilir yatırım ortamları yaratır. Ayrıca, BES’in büyümesi, hisse senedi, tahvil ve diğer yatırım araçlarının gelişimine katkıda bulunur, bu da piyasadaki yatırım çeşitliliğini artırır. Gelişmiş sermaye piyasaları, ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale gelmesine katkıda bulunur ve özel sektör yatırımlarını teşvik eder (Enache ve ark., 2015; Guérineau & Sawadogo, 2015; Önder & Karabulut, 2017).

Sosyal Güvenlik Sistemine Destek ve Baskının Azalması: Birçok ülkede sosyal güvenlik sistemleri, yaşlanan nüfusun etkisiyle giderek daha fazla baskı altına girmektedir. BES, bireylerin emeklilik döneminde sadece sosyal güvenlik sistemine bağımlı kalmalarını engelleyerek bu sisteme olan baskıyı azaltır. BES’e dahil olan

bireyler, emeklilik dönemlerinde sosyal güvenlik gelirlerine ek olarak BES birikimlerini kullanarak yaşam standartlarını koruyabilirler. Bu da sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki yükün azalmasına ve daha sürdürülebilir bir sosyal güvenlik yapısının oluşturulmasına katkı sağlar. Sonuç olarak, BES, sosyal güvenlik harcamalarının artışıını sınırlandırarak devlet bütçesi üzerindeki yükü hafifletir (Kiloğlu, 2007).

Toplumda Finansal Güvenliğin Artması: BES, bireylerin uzun vadeli finansal planlama yapmalarını teşvik eder ve böylece toplum genelinde finansal güvenliğin artmasına katkıda bulunur. Bireylerin düzenli olarak tasarruf yapması, onları gelecekteki finansal belirsizliklere karşı korur. Emeklilik dönemine yönelik birikimlerin yapılması, toplumun daha büyük bir kesiminin maddi olarak kendine yetebildiği bir yapının oluşmasına olanak tanır (Oktayer & Oktayer, 2007; Şener & Akın, 2010). Bu da yaşlılıkta yoksulluk riskini azaltır ve toplum genelinde refah düzeyinin artmasına katkıda bulunur. Bireylerin tasarruf alışkanlıklarını geliştirmesi, yalnızca bireysel güvenliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun daha sağlam bir finansal temele sahip olmasına katkı sağlar. Emeklilik dönemine yönelik yapılan bu bireysel hazırlıklar, toplumsal dayanışmayı güçlendirir, çünkü insanlar gelecekte devlet yardımlarına daha az bağımlı hale gelirler. Bu da devletin sosyal politikalarına yönelik baskıyı azaltır ve toplumun genel refah düzeyinin yükselmesine katkıda bulunur (Sümer, 2023).

Gelir Dağılımına Katkısı: Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), gelir dağılımının daha adil hale gelmesine katkıda bulunur (Goudswaard ve ark., 2012). İlk olarak, BES, düşük ve orta gelirli bireylerin tasarruf yapmasını teşvik eden devlet katkıları ve vergi avantajları sunar. Bu teşvikler, düşük gelir gruplarının da emeklilik dönemlerinde ek gelir elde etmesine olanak tanır ve bu sayede yaşam standartlarının korunmasına yardımcı olur. İkinci olarak, BES'in sağladığı finansal kapsayıcılık, sistemin dışındaki bireyleri de finansal hizmetler sunan bir yapı içerisine dahil eder. Düşük gelirli bireylerin BES'e katılması, onların da birikim yapmalarını ve gelecekte daha güvenceli bir emeklilik süreci geçirmelerini sağlar. Bu durum, yoksulluk döngüsünü kırarak toplumsal eşitsizliğin azaltılmasına katkıda bulunur. Üçüncü olarak, BES, bireylerin yaşam döngüsü hipotezine dayanarak daha dengeli bir tasarruf ve tüketim davranışı sergilemelerini teşvik eder. Bireyler, emeklilik dönemleri için biriktirdikleri tasarruflarla, sosyal güvenlik sistemine daha az bağımlı hale gelirler, bu da devletin sosyal güvenlik harcamalarını azaltır. Sonuç olarak, BES, bireyler arasında gelir farklarını azaltarak, daha eşitlikçi bir gelir dağılımı oluşturur ve toplumsal refahı artırıcı bir mekanizma işlevi görür (Andreou & Pashardes, 2005; Docquier & Paddison, 2000).

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Durumu

Kamusal emeklilik sistemi olarak bilinen ve çalışanların katılımının zorunlu olduğu, devletin kontrolü ve denetimi altında faaliyet gösteren birinci ayak sosyal güvenlik

kurumları, ülkemizde de emeklilik sisteminin zorunlu ayağını oluşturmaktadır. Zorunlu ya da isteğe bağlı olarak işyeri ya da sektör bazlı yürütülen ikinci ayak meslek emeklilik programları ise ülkemizde yeterince gelişmemiş ve sadece Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) gibi sınırlı örneklerle varlık göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde isteğe bağlı, gelişmekte olan ülkelerde ise zorunlu özel emeklilik programları bulunurken, ülkemizde bu sistem 27 Ekim 2003 tarihinden itibaren gönüllülük esasına dayalı bireysel emeklilik sistemi olarak uygulanmaya başlanmıştır (Apak & Taşçıyan, 2010).

Emeklilik Gözetim Merkezi'ne göre bireysel emeklilik sistemi, mevcut kamu sosyal güvenlik sistemini destekleyici nitelikte olup, bireylerin çalışma hayatları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlar ve bu birikimlerin emeklilik döneminde de yaşam standartlarını korumalarına imkân tanır. Bu bakımdan, bireysel emeklilik sistemi; katılımcıların yaşlılık dönemlerinde veya aktif çalışma hayatlarının sonunda ek bir gelir elde etmelerini sağlayan, katkı paylarının her birey adına ayrı ayrı izlendiği ve herkesin birikimi oranında gelir aldığı, devletin denetiminde olmakla birlikte özel şirketler tarafından yürütülen ve gönüllü katılıma dayalı bir sistemdir. Aynı zamanda, kamu emeklilik sistemini tamamlayıcı bir rol üstlenir (Uğur, 2004).

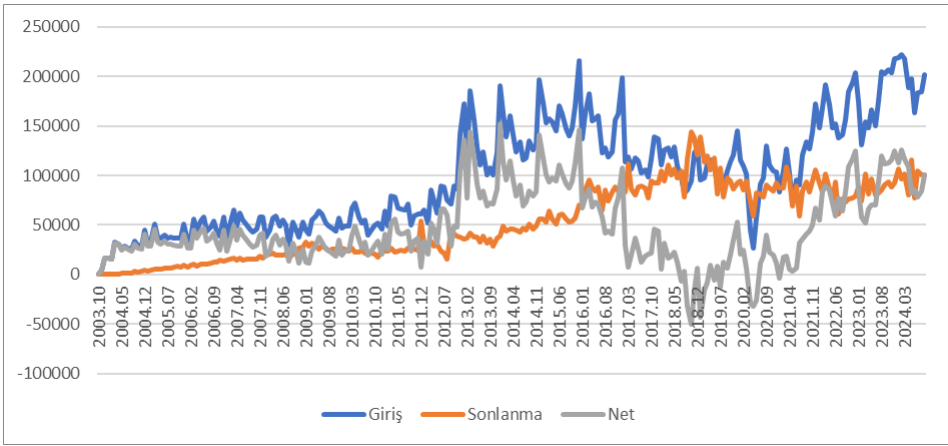
Tablo 1

31.12.2003 tarihli Bireysel Emeklilik Katılımcı ve Sözleşme Verileri (Emeklilik Gözetim Merkezi, 2024)

			Sözleşme ve Sertifika Sayısı	Yatırıma Yönelen Tutar (TL)
Emeklilik Şirketi	Katılımcı Sayısı	Katkı Payı Tutarı (TL)	Toplam	Toplam
Ak Emeklilik	3.145	1.331.287	3.203	1.310.490
Anadolu Hayat Emeklilik	3.114	1.347.371	3.131	1.315.118
Ankara Emeklilik	22	5.627	23	5.421
Başak Emeklilik	126	60.574	130	58.939
Commercial Union Hayat ve Emeklilik	68	90.882	68	89.173
Doğan Emeklilik	123	55.310	123	54.481
Garanti Emeklilik ve Hayat	2.975	1.386.542	3.127	1.363.736
Koç Allianz Hayat ve Emeklilik	615	332.590	619	320.757
Oyak Emeklilik	1.330	370.280	1.335	352.580
Vakıf Emeklilik	237	48.592	238	45.251
Yapı Kredi Emeklilik	3.490	837.709	4.815	776.610
Genel Toplam	15.245	5.866.764	16.812	5.692.556

Türkiye’de 2003 yılında başlayan bireysel emeklilik sistemi zaman içerisinde otomatik katılım sistemi (OKS) ve devlet katkısının uygulamaya başlamasıyla hızla genişlemiştir. Öncelikle 2013 yılında bireysel emeklilik sisteminde devlet katkısı modeli uygulanmaya başlanmış ve böylece bireysel yaptıkları tasarruflara ek olarak

belirli bir oranda devlet katkısı almış ve böylece sistem daha cazip kılınmaya başlamıştır. 2017 yılında ise alınan bir kararla tüm çalışanların otomatik katılım sistemi ile modele dahil edilmesi sağlanarak bireysel emeklilik sisteminin gelişimine katkı sağlanmıştır. Özellikle kamu çalışanlarının sisteme otomatik olarak kaydedilmesi beraberinde sözleşme adetini arttırmıştır. Fakat ekonomik gelişmeler ile yakından ilişkili olan tasarruf edebilme düzeyi Türkiye’de de ekonomik daralmanın hissedilmeye başlandığı 2018 yılı sonrasında önemli oranda düşmüştür. Bu dönemde sistemden çıkış yapan kişi sayısı giriş yapan kişi sayısını aşmış ve bireysel emeklilik sistemindeki toplam sözleşme adedi düşüş göstermiştir. Fakat 2020 yılından sonra BES tekrardan talep gören bir tasarruf aracına dönüşmüş ve net sözleşme sayısı artışına devam etmiştir.

Grafik 1. Gönüllü BES sözleşme adetleri

(<https://egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler?r=26886f8e-31c9-48ec-9849-145704e4aec7>)

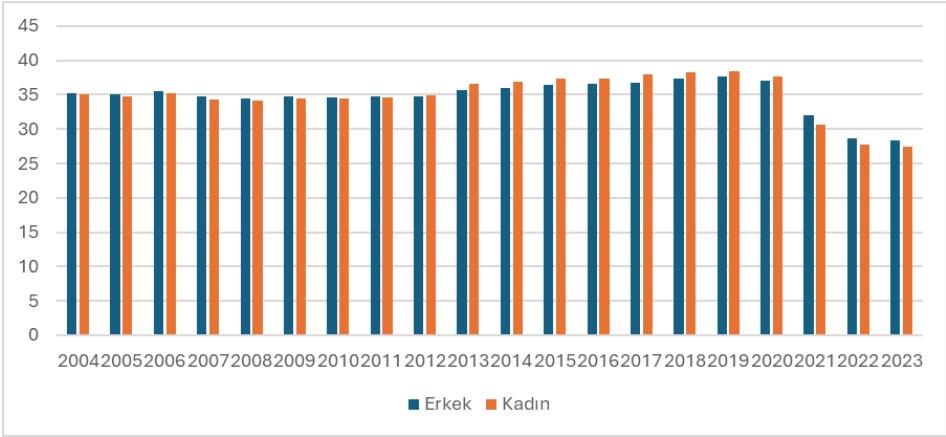
Ağustos 2024 verilerine göre Türkiye’de Kamu ve özel sektör çalışanlarından toplamda 11 milyonun üzerinde kişi bireysel emeklilik sertifikasına sahiptir. Bu sertifikaların büyük kısmı özel sektör çalışanlarına aittir. Kamu çalışanları sözleşme adedi açısından özel sektörün gerisinde kalmasına rağmen sistemden cayma hakkı konusunda daha sadık oldukları görülmektedir. Kamu çalışanlarının%38’lik kısmı sözleşmeden cayarken bu oran özel sektör çalışanları arasında%46’nın üzerindedir. Sistemde biriken fonların değerlendirme araçlarına göre tasnif edilmesi durumunda ortaya çıkan durum kamu sektöründen bireysel emeklilik sistemine katılan kişilerin yarısından fazlasının faizsiz fonları tercih ettiği görülmektedir. Fakat özel sektörde bu durum tam tersidir. Özel sektör katılımcılarının büyük çoğunluğu yatırımlarının faizli fonlarda değerlendirilmesini talep etmişlerdir.

Tablo 2

OKS Fon Tutarları, Çalışan ve Sertifika Sayıları (<https://egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler?r=243e6f53-835b-44cd-848b-f2f2cd88e479>)

SERTİFİKA VE ÇALIŞAN SAYILARI				
	Kamu	Özel	Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler*	Toplam
Sisteme Giren Ünik Çalışan Sayısı	4.549.218	21.643.178	2.050.630	28.243.026
Toplam Yürürlüğe Giren Sertifika Sayısı	5.683.009	36.689.628	2.288.729	44.661.366
Cayma Hakkı Kullanılmış Sertifika Sayısı	2.177.213	16.938.809	1.038.669	20.154.691
Cayma Harici Sonlanmış Sertifika Sayısı	2.247.792	10.357.491	711.498	13.316.781
Yürürlükteki Sertifika Sayısı	1.258.004	9.393.328	538.562	11.189.894
Sertifika Sayısına Göre Cayma Oranı	%38,3	%46,2	%45,4	%45,1
SİSTEMDE BİRİKEN FON TUTARLARI				
	Kamu	Özel	Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler*	Toplam
	Tutar	Tutar	Tutar	Tutar
Toplam Fon Tutarı (TL)	26.351.316.775	38.831.877.495	5.759.766.689	70.942.960.958
- Faizsiz Fonların Toplamı	13.622.180.605	17.264.035.822	2.096.806.149	32.983.022.577
- Faizli Fonların Toplamı	12.693.925.032	21.563.580.584	3.662.907.807	37.920.413.423
- Faiz Durumu Belirsiz Fonların Toplamı	35.211.138	4.261.089	52.732	39.524.959

Türkiye ekonomisinde bireysel emeklilik sistemine dahil olan kişilerin yaş ortalaması incelendiğinde yıllar itibariyle 35 yaş civarının sisteme giriş yaş ortalaması olduğu görülmektedir. Bu ortalama yaş erkek ve kadınlar için birbirine yakın düzeyde gerçekleşmiştir. Fakat 2013 yılında sonra 2021 yılına kadar kadınların bireysel emeklilik sistemini dahil oldukları yaş erkeklere kıyasla biraz daha yüksektir. Bu durum kadınların iş gücüne katılmasının daha geç olması ile açıklanabilir. Fakat 2021 yılı sonrası hem kadın hem de erkekler için sisteme giriş yaş ortalaması bariz bir şekilde düşmüştür. 2021 yılında erkekler için ortalama yaş 32 kadınlar için ise 30,7 düzeyindedir. 2022 yılı ve sonrasında ise hem kadın hem de erkekler için bireysel emeklilik sistemine dahil olma yaşı 30 yaş düzeyinin altına inmiştir. Bu durum bireysel emeklilik sistemine dair farkındalığının çalışanlar arasında arttığını göstermektedir.

Grafik 2. BES katılımcılarının sisteme giriş yaş ortalamaları

(https://egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler?r=ee08d9ba-58a8-4905-8b0f-40437f863400)

Sonuç ve Değerlendirme

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), yaşlı bireyler için finansal güvenliğin sağlanması, refah düzeyinin artırılması ve genel yaşam kalitesinin korunması açısından önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Küresel çapta yaşanan nüfus dikkate alındığında, sürdürülebilir emeklilik sistemlerinin sağlanması giderek daha büyük bir gereklilik halini almaktadır. BES, bireylerin emeklilik öncesi gelir düzeylerine orantılı bir yaşam standardını sürdürebilmelerine olanak tanıyan bir güvenlik mekanizması olarak tasarlanmıştır. Bu durum, ortalama yaşam süresinin uzaması ve buna bağlı olarak yaşlı nüfusun artması ışığında özellikle önem kazanmaktadır. Yaşlanan nüfus, kamu emeklilik sistemlerine ek yükler getirirken, bireysel tasarrufların teşvik edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır (Shcherbyna, 2023; Danquah, 2019; Hodžić ve ark., 2019).

BES'in birincil faydalarından biri, sağladığı finansal güvenliktir. Araştırmalar, emeklilikte güvenilir bir gelir kaynağına sahip olmanın yaşlı bireyler arasında kaygıyı azaltıp yaşam memnuniyetini artırdığını ortaya koymaktadır (Zhang ve Liu, 2007; Deng, 2023). Örneğin, Han ve arkadaşlarının çalışmasında, finansal istikrarın ekonomik baskıları azaltarak olumsuz psikolojik sonuçları önlediği ve yüksek emeklilik yardımlarının yaşlı yetişkinler arasında mutluluğu artırdığı gözlemlenmiştir (Han ve ark., 2020). Ayrıca, finansal bağımsızlık ile öznel refah arasındaki ilişki de kapsamlı bir şekilde belgelenmiştir; finansal güvenceye sahip olan yaşlı bireylerin yalnızlık veya endişe yaşama olasılığı daha düşüktür (Deng, 2023; Guo ve ark., 2022). Bu durum, BES'in yaşlılık döneminde onurlu ve tatmin edici bir yaşamı desteklemede oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. BES, aynı zamanda toplumların ekonomik istikrarına da katkı sunmaktadır. Bu sistemler, bireysel tasarrufları artırarak gelir dağılımını iyileştirir ve ekonomik faaliyetleri canlandırarak yaşlılar arasında

yoksulluğun azalmasına katkı sağlar (Silva ve ark., 2022). Sağlam bir emeklilik sisteminin varlığı, bireysel fayda sağlamanın ötesinde, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına ve sosyal uyumun güçlenmesine de yardımcı olmaktadır (Silva ve ark., 2022; Narayana, 2019). Birçok ülkenin bireysel emeklilik programlarına geçişi, mali sorumluluğun devletten bireylere devredilmesiyle, proaktif emeklilik planlaması ve finansal okuryazarlığın teşvik edilmesi gibi eğilimleri yansıtmaktadır (Waga ve ark., 2021; Nyqvist, 2015). Bu değişim, geleneksel olmayan istihdam düzenlemelerinin yaygınlaşması ve gelişen işgücü piyasaları bağlamında özellikle önem kazanmaktadır (Quinn & Cahill, 2016).

BES tasarım ve uygulamalarında emeklilerin farklı ihtiyaç ve koşulları dikkate alınmaktadır. Örneğin, Çin gibi ülkelerde devlet, işletme ve birey katkılarını içeren çok katmanlı emeklilik sistemleri geliştirilmiştir (Chen & Turner, 2021). Bu esneklik, emeklilik tasarruflarını farklı gelir ve mali koşullara uygun hale getirerek daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım sunmaktadır (Guo ve ark., 2022; Koval ve ark., 2020). BES, yaşam döngüsü boyunca tüketim kalıplarını yumuşatarak bireylerin finansal geleceklerini daha etkili planlamalarına katkıda bulunur (Guo ve ark., 2022; Kaushal, 2013). Emeklilerin, emeklilik yıllarında arzu ettikleri yaşam standardını sürdürebilmeleri açısından bu dönemsellik büyük önem taşımaktadır. BES'in yalnızca finansal değil, aynı zamanda psikolojik faydaları da oldukça önemlidir. Araştırmalar, emeklilik sistemlerinin türünün yaşlı bireylerin mutluluğunu ve genel refahını etkilediğini göstermektedir (Sasaki ve ark., 2018). İyi yapılandırılmış emeklilik planlarına erişimi olan bireyler, daha yüksek yaşam memnuniyeti ve daha düşük depresyon seviyeleri bildirmektedir (Deng, 2023; Sasaki ve ark., 2018). Bu durum, finansal güvencenin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde bireylerin amaç ve tatmin duygusu geliştirmelerinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Finansal ve psikolojik faydaların yanı sıra BES, yaşlı bireylerin sosyal etkileşimlerini ve toplumsal katılımlarını da artırabilir. Finansal istikrar, yaşlı yetişkinlerin sosyal faaliyetlere, gönüllü çalışmalara ve toplumsal hizmetlere katılım olasılığını artırarak yaşamlarına zenginlik katmakta ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir (Hung ve ark., 2010; Guo ve ark., 2023). Bu sosyal boyut, özellikle kent ortamlarında geleneksel aile yapılarının zayıfladığı durumlarda yaşlı bireylerin karşılaştığı izolasyonla mücadele açısından gereklidir (Zhang ve Liu, 2007; Hung ve ark., 2010). BES, sosyal etkileşim fırsatları sunarak yalnızlık riskini azaltmakta ve daha sağlıklı, aktif bir yaşam tarzını desteklemektedir. Güvenli barınma, yaşlı bireylerin refahının temel bileşenlerinden biri olduğundan, barınma ve emeklilik sistemleri arasındaki ilişki de önem arz etmektedir. BES tarafından sağlanan mali kaynaklar, yaşlı bireylerin ister kendi evlerinde ister destekli yaşam tesislerinde uygun barınma koşullarını karşılayabilmelerine yardımcı olmaktadır. Finansal güvenliğin bu yönü, özellikle sağlık ve uzun süreli bakım maliyetlerinin arttığı bir dönemde, yaşlı bireylerin yeterli sağlık hizmetlerine

aşırı mali zorlanmadan erişebilmeleri açısından kritik bir önem taşımaktadır (Marcinkiewicz & Chybalski, 2022; Whitehouse, 2009).

Emeklilik sistemlerinin halk sağlığı üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Araştırmalar, emeklilikte finansal güvenceye sahip bireylerin sağlık hizmetlerine daha kolay eriştiğini ve sağlıklı yaşam tarzlarını sürdürebildiklerini göstermektedir. Bu, daha iyi sağlık sonuçlarıyla bağlantılıdır (Deng, 2023; Reshetnikova ve ark., 2021). Finansal ve fiziksel refahı önceliklendiren bütüncül bir yaşlanma yaklaşımı geliştirmek adına emeklilik ve sağlık politikalarının entegrasyonu önem kazanmaktadır (Reshetnikova ve ark., 2021). Hükümetler, yaşlanan nüfusun sağlık ve mutluluğunu desteklemek için kapsamlı emeklilik sistemlerinin geliştirilmesine öncelik vermelidir. Sonuç olarak, Bireysel Emeklilik Sistemi, yaşlı bireylerin finansal güvenliğini sağlamak, psikolojik refahlarını artırmak ve toplumsal katılımlarını desteklemek açısından önemli bir sistem olarak öne çıkmaktadır. Toplumların demografik değişimlerle birlikte gelişmeye devam etmesiyle birlikte, sağlam ve esnek emeklilik sistemlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Politika yapıcılar, yaşlanan nüfusun geleceğini güvence altına almak ve yaşlı bireylerin sonraki yıllarını onurlu, güvenli ve tatmin edici bir şekilde geçirmelerini sağlamak adına bu sistemleri desteklemelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Ando, A., & Modigliani, F. (1963). The “life cycle” hypothesis of saving: Aggregate implications and tests. In F. Modigliani (Ed.), *The Collected Papers of Franco Modigliani* (V. 6, pp. 55–84). The MIT Press.
- Andreou, M., & Pashardes, P. (2005). Income inequality, poverty and the impact of the pension reform. *Cyprus Economic Policy Review*, 3(2), 41–55.
- Apak, S., & Taşçıyan, K. H. (2010). Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin gelişimi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 121–129.
- Bikker, J. A., Broeders, D. W. G. A., Hollanders, D. A., & Ponds, E. H. M. (2012). Pension funds’ asset allocation and participant age: A test of the life-cycle model. *Journal of Risk and Insurance*, 79(3), 595–618. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6975.2011.01435.x>
- Bret Jr., W. N. (1960). The tax advantage of trustee pension funds. *9 Proceedings of the Annual Tulane Tax Institute*, 305.

- Broeders, D., Hollanders, D., Ponds, E. H., & Bikker, J. A. (2009). *Pension funds' asset allocation and participant age: A test of the life-cycle model* (Discussion Paper 09/2009–032) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1508377
- Chen, A. H., & Reichenstein, W. (1992). Taxes and pension fund asset allocation. *Journal of Portfolio Management*, 18(4), 24.
- Chen, T., & Turner, J. (2021). China's development of a multi-tier pension system. *International Social Security Review*, 74(1), 35–58. <https://doi.org/10.1111/issr.12256>
- Cuccia, A. D., Doxey, M. M., & Stinson, S. R. (2022). The impact of tax incentive structure on taxpayers' retirement savings decisions. *Journal of the American Taxation Association*, 44(1), 23–47. <https://doi.org/10.2308/JATA-2020-001>
- Danquah, V. (2019). The effect of pension funds on emerging economy of Ghana: A case of social security and national insurance trust (SSNIT). *Texila International Journal of Management*, 5(2), 66–76. <https://doi.org/10.21522/tijmg.2015.05.02.art008>
- Deng, B. (2023). Pension's impact on the subjective well-being of retirees. *Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 24, 366–371. <https://doi.org/10.54097/3fa95k40>
- Docquier, F., & Paddison, O. (2000). Growth and equality effects of pension plans (CORE Discussion Papers, 2000/36). Université Catholique de Louvain Center for Operations Research. <http://hdl.handle.net/2078.1/4125>
- Emeklilik Gözetim Merkezi. (2024). *Bireysel emeklilik nedir?* <https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/bireysel-emeklilik-nedir/>
- Enache, C., Miloş, L. R., & Miloş, M. C. (2015). Pension reform and capital market development in Central and Eastern European countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 75–84.
- Feldstein, M. (1976). Social security and saving: The extended life cycle theory. *The American Economic Review*, 66(2), 77–86.
- Goudswaard, K., Vliet, O. V., Been, J., & Caminada, K. (2012). *Pensions and income inequality in old age* (CESifo DICE Report 4/2012). <https://www.ifo.de/DocDL/dicereport412-forum4.pdf>
- Guérineau, S., & Sawadogo, R. (2015). *On the determinants of life insurance development in Sub-Saharan Africa: The role of the institutions quality in the effect of economic development* (Etudes et Documents, n°19, CERDI). http://cerdi.org/production/show/id/1717/type_production_id/1
- Guo, J., Li, W., & Wen-hao, L. (2023). Community construction and development path analysis of ecological environment-friendly elderly care service. *Journal of Environmental and Public Health*, 2023, 1–10. <https://doi.org/10.1155/2023/1982767>
- Guo, Y., Cui, M., & Chang, L. (2022). Analyzing the heterogeneous impact of rural social pension on elderly people's health in China from the perspective of collectivist household decision-making. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2295794/v1>
- Gürbüz, O., & Ekinci, S. (2003). Bireysel emeklilik sistemi ve sermaye piyasalarında beklenen etkiler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 205–228.
- Han, J., Zhang, X., & Meng, Y. (2020). The impact of old-age pensions on the happiness level of elderly people – Evidence from China. *Ageing and Society*, 42(5), 1079–1099. <https://doi.org/10.1017/s0144686x20001452>
- History of Social Security in Switzerland. (2024). *Pension funds*. <https://www.historyofsocialsecurity.ch/institutions/insurance-funds/pension-funds>

- Hodžić, S., Dumančić, L., & Bečić, E. (2019). Financial stability of pension system in the European Union member states. <https://doi.org/10.20472/iac.2019.052.026>
- Hung, L., Kempen, G., & Vries, N. (2010). Cross-cultural comparison between academic and lay views of healthy ageing: A literature review. *Ageing and Society*, 30(8), 1373–1391. <https://doi.org/10.1017/s0144686x10000589>
- Hyde, M., & Dixon, J. (2009). A just retirement pension system: Beyond neoliberalism. *Poverty & Public Policy*, 1(1), 1–25. <https://doi.org/10.2202/1944-2858.1000>
- Kabataş, Y., & Gülay, A. (2022). Devlet katkısı uygulamasının Türkiye bireysel emeklilik sistemi üzerindeki etkisi. *Öneri Dergisi*, 17(58), Article 58. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.1103122>
- Kaushal, N. (2013). How public pension affects elderly labor supply and well-being: Evidence from India. <https://doi.org/10.3386/w19088>
- Kiloğlu, M. (2007). *Türk sosyal güvenlik sistemi içinde bireysel emeklilik sisteminin yapısı ve işlevi* (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Koval, N., Priamuhina, N., & Zhmurko, I. (2020). Analysis of economic-financial experience of the world countries in the system of pension insurance. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(1), 1–8. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-1-1-8>
- Macunluoğlu, Ö. U. (2021). Bireysel emeklilik sisteminin yurt içi tasarruflar üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 215–241.
- Marcinkiewicz, E., & Chybalski, F. (2022). Is there a trade-off between housing and pension system generosity? Empirical evidence from the Luxembourg Wealth Study. *Social Policy and Administration*, 57(3), 349–366. <https://doi.org/10.1111/spol.12865>
- Murray, R. F. (1952). Investment aspects of the accumulation of pension funds. *The Journal of Finance*, 7(2), 252–259.
- Narayana, M. (2019). Old age pension scheme in India: Distributional impacts. *South Asia Research*, 39(2), 143–165. <https://doi.org/10.1177/0262728019842016>
- Nyqvist, A. (2015). Insecurity in an orange envelope: National pension system reform in Sweden. *Polar Political and Legal Anthropology Review*, 38(2), 265–278. <https://doi.org/10.1111/plar.12110>
- Oktayer, N., & Oktayer, A. (2007). Özel emeklilik fonlarının finansal piyasaların gelişimine etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 55–80.
- Önder, F., & Karabulut, T. (2017). Bireysel emeklilik sisteminin finansal derinleşmeye etkisinin ekonometrik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 237–256.
- Özbek, A. (2020). Tasarruf davranışına alternatif olan bireysel emeklilik sistemi üzerinde finansal okuryazarlığın etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 655–664.
- Pension Access. (2023, Şubat 22). *The Pension Timeline—The history of pensions*. <https://pensionaccess.co.uk/the-pension-timeline/>
- Pension Benefit Guaranty Corporation. (2023). *History of PBGC*. <https://www.pbgc.gov/about/who-we-are/pg/history-of-pbgc>
- Quinn, J., & Cahill, K. (2016). The new world of retirement income security in America. *American Psychologist*, 71(4), 321–333. <https://doi.org/10.1037/a0040276>

- Reshetnikova, L., Boldyreva, N., Perevalova, M., Kalayda, S., & Pisarenko, Z. (2021). Conditions for the growth of the “silver economy” in the context of sustainable development goals: Peculiarities of Russia. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(9), 401. <https://doi.org/10.3390/jrfm14090401>
- Sasaki, I., Kondo, K., Kondo, N., Aida, J., Kusumi, T., Sueishi, N., ... & Imanaka, Y. (2018). Are pension types associated with happiness in Japanese older people? JAGES cross-sectional study. *Plos One*, 13(5), e0197423. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197423>
- Şener, O., & Akın, F. (2010). Özel emeklilik fonları ve Türkiye’de bireylerin bireysel emeklilik sistemine giriş kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 291–321.
- Shcherbyna, V. (2023). European experience in the field of pension provision. *Intereulaweast Journal for the International and European Law Economics and Market Integrations*, 10(1), 241–263. <https://doi.org/10.22598/iele.2023.10.1.13>
- Shefrin, H. M., & Thaler, R. H. (1988). The behavioral life-cycle hypothesis. *Economic Inquiry*, 26(4), 609–643. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1988.tb01520.x>
- Silva, D., Morrone, H., & Kappes, S. (2022). Assessing pension system outcomes in Brazil. *Brazilian Keynesian Review*, 7(2), 243–271. <https://doi.org/10.33834/bkr.v7i2.249>
- Sümer, Ü. S. (2023). Emekli bireylerin finansal güvenlik farkındalığı. *Mali Çözüm Dergisi*, 33(178), 1083–1102.
- Turgut, M. (2021). Devlet destekli bireysel emeklilik sistemi ve makro düzeyde ekonomik yansımaları. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 76–97.
- Uğur, S. (2004). *Sosyal güvenlik sistemlerinde özel emeklilik programlarının yeri ve gelişimi* (Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Waga, C., Memba, F., & Muriithi, J. (2021). Financial knowledge and retirement planning among pension scheme members in Kenya. *RJFA*. <https://doi.org/10.7176/rjfa/12-14-03>
- Whitehouse, E. (2009). Pensions during the crisis: Impact on retirement income systems and policy responses. *The Geneva Papers on Risk and Insurance Issues and Practice*, 34(4), 536–547. <https://doi.org/10.1057/gpp.2009.25>
- Zhang, W., & Liu, G. (2007). Childlessness, psychological well-being, and life satisfaction among the elderly in China. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 22(2), 185–203. <https://doi.org/10.1007/s10823-007-9037-3>

Yalnızlık ve Sosyal İzolasyonun Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkileri: Bir Vaka Çalışması

Faruk Yaşar Gürdal¹

Öz

Bu çalışmada, yaşlanma süreci ve artan yaşlı nüfusla birlikte ortaya çıkan bakım ihtiyacı konusu gerontolojik bir değerlendirme ile ele alınmıştır. Konunun önemi, uzun yaşam süresinin getirdiği sağlık ve sosyal sorunların giderek artmasıdır. Evde bakım hizmetlerinin, yaşlı bireylerin güvenli ve bağımsız bir şekilde yaşamalarını sağlama potansiyeli büyüktür. Ancak bu süreçte yaşlıların sağlık, yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi zorluklarla karşı karşıya olduğu vurgulanmaktadır. Amaç, yaşlı bireylerin evde bakım hizmetlerine erişimini, yalnızlık sorunlarını ve bu hizmetlerin sürdürülebilirliğini incelemektir. Özellikle yalnız yaşayan yaşlıların insani hizmetlere erişimde yaşadığı zorluklar ve bu durumun sağlık üzerindeki olumsuz etkileri çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Yöntem olarak, gözlemsel bir yöntem benimsenmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından yürütülen “Evden Biri” projesinde bir ev ziyareti sırasında 82 yaşındaki M.S. adlı yaşlı bireyin durumu incelenmiş, yaşam koşulları ve sağlık durumu gözlemlenmiştir. Bulgular, M.S.’nin yalnız yaşadığı ve kronik sağlık sorunlarıyla başa çıkmakta zorlandığını göstermiştir. Sosyal izolasyon ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği, yaşlı bireyin yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak, evde bakım hizmetlerinin etkinliği ve yalnız yaşlıların bu hizmetlere ulaşımındaki zorluklar vurgulanmış, bakım sisteminin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık • Bakıma muhtaçlık • Evde bakım • Gerontoloji • Yalnızlık

The Effects of Loneliness and Social Isolation on Older Individuals: A Case Study

Abstract

This study carries out a gerontological evaluation to address the issue of the care needs that emerge with the aging process and the growing population of older individuals. The significance of the subject lies in the growing health and social problems that come with longer life expectancy. The study aims to examine older individuals' access to homecare services, their problems with loneliness, and the sustainability of these services. The study focuses particularly on the difficulties older people who live alone face when accessing humanitarian services and the negative health impacts of these challenges. The study has adopted an observational approach as its method. The study examines the condition of an 82-year-old elderly individual named M.S., as well as her living conditions and health status, during a home visit that was conducted under the “One from Home” project by Süleyman Demirel University. The findings reveal that M.S. lives alone and struggles to cope with chronic health issues. Social isolation and lack of access to healthcare services has negatively affected her quality of life. In conclusion, the study emphasizes the effectiveness of homecare services and the challenges elderly individuals face when accessing these services and highlights the need for improvements in the care system.

Keywords: Old age • Need for care • Homecare • Gerontology • Loneliness

¹ Sorumlu yazar: Faruk Yaşar Gürdal (Öğr. Gör.), Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir Sağlık Hizmetleri MYO, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Isparta, Türkiye. E-posta: farukgurdal.07@gmail.com ORCID: 0000-0002-0406-0196

Atfı: Gürdal, F. Y. (2024). Yalnızlık ve sosyal izolasyonun yaşlı bireyler üzerindeki etkileri: Bir vaka çalışması. *Senectus*, 2(2), 225-241. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0034>

Extended Abstract

The worldwide increase of the older population in the 21st century has become an important demographic trend due to the decline in birth rates and the increase in living standards. According to the United Nations' 2022 report, individuals aged 65 and over constitute 10.5% of the world population, and this percentage is expected to increase to 25.5% by 2050. Aging is defined as a physiological process that develops through the interaction of biological, psychological, and social factors, and social aging brings many issues such as health problems, economic difficulties, and social isolation.

This study examines the problems caused by loneliness and social isolation in older individuals. Social isolation is defined as an individual feeling excluded from society and experiencing limited social interactions. This situation can cause various issues for older individuals such as health problems, depression, and low quality of life. Homecare services are an important support system that aims to improve the quality of life of older people and reduce social isolation. However, social isolation can negatively impact the effectiveness of these services and make the care process more difficult.

The main problems caused by social isolation include increased health problems, psychological effects such as depression and loneliness, failure to meet care needs, and decreased quality of life. The increase in physical health problems in old age, lack of social support, and transportation challenges can trigger social isolation. The feeling of loneliness is also associated with individual and environmental factors such as loss of a spouse, chronic diseases, and sensory losses.

Homecare services are critical for older people to lead an independent and safe life in their own homes. These services aim to meet the physical and mental health needs of older people while focusing on strengthening social support systems and optimizing environmental factors. Gerontologists play an important role in planning and implementing services to improve the quality of life of older individuals in this process.

The study analyzes the status of an individual living alone and in need of care and the reasons for the lack of necessary interventions by focusing on a case discovered by chance within the scope of the One from Home Project (*Evden Biri Projesi*). The study uses this case to discuss the shortcomings of the current system regarding old age, care processes, and the aspects that need to be improved.

Method

This study uses the qualitative research method in order to understand in depth the problems older individuals experience related to homecare services. The reason for preferring the qualitative method is that it provides data that will provide a detailed understanding of older individuals' life experiences. The research has adopted a case

study design due to it being an effective approach for analyzing specific situations and making generalizations about common situations. The case of M.S. represents a concrete example of older individuals' common issues such as social isolation and health problems and can be a guide for similar studies in the future.

The participant of the study is an 82-year-old woman named M.S., who was identified within the scope of the *Evden Biri* Project carried out by Süleyman Demirel University Eğirdir Vocational School of Health Services. M.S. was selected as a typical example representing problems specific to old age such as chronic health problems, social isolation, and care needs. The typical case sampling technique was used to identify the participant.

The *Evden Biri* Project is a voluntary initiative that aims to increase older individuals' access to homecare services and to improve their quality of life. Within the scope of the project, elderly individuals are visited in their homes; their health status, social needs, and care requirements are assessed, and regular support is provided.

Observation and in-depth interview techniques were used for collecting the data. The observation technique is used to analyze the living conditions, health status, and social support systems in M.S.'s home. The observations revealed that inadequate personal hygiene, neglected home maintenance, and long-term bed dependency have led to health problems. The in-depth interviews were used to provide a detailed analysis of M.S.'s health history, activities regarding daily life, food consumption habits, and social support systems.

When analyzing the data, the study used qualitative data analysis methods to evaluate the data obtained from the observations and interviews and then classified and analyzed the findings under themes. Notable connections were established, especially between themes such as social isolation and health problems.

The research was conducted in accordance with ethical guidelines, and approval was obtained from M.S. The study adheres to the principle of confidentiality and obtained the necessary permissions from the Eğirdir District Social Service Center.

Case

The 82-year-old female patient, M.S., was treated during the evaluation carried out in the Eğirdir District of Isparta Province within the scope of the *Evden Biri* Project carried out by Süleyman Demirel University Eğirdir Vocational School of Health Services, Department of Health Care Services. This project is a voluntary initiative that organizes the care services provided in older individuals' homes. Within the framework of the project, M.S.'s health status and living conditions were meticulously examined, and several critical health problems were identified.

Table 1
Symptoms of Loneliness in the Elderly

Symptom	Description
Changes in eating habits	Weight gain/loss
Disturbances in sleep patterns	Excessive sleep or inability to sleep
Feeling of insignificance	Feeling worthless and insignificant
Psychosomatic pains in the body	Pain in areas such as back, waist, legs
Increase in meaningless and purposeless activities	Continuous shopping, watching television for a long time
Increased alcohol and drug use	Increased alcohol or drug consumption
Thoughts or attempts of self-harm	Thoughts or actions of self-harm
Changes in posture	Dropping shoulders, lowering of the lips, walking with slow and painful steps
Feeling of hopelessness	Losing hope for the future
Social withdrawal and silence, apathy and aimlessness	Not participating in social activities, silence, apathy

Note. This table shows the symptoms of loneliness (Havens, 1999) M.S. experienced during her assessment within the scope of homecare services.

With regard to M.S., she is lonely, comorbid, and in need of care. She had previously been visited at her home through a notice, but because no official guardian could be appointed, she had practically been abandoned to her fate.

Assessment and Intervention

During her general status assessment, the project team observed M.S. to be asleep, her living space to be dirty with rotten bread, stool in a bag, and some money brought by her tenants next to her bed.

M.S.’s health data were reported as follows:

- Blood pressure: 90/60 mmHg
- Fasting Blood Glucose: 53 mg/dL
- Pulse rate: 64 bpm
- Sats: 90 mmHg

Grade 2 pressure sores were detected on the hips and elbows due to long-term bed dependence. A significant decrease in daily living activities was observed, and the patient’s first intervention involved her being given a glass of sugar water, a bed bath, and wound care and dressing and her living area was cleaned. Due to the unusable condition of the patient’s kitchen and the risk of infection, soup was brought from a restaurant, and the team helped the patient eat.

Social Services and Legal Aspects

This section discusses the legal and social services aspects encountered while placing M.S. in a care center. During the interviews with the Eğirdir District Social Service Centre, M.S. was inadmissible to the care center due to the lack of her own consent and the absence of a guardian. However, Article 83 of Social Service Law No. 2828 emphasizes the responsibilities mukhtars (village headmen) and other individuals have to notify about persons in need of protection and care. As a result, M.S.'s consent was obtained, and the placement process was initiated.

According to the Regulation on Nursing Homes and Elderly Care and Rehabilitation Centers (Official Gazette No. 24325, February 21, 2001), older individuals in emergency situations can be admitted with the approval of the local administrative authority. Accordingly, M.S. was first placed in a health institution and then in a care center. During this process, gerontologists holistically assessed her health and social and environmental needs and developed a sustainable care plan. Gerontologists also facilitated her placement in the care center by providing information and support about the legal processes.

Such interventions aim to improve the quality of life of older individuals by taking into account their needs in all areas of life. The role of gerontologists is critical in the planning and implementation of care processes.

Discussion and Conclusion

Loneliness and lack of care in old age can create serious problems at both the individual and social levels. The case of M.S. provides a concrete example of how these issues can turn into larger problems. Complications due to late intervention, especially dehydration and malnutrition leading to loss of consciousness, worsened the effects of social isolation. Social isolation is defined as an individual being disconnected from social connections and having limited social interactions, and this negatively affects older individuals' social and psychological status.

The consequences of loneliness include health problems, hygiene deficiencies, and malnutrition. Hygiene issues for older persons who live alone can negatively affect their general health by increasing the risk of infection. Similarly, malnutrition can lead to a weakened immune system and increased health problems. These situations both reduce their quality of life and create an additional burden on the health system.

The case of M.S. illustrates the consequences of lack of care and late intervention. The legal and social service problems encountered during her care process at the center disrupted her care services for reasons such as lack of consent and lack of a guardian. However, legal regulations have been enacted on admitting older individuals to care

centers in emergency situations. During this process, gerontologists created an effective care plan by holistically assessing her health and social needs.

The study emphasizes the importance of care needs and social services in old age and draws attention to the need for early intervention systems for high-risk individuals. The case of M.S. shows that the effectiveness of social services should be increased and that the timely provision of care services directly affects older people's quality of life.

Society needs to develop stronger social policies and care services to support older persons. Legal barriers and cultural factors such as the refusal to appoint mukhtars as guardians can disrupt care services. To deal with such problems, flexible and holistic approaches should be adopted, and social services and legal regulations should be made more effective.

The case of M.S. demonstrates that meeting one's care needs in old age in a timely and effective manner contributes to human rights and social solidarity. Improving social services and legal support also plays a critical role in improving older individuals' quality of life.

Yalnızlık ve Sosyal İzolasyonun Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkileri: Bir Vaka Çalışması

Tüm dünyada doğum oranlarındaki düşüş ve yaşam standartlarının artışı sonucunda insan ömrünün uzaması ve yaşlı nüfusun artması, 21. yüzyılın öne çıkan en önemli demografik akımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2022 yılı raporuna göre, 65 yaş ve üzerindeki bireyler dünya nüfusunun yaklaşık %10,5'ini oluşturmaktadır. Bu oranın 2050 yılı itibarıyla %25,5'e yükseleceği öngörülmektedir. Tahminlere göre, gelişmiş ülkelerde yaklaşık 470 milyon yaşlı insanın yaşaması beklenirken, daha az gelişmiş ülkelerde bu rakamın 1,7 milyar kişiye ulaşacağı öngörülmektedir (United Nations, 2022).

Yaşlanma, yaşam döngüsü sürecimizde biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik faktörlerin bir araya gelmesi ve birbirleriyle etkileşerek gelişen fizyolojik bir süreç olarak tanımlanır (Azak ve Belir, 2020). Bunun yanı sıra, yaşlanma demografik, özel ve sosyal bir konu olarak da ele alınmaktadır (Sürmen, 2000). Toplumsal yaşlanma ile birlikte demografik yapıda meydana gelen değişiklikler sağlık sorunları, ekonomik sıkıntılar, bakıma ihtiyaç duyma, sosyal izolasyon, yalnızlık ve yaşlıların maruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığı gibi bir dizi sorunu beraberinde getirir (Gatz ve Rebok, 2010).

Bu çalışmada, yaşlı bireylerin yalnızlığının yol açtığı diğer problemler özel olarak incelenecektir. Evinde yalnız yaşamak zorunda olan bireylerin insani hizmetlere ulaşmasının güçleşmesi ve sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, trajik sonuçlar doğurabilmektedir (Sürmen, 2000). Bu bağlamda, yaşlılık ve yalnızlığın toplum üzerindeki etkileri ile bu durumların yönetimi üzerinde durulacaktır.

Evde Bakım Hizmetleri

Evde bakım hizmetleri, dünya genelinde çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Avrupa ülkelerinde genellikle “evde bakım” (home care: heimpflege) terimi kullanılmakta, İngiltere ve Avustralya’da ise “evde bakım” (domiciliary care) veya “topluma dayalı bakım” (community care) kavramları yaygındır. ABD’de bu hizmetler, “topluma dayalı uzun süreli bakım” (community-based long-term care) olarak tanımlanmaktadır (Tufan, 2008). Evde bakım, bireyin sağlığını korumak, iyileştirmek veya yeniden sağlığına kavuşturmak amacıyla sunulan profesyonel sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin, profesyonel sağlık personeli ya da aile üyeleri tarafından bireyin kendi evinde veya yaşadığı çevrede sunulması olarak tanımlanır (Phelan & Anderson, 2009). Bu hizmetler, sağlık ve sosyal bakım hizmetlerini içeren geniş bir yelpazeyi kapsar ve bireyin ihtiyaçlarına uygun olarak yaşam kalitesini artırmayı, bakıma muhtaçlığını en aza indirmeyi ve toplumsal itibarını korumayı hedefler (Gey, 2018). Bu tanımlara göre eve bakım hizmetleri, kurum bakım hizmetlerinin bireyin evinde ya da yaşadığı yerde verilmesidir.

Sosyal izolasyon, bireyin toplumsal bağlantılardan dışlanmış hissetmesi, diğer insanlarla sınırlı ve tatmin edici olmayan etkileşimlerde bulunması durumunu ifade eder. Bu durumda, bireyin toplumsal katılım hissi zayıflar, iletişim kurmada zorluk yaşar ve etkileşimler nitelikli bir ilişki kurmaya yetmez. Sosyal izolasyon, bireyin toplumsal bağlarının zayıfladığı, bağlantı kuramadığı ve düşük nitelikli sosyal etkileşimlere sahip olduğu bir durumu tanımlar (Phelan & Anderson, 2009). Bu bağlamda, evde bakım hizmetleri, yaşlı bireylerin günlük yaşamlarını sürdürebilmesi için kritik öneme sahiptir ve bu hizmetlerin etkinliği, sosyal izolasyon sorunu ile yakından ilişkilidir. Sosyal izolasyon, evde bakım hizmetlerinin kalitesini ve etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir, çünkü yaşlı bireylerin sosyal bağlantılarının eksikliği, bakım sürecinde yaşanan sorunları derinleştirebilir (Valtorta ve ark., 2016). Sosyal izolasyonun evde bakım hizmetleri açısından önemli bir problem olduğu literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır.

Sosyal İzolasyonun Yol Açtığı Sorunlar

1. Sağlık Sorunları: Sosyal izolasyon, yaşlı bireylerde fiziksel sağlık sorunlarını artırabilir. Sosyal destek eksikliği, stres ve anksiyete seviyelerini yükseltebilir ve bu da sağlık sorunlarına yol açabilir (Givens & Selbaugh, 2013).

2. Psikolojik Etkiler: Sosyal izolasyon, depresyon ve yalnızlık gibi psikolojik sorunları tetikleyebilir. Yaşlı bireyler sosyal etkileşimlerden mahrum kaldıklarında, yalnızlık duygusu ve depresyon riskleri artar (Findlay, 2003).

3. Bakım İhtiyacı: Sosyal izolasyon, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesini ve bu ihtiyaçlara yönelik müdahaleleri zorlaştırabilir. Sosyal bağlantılardan yoksun olan bireylerin sağlık ve bakım ihtiyaçları gözden kaçabilir (Findlay, 2003).

4. Yaşam Kalitesi: Sosyal etkileşim eksikliği, yaşlı bireylerin genel yaşam kalitesini düşürebilir. Sosyal bağlantılar, yaşlı bireylerin kendilerini değerli hissetmelerine ve yaşam kalitelerinin artmasına katkı sağlar (Givens & Selbaugh, 2013).

İleri yaşla birlikte fiziksel sağlığın bozulması, ruhsal hastalıkların artmasının, moralin düşmesinin, bakıcıya ihtiyaç duymanın, coğrafi konumun, iletişim ve ulaşım zorluklarının sosyal izolasyonu ve yalnızlığı tetikleyen faktörler arasında olduğu gözlemlenmektedir.

Yaşlılıkta izolasyon ve yalnızlık hissini sıkça karşılaşılan bir durum olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Yaşlı bireyler, tek başına yaşamak zorunda kalma, çocuklarının uzakta olması veya yetişkin çocuklarının stresli bir yaşam tarzı sürmesi gibi durumlarla karşılaşabilirler (Givens & Selbaugh, 2013). Ayrıca, yalnızlık duygusunu tetikleyen bireysel faktörler arasında eş ya da arkadaş kaybı, emeklilik, kendi evinde yaşamı sürdürememe, kronik sağlık sorunları, duyuşsal kayıplar, bedensel

kısıtlamalar ve başkalarına bağımlı olma algısı yer almaktadır (Havens, 1999). Şehirde veya kırsalda yaşama koşulları ile sınırlı sosyal destek sistemleri de yalnızlık duygusunun ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir (Havens, 1999). Yalnızlık hissinin oluşumunda sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan yetersiz koşullar ve rol değişimleri gibi çevresel faktörler de etkili olabilir (Baltes & Baltes, 2016). Bu faktörlerin bir araya gelmesi, yaşlı bireylerde yalnızlık ve sosyal izolasyon hissinin yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

M.S. gibi vakalarda, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na göre, bakıma muhtaç engellilerin tespiti ve bakım hizmetlerinin esaslarının belirlenmesi ihbar sistemiyle gerçekleşmektedir. İl/ilçe müdürlüklerine bilgi verme yetkisi kamu görevlilerine, yani mülki amirler, sağlık kuruluşları, köy muhtarları, kolluk kuvvetleri ve zabıta memurları gibi yetkililere verilmiştir. Bununla birlikte, vatandaşlar, engelliler veya aileleri de bu ihbar sürecinde aktif rol oynayabilir. Sürecin sonunda, engellinin evinde bir ziyaret düzenlenir ve bakım raporu hazırlanır. Eksik belgeler olması durumunda, ilgili il müdürlüğü gerekli yardımı sağlayarak süreci destekler. Bu mekanizmanın işleyişi, bakıma muhtaç bireylerin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve gerekli hizmetlerin sunulması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, gerontoloji bilimi yaşlanma ve yaşlılık süreçlerini fiziksel, zihinsel, sosyal ve kültürel açılardan inceler. Gerontologlar, yaşlı bireylerin, ailelerin ve sağlık profesyonellerinin yaşamlarını şekillendirmelerine yardımcı olan bütüncül bir yaklaşım benimseyerek yaşlanmanın her yönüne dair kapsamlı bir değerlendirme yaparlar. Sadece bireylerin değil, aynı zamanda sosyal çevre ve kaynakların etkin kullanımıyla bireylerin sosyal işlevselliklerini artırmayı hedefleyen bu bilim, toplumun yaşlanan kesimlerine daha iyi hizmet sunmayı amaçlar (Tufan, 2008).

Gerontologların evde bakım hizmetlerindeki rolleri, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak açısından hayati bir öneme sahiptir. Evde bakım hizmetleri, yaşlı bireylerin kendi evlerinde bağımsız ve güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini desteklerken, gerontologlar bu hizmetlerin planlanması ve uygulanmasında önemli görevler üstlenir. Bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlık ihtiyaçlarını değerlendirme, sosyal destek sistemlerini güçlendirme ve çevresel faktörleri optimize etme gibi sorumluluklar, gerontologların uzmanlık alanına girer. Bu sayede, yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve bakım süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi sağlanır. Konuya kısa bir giriş yaptıktan sonra, Evden Biri Projesi kapsamında tesadüfen keşfedilen bir evdeki bakıma muhtaçlık sorununa derinlemesine odaklanılacaktır. Bu evde yaşayan, mal varlığına sahip ancak yalnız yaşayan ve bakıma muhtaç olan bireyin durumu incelenecek ve şimdiye kadar tespit edilmesine rağmen gerekli işlemlerin yapılamamasının sebepleri ele alınacaktır. Daha sonra, müdahaleler ve uygulamaların sonuçlarıyla birlikte yaşanan süreç detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, yaşlı bireylerin evde bakım hizmetleriyle ilgili yaşadıkları sorunları derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel yöntem tercih edilmesinin nedeni, bireylerin yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerin derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak verileri toplama imkânı sunmasıdır. Araştırmanın temel çerçevesini oluşturan örnek olay deseni (vaka çalışması), literatürde özellikle bireylerin yaşadığı özgün durumları analiz etmek ve bu durumlar üzerinden genellemeler yapabilmek için kullanılan etkili bir yöntemdir. Bu desenin seçilme nedeni, çalışmada odaklanılan M.S. vakasının, yaşlı bireylerin sosyal izolasyon ve sağlık sorunları ile ilgili genel durumu somut bir örnek olarak temsil etmesidir. Örnek olay deseni, gelecekte benzer araştırmalar için rehber olabilecek nitelikte bir yaklaşım sunar.

Araştırma Sahası ve Çalışma Grubu

Çalışmanın katılımcısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu tarafından yürütülen “Evden Biri Projesi” kapsamında tespit edilen 82 yaşındaki M.S. isimli bir kadın hastadır. M.S.’nin katılımcı olarak tercih edilmesinin nedeni, yaşlılık döneminde kronik sağlık sorunları, sosyal izolasyon ve bakım ihtiyaçları gibi problemlerin tipik bir örneğini oluşturmasıdır. Katılımcının bulunmasında tipik durum örneklemesi tekniği kullanılmıştır. M.S., Evden Biri Projesi kapsamında yer alarak bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Evden Biri Projesi

“Evden Biri Projesi”, yaşlı bireylerin evde bakım hizmetlerine erişimini artırmayı ve yaşam kalitelerini iyileştirmeyi amaçlayan gönüllü bir girişimdir. Proje kapsamında yaşlı bireyler evlerinde ziyaret edilerek sağlık durumları, sosyal ihtiyaçları ve bakım gereksinimleri değerlendirilmekte, gönüllü öğrenciler ve hocalar tarafından düzenli olarak destek sunulmaktadır. Bu proje, toplumsal dayanışmayı artırırken, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik önemli bir katkı sağlar.

Verilerin Toplanması

Bu başlık altında, çalışmada kullanılan veri toplama ve analiz teknikleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri, yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarını ve sosyal izolasyon durumlarını değerlendirmek için kullanılmıştır.

Gözlem Tekniği

Araştırma ekibi, M.S.'nin evinde gözlem yaparak yaşam koşulları, sağlık durumu ve sosyal destek sistemleri hakkında bilgi toplamıştır. Gözlemler sonucunda M.S.'nin kişisel hijyeninin yetersiz olduğu, evin bakımının aksatıldığı ve uzun süreli yatağa bağımlı olmasının çeşitli sağlık problemlerine yol açtığı tespit edilmiştir.

Derinlemesine Görüşme Tekniği

M.S.'nin durumunu daha iyi anlamak amacıyla yapılandırılmamış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde, M.S.'nin sağlık geçmişi, günlük yaşam aktiviteleri, gıda tüketimi ve sosyal destek sistemleri gibi konular detaylı şekilde ele alınmıştır.

Veri Analizi

Gözlem ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, niteliksel analiz yöntemleri ile incelenmiş ve bulgular temalar halinde sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Özellikle sosyal izolasyon ve sağlık sorunlarına ilişkin bulgular, temalar arasında dikkat çekici bir bağlantı kurarak detaylandırılmıştır.

Etik Onay ve İzinler

Çalışma, ilgili etik kurallara uygun olarak yürütülmüş ve M.S.'nin onayı alınmıştır. Araştırmanın tüm süreçlerinde gizlilik ilkesine riayet edilmiştir. Ayrıca, gerekli izinler Eğirdir İlçe Sosyal Hizmet Merkezi'nden temin edilmiştir.

Olgu

82 yaşındaki M.S. isimli kadın hasta, Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü tarafından yürütülen “Evden Biri Projesi” kapsamında Isparta İli Eğirdir İlçesinde yapılan değerlendirme sırasında ele alınmıştır. Bu proje, yaşlı bireylerin evlerinde sunulan bakım hizmetlerini organize eden gönüllü bir girişimdir. Proje çerçevesinde, M.S.'nin sağlık durumu ve yaşam koşulları titizlikle incelenmiş ve birkaç kritik sağlık sorunu tespit edilmiştir.

Tablo 1
Yaşlılarda Yalnızlık Belirtileri

Belirti	Açıklama
Beslenme alışkanlığında değişiklikler	Kilo artışı veya kaybı
Uyku düzeninde bozulmalar	Aşırı uyuma veya uyuyamama
Önemsizlik hissi	Kendini değersiz ve önemsiz hissetme
Vücutta psikosomatik ağrılar	Sırt, bel, bacak gibi bölgelerde ağrılar
Anlamsız ve amaçsız aktivitelerde artış	Sürekli alışveriş yapma, uzun süre televizyon izleme
Alkol ve ilaç kullanımında artış	Alkol veya ilaç tüketiminde artış
Kendini zarar verme düşünceleri veya girişimleri	Kendine zarar verme düşünceleri veya eylemleri
Postürde değişiklikler	Omuzların düşmesi, dudakların aşağı doğru eğilmesi, yavaş ve acılı adımlarla yürüme
Umutsuzluk hissi	Gelecekte umudu kaybetme
Sosyal çekilme ve sessizlik, ilgisizlik ve amaçsızlık	Sosyal etkinliklere katılmama, sessizlik, ilgisizlik
<i>Not.</i> Bu tablo, M.S.'nin evde bakım hizmetleri kapsamında yapılan değerlendirmesinde yaşadığı yalnızlık belirtilerini (Havens, 1999) göstermek amacıyla kullanılmıştır.	

M.S. açısından duruma bakıldığında yalnız, komorbid ve bakıma muhtaç daha önce ihbar vasıtası ile evine gelinmiş ancak, resmi bir vasi tayin edilemediği için adeta kaderine terk edilmiştir.

Değerlendirme ve Müdahale

Evde Biri Projesi ekibi, saat 14.30'da gerçekleştirdiği genel durum değerlendirmesinde M.S.'nin uykusu halinde olduğunu, yaşam alanının kirli olduğunu ve yatağının yanında çürümüş bir somon ekmek, bir poşet içerisinde gaitasını ve kiracılarının getirdiği bir miktar para bulunduğunu gözlemlemiştir.

M.S.'nin sağlık verileri şöyle bildirilmiştir:

- Tansiyon: 90/60 mmHg
- Açlık Kan Şekeri: 53 mg/dL
- Nabız: Dakikada 64
- Satürasyon: 90 mmHg

Uzun süreli yatak bağımlılığı nedeniyle kalça ve dirseklerde 2. derece bası yaraları tespit edilmiştir. Günlük yaşam aktivitelerinde belirgin bir azalma gözlemlenmiş ve hastaya ilk müdahale olarak bir bardak şekerli su verilmiş, yatak banyosu yaptırılmış, pansuman ve yara bakımı yapılmış, yaşam alanı temizlenmiştir. Hastanın mutfak durumunun kullanılamaz durumda olması ve enfeksiyon riski nedeniyle, bir restorandan çorba getirilmiş ve yemesine yardımcı olunmuştur.

Sosyal Hizmetler ve Hukuki Yönler

Hastanın durumu hakkında Eğirdir İlçe Sosyal Hizmet Merkezi ile yapılan görüşmelerde, M.S.'nin kendi rızasının olmaması ve vasisinin bulunmaması nedeniyle herhangi bir bakım merkezine yatışı yapılamamıştır. Ancak, 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu'nun 83. maddesine göre, korunmaya ve bakıma ihtiyacı olan kişilerin bildirilmesi hususunda muhtarların ve diğer bireylerin sorumlulukları bulunmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 2018).

Eğirdir İlçe Sosyal Hizmet Merkezi yetkilileri, evde bakım birimi ekibiyle birlikte M.S.'nin bir bakım merkezine yerleştirilmesi için rızasını almıştır. M.S.'nin bakım merkezine yerleşme sürecinde gerekli işlemleri yerine getiremeyeceği gözlemlenmiştir. Bu durum üzerine, 24325 sayılı Resmî Gazete'de yer alan "Huzurevleri ile Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği"nin 53. maddesi uyarınca, mülki idare amirinin onayı ile acil durumdaki yaşlıların kabul süreci başlatılmıştır (Huzurevleri Yönetmeliği, 2001). M.S. bu süreçte önce bir sağlık kuruluşuna, ardından bir bakım merkezine yerleştirilmiştir.

Gerontoloğun Rolü

Bu süreçte gerontologlar, yaşlı bireylerin sağlık, sosyal ve çevresel ihtiyaçlarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Gerontologlar, yaşlı bireylerin sağlık sorunlarını ve yaşam koşullarını değerlendirirken, sosyal çevre ve aile durumunu da göz önünde bulundurarak, etkili ve sürdürülebilir bir bakım planı oluşturmuştur. Ayrıca, sosyal hizmetler ve hukuki düzenlemeler hakkında bilgi ve destek sağlayarak, M.S.'nin bakım merkezine yerleştirilmesini sağlamıştır. Bu tür müdahaleler, yaşlı bireylerin yaşlanma sürecindeki tüm yönleri dikkate alarak, onların yaşam kalitesini artırmayı amaçlar (Tufan, 2008).

Tartışma ve Sonuç

Yaşlılık döneminde yaşanan yalnızlık ve bakım ihtiyaçları, bireysel ve toplumsal düzeyde önemli sorunlara yol açabilir. M.S. olgusu, yaşlılıkta karşılaşılan temel problemleri ve bunların daha büyük sorunlara nasıl dönüştüğünü somut bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda, yalnızlığın ve bakım eksikliğinin sonuçları literatür eşliğinde tartışılabilir. M.S.'deki komplikasyonların yanı sıra, geç müdahale nedeniyle dehidrasyon ve yetersiz beslenmeye bağlı olarak oluşan malnütrisyonun bilinç kaybına yol açtığı öngörülmektedir. Ayrıca, sosyal izolasyon da bu tabloyu daha da kötüleştiren bir faktördür. Sosyal izolasyon, bireyin toplumsal bağlantılardan dışlanmış hissettiği, diğer insanlarla sınırlı etkileşim kurduğu ve bu ilişkilerin tatmin edici olmadığı bir durumu ifade eder. Bu durumda, bireyin toplumsal katılım hissi zayıflar, diğer insanlarla iletişim kurmakta zorlanır ve bu etkileşimler nitelikli bir ilişki kurmaya yetmez. Sonuç

olarak, sosyal izolasyon, bireyin toplumsal bağlarının zayıfladığı, diğerleriyle bağlantı kuramadığı, çok az sosyal etkileşimde bulunduğu ve bu etkileşimlerin doyurucu bir ilişki seviyesine ulaşmadığı bir duruma dönüşmektedir.

Yalnızlığın Sonuçları

Yaşlı bireylerin yalnızlık yaşaması, çeşitli sağlık ve sosyal sorunlara yol açabilir. Yalnızlık, yaşlıların sosyal bağlantılarının azalması ve toplumsal etkileşimlerin sınırlı olması anlamına gelir. Bu durum, yaşlı bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıklarını olumsuz etkileyebilir.

Hijyen Sorunları

Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin hijyen sorunları, genellikle evde bakım eksiklikleri ve sosyal destek sistemlerinin yetersizliğinden kaynaklanır. Hijyen eksiklikleri, enfeksiyon riskini artırabilir ve genel sağlık durumunu bozabilir (Seçen, 2024). Örneğin, hijyen sorunları, derideki enfeksiyonlara ve bası yaralarına yol açabilir (Edelbrock ve ark., 2001). Bu durum, yalnızca birey için değil, aynı zamanda sağlık sistemleri ve devlet için de büyük bir sorun teşkil eder. Yetersiz hijyen, sağlık harcamalarının artmasına ve hastalıkların yayılmasına neden olabilir (Akdemir, 2003).

Yetersiz Beslenme

Yetersiz beslenme, yalnız yaşanan evlerde sıkça karşılaşılan bir başka problemidir. Yaşlı bireylerin beslenme alışkanlıkları, yaşlanma ile değişebilir ve bu da genel sağlık durumlarını etkileyebilir. Yetersiz beslenme, bağışıklık sisteminin zayıflamasına, enerji düşüşüne ve çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir (Olanakmi, 2017). Ayrıca, yetersiz beslenme, sağlık sistemleri üzerindeki yükü artırarak daha büyük toplumsal maliyetler doğurabilir (Olanakmi, 2017).

Toplumsal ve Ekonomik Etkiler

Hijyen ve beslenme sorunları, yaşlı bireylerin sağlık sorunlarını artırarak sağlık sistemleri üzerinde ek yükler oluşturur. Bu durum, devletin sağlık harcamalarını artırabilir ve yaşlı bakım hizmetlerinin kalitesini etkileyebilir. Sosyal destek sistemlerinin ve evde bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi, bu sorunların önüne geçmek ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak açısından önemlidir (Kurt, 2008).

Makalede incelenen durum, yaşlılık döneminde karşılaşılan bakım gereksinimlerinin ve evde bakım hizmetlerinin önemini vurgular. Yüksek risk altındaki bireylerin öncelikli olarak değerlendirilmesi ve hizmet planlamasının bu risk faktörlerine göre yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti Yönetmeliği,

2007). Bu bağlamda, sağlık, eğitim, emniyet ve sosyal hizmet kurumlarının bireylerin risklerini tarayarak erken müdahale sistemlerinin devreye girmesi, bakım hizmetlerinin etkinliği açısından kritik öneme sahiptir.

M.S. olgusunda, yaşlı bireyin bakım gereksinimlerinin tüm yönleriyle ele alındığı görülmektedir. M.S.'nin yaşadığı olumsuz koşullar ve sağlık sorunları, bakım hizmetlerinin ne denli önemli olduğunu ve bu hizmetlerin zamanında ve yeterli bir şekilde sunulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Evde bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin yanı sıra, ailelerin korunması ve desteklenmesi, bakım hizmetleri kadar önemlidir. Ancak, bu hizmetlerin yeterli bir düzeyde olduğuna dair kanıtların eksikliği, yaşlı bireylerin göz ardı edilebileceğini göstermektedir.

Bu durumda, sosyal politikaların ve bakım aylıklarının denetlenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Sosyal politikalar ve bakım sistemlerinin, diğer ülkelerdeki örnekleri dikkate alarak iyileştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Gerontologların, olgulara yönelik esnek ve bütüncül yaklaşımlar geliştirmesi, yaşlı bireylerin yüksek yararını gözeterek uygun çözümler üretmesi gerekmektedir.

M.S. olgusunda, bakım merkezine kabul süreci, tıbbi tedavi sonrası gerçekleştirilmiştir ve ilk görüşmede bakım merkezine yerleştirilmesi için gerekli onur alınmıştır. Bu süreçte, muhtarın vasi olarak gösterilmesi hususundaki ret, bireysel ya da kültürel faktörlerden kaynaklanabilir. Bu durumun nedenleri, bireysel veya kültürel kodların etkileri tartışılmalı ve bu tür durumlarla başa çıkma stratejileri üzerinde durulmalıdır.

Yaşlılıkta bakıma muhtaçlık ve evde bakım, insan haklarına saygı gösterilmesini, yaşlı bireylerin bağımsızlıklarının korunmasını, ekonomik olarak sürdürülebilir çözümler sunulmasını ve toplumsal dayanışmanın teşvik edilmesini sağlar. Toplamlar, yaşlı nüfusu desteklemek için bu konulara odaklanarak yaşlı bireylerin yaşamlarını iyileştirebilir. M.S. örneğinde olduğu gibi, yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarının zamanında ve etkili bir şekilde karşılanması, sosyal hizmetler ve sağlık politikalarının ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmetler ve hukuki düzenlemeler hakkında daha fazla bilgi ve destek sağlanması, yaşlılık dönemindeki zorluklarla başa çıkmada etkili bir çözüm sunabilir (Kangalgil Balta ve Bekiroğlu, 2021).

Araştırmaların tartışma bölümü, bu gibi durumlarda ortaya çıkan sosyal ve kültürel kodların etkilerini inceleyerek, öneriler ve çıkarımların literatür ışığında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle muhtarların vasi olarak gösterilmesi konusundaki reddedişler, bireysel ve kültürel faktörler açısından daha detaylı bir şekilde ele alınmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Çalışma, ilgili etik kurallara uygun olarak yürütülmüş ve M.S.'nin onayı alınmıştır. Araştırmanın tüm süreçlerinde gizlilik ilkesine riayet edilmiştir. Ayrıca, gerekli izinler Eğirdir İlçe Sosyal Hizmet Merkezi'nden temin edilmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The study was conducted in accordance with the relevant ethical rules and M.S.'s approval was obtained. The principle of confidentiality was observed in all processes of the research. In addition, the necessary permissions were obtained from Eğirdir District Social Service Center.

Kaynakça/References

- Akdemir, N. (2003). Yaşlılık ve sorunları. *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı*. Vehbi Koç Vakfı SANERC Yayın.
- Azak, N. Ş. & Belir, Ö. (2020). Yaşlı bireylerin kent mekanlarını kullanım analizleri: Heybeliada'da bir inceleme. *Modular Journal*, 3(1), 20–38.
- Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik. (2007). <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yururlukten-kaldirilan-mevzuat/bakima-muhtac-engellilerin-tespiti-ve-bakim-hizmeti-esaslarinin-belirlenmesine-iliskin-yonetmelik/>
- Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (Eds.). (2016). *Antikçağdan günümüze yaşlılık ve yaşlanma* (Tufan, İ. çev.). Nobel Yayıncılık.
- Edelbrock, D., Buys, L., Creasey, H., & Broe, G. A. (2001). Social support, social networks and social isolation: The Sydney older persons' study. *Australasian Journal on Ageing*, 20(4), 173–178
- Findlay, R. A. (2003). Interventions to reduce social isolation amongst older people: Where is the evidence? *Ageing & Society*, 23(5), 647–658. <https://doi.org/10.1017/S0144686X03001247>
- Gatz, M., & Rebok, G. W. (2010). The role of gerontology in research and practice. In G. M. C. Parker & M. R. L. Bouma (Eds.), *Handbook of aging and mental health* (pp. 45–68). Springer.
- Gey, N. (2018). *Kars merkezde evde sağlık bakım hizmeti alan hasta yakınlarının demografik yapı ve sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı* (Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Givens, J. L., & Selbaugh, S. (2013). Social isolation and loneliness in older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, 61(12), 2067–2068. <https://doi.org/10.1111/jgs.12568>
- Havens, B. (1999). *Home care issues at the approach of the 21st century from a World Health Organization perspective: An annotated bibliography*. World Health Organization. <https://iris.who.int/handle/10665/65991>
- Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. (2001). https://aile.gov.tr/media/110900/hybrm_-ek_-unitesi_-isletme_-yonergesi.pdf (T.C. Resmi Gazete, Sayı: 24325).

- Kangalgil Balta, G., & Bekiroğlu, S. (2021). Palyatif bakım merkezleri kapsamında verilen psikososyal destek hizmetleri: Sosyal hizmet uzmanları ve psikologların gözünden nitel bir değerlendirme. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 17, 130–154. <https://doi.org/10.46218/tshd.908861>
- Karadakovan, A. (2014). *Yaşlı sağlığı ve bakım*. Akademisyen Kitabevi.
- Kurt, G. (2008). *Türkiye’de yaşlılık olgusuna sosyolojik bir bakış-Sivas il örneği* (Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2016). *Ulusal meslek standardı: Gerontolog, Seviye 6*. <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=8.+Mesleki+Yeterlilik+Kurumu.+Ulusal+Meslek+Standard%C4%B1%3AGerontolog%2C+Seviye+6&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
- Olahanmi, O. O. (2017). Social isolation in the elderly; Physical activity to the rescue. *Developmental Disabilities*, 17. <https://crimsonpublishers.com/didd/pdf/DIDD.000502.pdf>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage.
- Phelan, E. A., & Anderson, L. A. (2009). Assessing older adults’ health and functional status: A comprehensive review. *Journal of Aging & Social Policy*, 21(4), 317–335. <https://doi.org/10.1080/08959400903211836>
- Seçen, S. (2024). *Dahiliye servisi ve yoğun bakım ünitesi hastalarında immünonütrisyon ile standart enteral nütrisyonun prognostik nütrisyonel indeks, C-reaktif protein / albümin oranı, hastanede kalış süresi ve mortaliteye olan etkisinin değerlendirilmesi* (Uzmanlık tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sultan 2. Abdülhamid Han Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi İç Hastalıkları Kliniği, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Silverman, D. (2020). *Doing qualitative research*. Sage.
- Sosyal Hizmetler Kanunu Kapsamında Tanınan İstihdam Hakkının Kullanımına İlişkin Yönetmelik. (2018). <https://www.aile.gov.tr/media/131057/2828-sayili-sosyal-hizmetler-kanunu-kapsaminda-taninan-istihdam-hakkinin-kullanimi-ve-bakim-sonrasin-rehberlik-ve-izleme-hizmetleri-yonergesi.pdf> (T.C. Resmi Gazete. Sayı 2828).
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. (1983). *2828 sayılı sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu kanunu*.
- Sürmen, Ş. (2000). *Yaşlılar ve yaşlılık üzerine dağınık notlar*. Nüans Arma Yayınları.
- Tufan, İ. (2008). *Yaşlılık ve yaşlı bakımı*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2023). *Huzurevleri ile yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri yönetmeliği*.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2022). *World population prospects 2022: Summary of results*. United Nations. <https://population.un.org/wpp/>
- Valtorta, N. K., Kanaan, M., Gilbody, S., & Hanratty, B. (2016). Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: A meta-analytic review. *Age and Ageing*, 45(2), 159–165. <https://doi.org/10.1093/ageing/afv174>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Senectus

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Biyografi-Tarih Etkileşiminin Teorik Temelleri Üzerine Bir Okuma

A Reading on the Theoretical Foundations of Biography-History Interaction

Nilsen, A. (2023). *Biographical life course research: Studying the biography-history dynamic*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-44717-4>

İlknur Yeşil¹

Anahtar Kelimeler: Biyografik yaşam seyri, Zaman ve zamansallık, Yapı-fail dinamiği, Feminist teori, Metodolojik tartışmalar

Keywords: Biographical life course, Time and temporality, Structure-agency dynamics, Feminist theory, Methodological controversies

Yunan mitolojisinde zalim bir kral olan Kronos (Chronus) zaman hükümdarı olarak da anılmaktadır. Çocuklarını yutarak kendi tahtını korumaya çalışan bu kral geçmişin temsilcisi olarak geleceği yönlendirme niyetini taşımış ancak (kendisi de böylesine bir değişimin neticesi olarak hükümdar olmuşken) değişimin yeniden olabileceği gerçeğinden kaçamamıştır. Zamanın yıkıcı etkisi adeta kurucu bir bağlamla kendisini göstermiştir. Mitolojik bu hikâyenin -zamana yaptığı vurgu- biyografik yaşam seyri yaklaşımı ve yaşam seyri araştırmaları ile ortak bir fikre sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü biyografik yaşam seyri de geçmiş, bugün ve gelecek bağlantılarının kurulması açısından zamanın ve zamansallığın bağlantı ve esnekliğinden ciddi biçimde faydalanmaktadır. Karşımızda duran eser de böylesine bir bağlantının sosyal bilim literatüründe nasıl kurulduğunu ve uygulandığını açıklamaktadır.

Kitap yaşam seyri çalışmalarının arkasında yatan temelleri teknik ve anlaşılabilir bir sınıflandırma aracılığı ile sunan sosyolog Ann Nilsen'a aittir. Değinebileceğimiz ilk şey Norveç'teki University of Bergen'da profesör olarak görev yapan bir sosyal

¹ Sorumlu yazar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Dinar Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Ceza İnfaz ve Güvenlik Hizmetleri Programı, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: ilknuryesil@outlook.com ORCID: 0000-0002-1878-4208

Atfı: Yeşil, İ. (2024). Biyografi-tarih etkileşiminin teorik temelleri üzerine bir okuma [A. Nilsen'in "Biographical life course research: Studying the biography-history dynamic" adlı eserinin değerlendirmesi]. *Senectus*, 2(2), 243-248. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0702>

bilimcinin İskandinav literatürünün yaşam seyri çalışmalarına yapmış olduğu katkıları İngilizce literatürde tanıtmasıdır. Bu kapı aralama Batı Avrupa, Birleşik Krallık ve Amerika dışındaki sosyal bilim camiasının katkılarını bir kez daha hatırlatmaktadır.

Kitap birey ve toplum arasındaki ilişkinin kurulmasından başlayarak tarihsel biyografi düzleminde yaşam seyri literatürünün sahip olduğu teorik çerçeveyi ve köklerini okuyucuya sunmaktadır. Ardından geçmiş, şimdi ve geleceğin birbirleriyle kurdukları bağlantı, felsefenin de kulağını çınlatarak verilmekte, diğer yandan metodolojik bilgilendirmeler ile de yaşam seyri çalışmalarını ayakları üzerine oturtmayı ihmal etmemektedir. Son olarak bu çalışmanın, alanın orta yollarını ve çıkmazlarını okuyucuya aktararak hedeflediği aydınlatmayı sağladığı görülmektedir.

Yedi bölümden oluşan kitap “Life Course Studies and Biographical Research: Exploring the Individual-Society Relationship” (Yaşam Seyri Çalışmaları ve Biyografik Araştırmalar: Birey-Toplum İlişisini Keşfetmek) bölümü ile başlamaktadır. Biyografik yaşam seyri çalışmalarında Chicago sosyoloji geleneğinin önemini vurgulayan yazar, Mead vd.’nin ilk olmadığını birey toplum ilişkisinin toplumdaki koşullarca belirlendiği fikrinin sosyolojinin klasik metinlerinde de yer aldığını aktarmaktadır. Kitabın amacını biyografik yaşam seyri yaklaşımının sosyolojik araştırmalara katkısını öğrenebilmek, bu konudaki tartışmaları tarihsel ve kavramsal bir çerçeveye oturtmak ve konunun içeriğine ilişkin geniş bir bakış açısını okuyucuya sunmak olarak açıklamıştır ki bu hedefine ulaştığı görülmektedir.

Öncelikle mikro-makro ayrımına yer veren yazar ardından yapının eylemlilikle ayrılmaz şekilde bir arada bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bu hususta feminist teorinin faillik ve yapıya ilişkin genel teorik çerçevede görmezden geldiğini ancak feminist teorinin kendi felsefesinde faillik ve yapı üzerinde önemle durduğunu aktarmıştır. Yazar bu bölümde yaşam seyri çalışmalarının temel kavramları diyebileceğimiz yapı-fail dinamiğine ilişkin okuyucuyu bilgilendirmektedir. Ancak ikiliğin teorik çerçevesine katkı veren sınırlı sayıda araştırmacının (Alwin, Barnes, Giddens vs.) görüşlerinden bahsetmiştir. Kitabın amacının biyografik yaşam seyrinin teorik arka planı olduğu düşünüldüğünde genel sosyolojinin temel konularından olan yapı-fail tartışmalarına derinlemesine yer vermemesi, bu kavramları yalnız kendi çalışması için teorik bir zemin olarak kullanmakla yetinmesi anlaşılır bir durum olarak görülebilir.

“The Origins of Biographical and Life Course Research” (Biyografik ve Yaşam Seyri Araştırmalarının Kökleri) kitabın ikinci bölümüdür. Yazar burada okuyucunun zihninde bir çerçeve oluşturmak için Mead’dan Elder’a, olabildiğince kronolojik çizgiyi takip ederek, yaşam seyri araştırmalarının gelişimine yer vermiştir. Girişin ardından gelen ilk başlıkta zamansallığı bir başlangıç noktası olarak ele alan Mead’ın süreçsel bir sosyal benliğe sahip olduğumuza ilişkin teorisi ve onun yaşam seyri araştırmalarına

ve elbette Amerikan pragmatizmine verdiği ilham anlatılmaktadır. Ardından kısa sürede bir metropole dönüşen Chicago kentinin sosyologlar için nasıl bir mutfak haline geldiğinden ve Addams'ın E.S. Gates ile kurduğu "Hull House" olarak bilinen göçmen evinin nasıl bu mutfağa açılan kapılardan biri olduğundan bahsetmiştir. Chicago Okulu araştırmacılarının adeta buluşma noktası olan bu yerde kurdukları bağlar -Blumer'in sosyal değişim çalışmalarına çığır açan bir katkı olarak değerlendirdiği- Thomas ve Znaniecki tarafından 1927'de yayımlanan ve kişisel belgelerin (mektuplar, arşiv malzemeleri, bir otobiyografi vb.) kullanıldığı "The Polish Peasant in Europe and America" (Avrupa ve Amerika'daki Polonyalı Köylü) gibi bir eserin üretilmesine olanak sağlamıştır.

Yazarın bahsettiği bir diğer araştırmacı ise C. W. Mills'tir. "The Sociological Imagination" (Sosyolojik Muhayyile) kitabında sosyolojinin birinci görevinin tarih ve biyografiyi ve toplum içinde bu ikisi arasındaki ilişkileri kavramamızı sağlayabilecek bir sosyo-mantıksal tahayyüle sahip olmak olduğunu anlatmaktadır. Bu görüş nicel ve nitel biyografik yaşam seyri araştırmalarının gelişimine büyük katkılar vermiştir. Örneğin, Glen Elder hem "Children of the Great Depression" (Büyük Buhran'ın Çocukları) çalışması hem de ortaya koyduğu yaşam seyri perspektifi ile, yazar Nilsen'in deyiimiyle, zamanının dışında hareket eden ve bunu Mills'ten aldığı bağlama duyarlı olmak esinlenmesiyle yapan önemli bir isimdir. İkinci bölümde akış içinde adı geçen araştırmacıların biyografik yaşam seyri araştırmalarının teorik temelinin oluşturmadaki etkileri düşünüldüğünde yazarın isabetli seçimler yaptığı anlaşılmaktadır.

"The Revival of Biographical Research in Europe and America" (Avrupa ve Amerika'da Biyografik Araştırmaların Yeniden Canlanması) başlıklı üçüncü bölümde biyografik yaşam seyri çalışma geleneğinin yeniden sosyal bilim gündemine girmesine odaklanılmıştır. Mayıs 68 olayları pozitivist mirasın eleştirilmesine yol açmıştır. Bertaux'nun ifadesiyle "kitlese tüketim toplumunun sesli sahnesinde sosyal praksisin aniden patlak vermesi bilimciliğe ölümcül bir darbe oldu". Nilsen'a göre bu durum, biyografik araştırmanın yeniden canlandığı tarihsel bağlamın anlık bir görüntüsüdür. Söz konusu gelişmelerle Avrupa'da geleneksel yaşam seyri araştırmaları nitel metodoloji baskın biçimde yapılmaya başlanmıştır. Fransa'da Bertaux'lar ekonomik sisteme ilişkin çalışmalarında fırıncılarla yaptıkları mülakatlar ile Avrupa'da neredeyse unutulmuş bir araştırma geleneğini 1970'lerde yeniden canlandırmışlardır. Almanya'da ilk yaşam öyküsü çalışmaları 1980'lerde gerçekleştirilmiştir ve Alman Okulu'nda yapılan nitel araştırmaların hem Chicago geleneğinin hem Weber'in 'verstehen' kavramının hem de Schütz'ün fenomenolojisinin sağladığı düşünsel zenginlik ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Yine Sarte'dan etkilenen Ferriotti ilk yaşam öyküsü araştırmalarını İtalya'da 1950'lerde gerçekleştirmiştir. Yazar'a göre uzun bir sözlü tarih geleneğine sahip olan ve ortak dilleri olduğu için Chicago geleneğinin orijinal kaynaklarına kolayca erişebilmiş olan Birleşik Krallık ise biyografik araştırma

geleneginin en çok önem kazandığı Avrupa ülkesidir. Biyografik yaşam seyri geleneginin tarihini ve Chicago'daki köklerini anlatan en eski Avrupa kitabı da “Documents of Life” adıyla İngiliz sosyolog Plummer tarafından kaleme alınmıştır. İskandinavya’da ve özellikle Norveç’te yaşam seyri araştırmaları kadın çalışmaları aracılığıyla zemin kazanmıştır. Feminist siyaset bilimci H. Hernes’in editörlüğünü yaptığı ‘kadınların yaşam koşulları ve yaşam seyirleri’ başlıklı kitap serisinde yer alan 17 kitaptan biri yaşam seyri perspektifine odaklanmaktadır. İsveç’te yaşam seyri perspektifi özellikle demografik çalışmalardaki nicel yaklaşımlarda kullanılmıştır. Finlandiya’da uzun bir sözlü tarih geleneği olsa da ancak 1980’lerden sonra -resmî belgeler, günlükler ve mektuplar gibi kaynaklarla biyografik görüşmelerden yararlanılmaya başlanmasıyla önem kazanmıştır. Yine İskandinav yazarımız Nilsen’in 1992’de yayımladığı doktora tezi yaşam seyri yaklaşımında nicel ve nitel yöntemin aynı çalışmada kullanılmasının erken bir örneği olmuştur. Amerika’da yeniden canlanma döneminde ise Elder, Ryder, T. Hareven gibi isimler yer almaktadır. Ryder kuşak çalışmaları ile öne çıkmıştır. Sosyal tarihçi Hareven ise kendi deyimiyle “değişen tarihsel koşullar altında bireyleri ve kolektif bir birim olarak aile arasındaki etkileşimi anlamının yollarını” yaşam seyri üzerinden aramaya çalışmıştır. Yazarın üçüncü bölümde yapmak istediği şeyin yeniden canlanmaya katkı veren isimlere yer vermek olduğu anlaşılmaktadır. Okuyucuya bu konu hakkında daha geniş bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir.

“Time and Temporality in Biographical Life Course Research” (Biyografik Yaşam Seyri Araştırmalarında Zaman ve Zamansallık) kitabın dördüncü bölümüdür. Burada yaşam seyri perspektifinin temelinde yer alan zaman ve zamansal süreçlerin, okuyucu tarafından idrak edilmesinin sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde Mead’ın bireyi ve bilgiyi sosyal ortamında ele alan pragmatist felsefe üzerine inşa ettiği kuramındaki zaman ve zamansala olan vurgusu yer almaktadır. Yazar hem Mead hem Bergson’da bilincin zamansal ve süreçsel olduğunu, geleceği nasıl tasavvur ettiğimizin şimdiki zamanın içinde ne yaptığımızca belirlendiğini aktarmaktadır. Bu bağlamda biyografik anlatıların her zaman bir kişinin geçmişini ve bu bakış açısından görüldüğü şekliyle geleceğini içerdiğini belirtmektedir. Öyleyse yaşam seyri yaklaşımının kişisel şimdiki tarihsel ve mekânsal bir bağlamda ele aldığı, kişisel olarak şu an yapılan yorumların aslında bireylerin ve içinde yaşadığı toplumun hem geçmişteki hem de şimdiki zamanda olan koşulların özelliklerini taşıyacağı vurgulanmaktadır. Yazar bu noktada “geçmişteki olaylar ve deneyimler ile geleceğe yönelik beklentiler hakkında günümüzde anlatılan ve yorumlanan bir hikâye” olduğunu söyleyerek kendi biyografi tanımını vermeyi de ihmal etmemektedir. Ayrıca yazar zaman ve zamansallığa ilişkin Jurczyk’in, Davies’in toplumda baskın bir zaman biçimi olarak eril zaman kavramından esinlenerek, kadınların zamanının özel bir inşası olarak ortaya attığı kadınsı zaman kavramına da değinmiştir.

“The Future as a Topic in Biographical Life Course Approaches” (Biyografik Yaşam Seyri Yaklaşımlarında Bir Konu Olarak Gelecek) başlıklı beşinci bölümün amacı bugün ve ilerleyen dönemlerde de önem kazanması beklenen iklim değişikliği, kredi krizleri, GDO, nükleer enerji gibi konularda biyografik yaklaşımın nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir iç gözü kazandırmak olmuştur. Yazar dördüncü bölümle de bağlantılı şekilde Milenyum öncesinde bireyciliğin çok fazla vurgulanmasından ve yapının göz ardı edilmesinden dolayı geleceğin belirsizliklere gebe olarak algılandığını düşünmektedir. Bireyi öne çıkaran neoliberal politikalar ya da sınırsız bir esneklik ve çoğulluk vadeden postmodernitenin yapısal düzeyi göz ardı etmeyi desteklediğine dikkat çekmiştir. Nilsen biyografi-tarih dinamiğinin ele alınan tartışmaların bir parçası olmadığı durumda insanların yaşamlarındaki belirsizliklerin artacağını ve geleceğe bakış açılarının da bu şekilde olacağını belirtmektedir. Yazar beşinci bölümde özellikle kendi yaptığı çalışmalardan bahsederek günümüz konularının yaşam seyri perspektifi ile nasıl incelenip analiz edilebileceğini birinci ağızdan okuyucuya anlatmaktadır.

“Methodological and Other Controversies” (Metodolojik ve Diğer Tartışmalar) kitabın altıncı bölümüdür. Yazar, metne yaşam seyri ve biyografi araştırmalarında yer alan çeşitli metodolojik tartışmalara değinerek başlamıştır. Bunlardan ilki nitel-nicel ayrımıdır ki teknolojik birtakım sistemler ve epistemolojik tartışmalar içinde bu araştırma yöntemleri dallanıp budaklanmıştır. Yazar hermenötik yaklaşıma, fenomenolojiye, dil ve anlatı tartışmalarına ve Foucault, Derrida ve Lévi-Strauss’un yapısal dilbilimini eleştirirken, dil teorisine ve zamanla sosyal teoride temellerini atmış oldukları post-yapısalcılığa, Barthes’ın göstergebilimine, Lyotard’ın ‘büyük anlatı’ eleştirilerine yer vererek sosyal ve beşerî bilimlerin temelinde biyografik araştırmalara yönelik farklı yaklaşımlar arasındaki buluşma imkânları için felsefeye, antropolojiye, tarihe ve elbette sosyolojiye göz kırpmaktadır. Beck ve Giddens’in ‘bireyselleşme tezi’ ve ‘geç modernite’ gibi dönemsel terimlerinin tarih tartışmalarında yaşam seyirlerinin standartlaştırılması üzerine vurgu yapan yazılarının, biyografik araştırmalarda olduğu kadar genel sosyolojide de etkili olduğuna yaptığı vurgu ile yazar bölümü tamamlamıştır.

Son bölüm olan “Reflections” (Yansımalar) Abbott’un sözleriyle başlamaktadır: “Sosyal dünya bir olaylar dünyasıdır ve hem sosyal grupların hem de tek tek kişilerin yaşamları bu olaylar denizinde karmaşık yörüngeler halinde seyreder.” Yazar bu bölümde biyografik yaşam seyri araştırmalarında karma yöntem kullanmanın imkânlarını zorlukları ve potansiyelleri ekseninde tartıştığı bir metin kaleme almıştır. Ayrıca biyografik yaşam seyri araştırmalarındaki genellenebilirlik, güvenilirlik gibi nitelik sorunlarına değinmiştir. Yazar son yansımalar olarak yazdığı başlık altında kendisine büyük ilham veren Mills’i anarak, kitabının genel bir değerlendirmesini yaparak ve biyografik yaşam seyri çalışmalarının bugüne ve geleceğe dair açabileceği yollara değinerek bitirmektedir.

Profesör Nilsen eserinde karmaşık değil anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmıştır. Yazar değindiği teorilerin okuyucuların dimağlarında yer bulması için yaşam seyri bağlamında, yapılan örnek araştırmaları metninde yer vermesi aracılığı ile, somut dünyadaki karşılıklarına da değinmiştir. Yazarın kaynak olarak çok zengin bir yelpazeden faydalandığı görülmektedir. Özellikle fikirlerinden bahsettiği bilim insanlarının temel kitaplarına yer vermiş olması iyi bir okuyucu ve araştırmacı olduğunu göstermektedir. Ayrıca kurduğu bağlantılar yazar Nilsen'in tarihi ve bağlamı birleştirebildiğinin birer göstergesidir. Örneğin, Elder'ın çalışmalarının Mills'in sosyolojik tahayyülünden büyük ilhamlar taşıyor olması ilişkisini okuyucuya veriyor olması bunun en güzel örneklerindendir ki Elder temel eserlerinde aldığı bu ilhamdan ayrıntılı olarak bahsetmemektedir.

Sonuç olarak bu kitabı okuyucu dostu olarak nitelendirmek hiç de yanlış olmayacaktır. Çünkü yazar hem birinci bölümün son kısmında kitabın içeriği ve bölümlerde işlenen konular hakkında okuyucuyu bilgilendirmiş hem de her bölümün sonunda bölüm özeti yazmıştır. Ayrıca yaptığı başlıklandırmalar ve bölüm giriş metinleri de okuyucuya sunacağı çerçeveyi önceden haber vermektedir. Küçük bir ayrıntı olsa da değinilmesi gereken bir başka şey yazarın bölüm başlarında verdiği, alanın tanınmış kişilerinden aktarılan birkaç cümleden oluşan epigraflardır. Hem özel olarak ait olduğu bölümü hem de kitabın ruhunu anlatabilecek düzeyde oldukları için yazarın iyi seçimler yaptığı ve yetenekli bir okuyucu olduğunu bir kez daha gösterdiğini de söylemeden geçmemek gerekir.

Yaşlılığın Tespitinde Farklı Bir Yöntem: “Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış”

A Different Method for Determining Old Age: “Prospective Longevity A New Vision of Population Aging”

Sanderson, W. C., & Scherbov, S. (2019). *Prospective longevity: A new vision of populatin aging*. Harvard University Press, 272 pp.

Elif Mualla Arar¹

Anahtar Kelimeler: Yaşam beklentisi, Olası yaşlı bağımlılık oranı, Nüfus yaşlanması, Kronolojik yaş, Emeklilik sistemi

Keywords: Life expectancy, Prospective old age dependency ratio, Population aging, Chronological age, Retirement system

Yaşam beklentisinin artması ve doğum hızının düşmesi yaşlı nüfusunun toplam nüfustaki payının artmasına sebep olmaktadır. Peki yaşlı derken kimi kastediyoruz? 2024 Paris Olimpiyatlarında masa tenisi alanında rekabet eden 61 yaşındaki Ni Xia Lian yaşlı mıdır? 1950 yılında 60 yaşında olan kişi ile 2025 yılında 60 yaşına girecek kişi aynı özelliklere mi sahiptir? Yaşlanma 60 ya da 65 gibi genel geçer sabit bir yaş belirlemeden ölçülebilir mi?

Stony Brook Üniversitesi’nin emekli profesörü Warren C. Sanderson ve Uluslararası Uygulamalı Sistem Analizi Enstitüsü’nde (IIASA) araştırmacı olan Sergei Scherbov ölçümlerini kalan yaşam beklentisinden yola çıkarak yapıyorlar. 2005 yılında nüfusun ortanca yaşının kalan yaşam beklentisine göre biçimlendirilmesiyle hesaplanan bir yaşlanma modeli tasarlıyorlar. 2015 yılında “prospective old age dependency ratio” (olası yaşlı bağımlılık oranı) olarak isimlendirdikleri yaşlı bağımlılık oranını

¹ Sorumlu yazar: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kent Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye. Eposta: elifmuallaarar@gmail.com ORCID: 0009-0002-1173-9401

Atfı: Arar, E. M. (2024). Yaşlılığın tespitinde farklı bir yöntem: “Olası uzun ömürlülük nüfus yaşlanmasına yeni bir bakış” [W. C. Sanderson & S. Scherbov’in “Prospective longevity: A new vision of populatin aging” adlı eserinin değerlendirmesi]. *Senectus*, 2(2), 249-253. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0035>

geliştiriyorlar. 2019 yılında ise önceki çalışmalarını temel alan “Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış) isimli kitaplarını yayımlıyorlar.

“Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış) insanların kronolojik yaşları dışındaki özelliklerini göz ardı eden klasik yaklaşım yerine nüfusun yaşlanmasını kavramsallaştırmak ve ölçmek amacıyla yeni bir yaklaşım öneriyor. On üç bölümden oluşan kitabın “Nüfus Yaşlanması Ölçümlerinin Kısa Tarihi” başlıklı ilk bölümünde nüfus yaşlanma ölçütlerinin gelişimi incelenmektedir. “Toplam bağımlılık oranı”, “yaşlı bağımlılık oranı” ve “ekonomik destek oranı” terimleri açıklanmaktadır.

“Olası Yaşlar” başlıklı ikinci bölümde, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, ABD Sayım Bürosu ve İnsan Ölümleri Veri Tabanı verileri kaynak olarak kullanılıyor. “Prospective ages” (olası yaşlar) kronolojik yaşı, yaşam beklentisindeki değişiklikler dikkate alınarak endekslenmesiyle elde edilmektedir. Kalan yaşam beklentisi, doğuştan beklenen yaşam süresi ve kronolojik yaş arasındaki farktır. Yazarlara göre olası yaşlar, karşılaştırmaya uygun yapısı ve kalan yaşam beklentisi dışında başka özelliklerin de hesaba katılabilmesi sayesinde, toplumları kıyaslarken avantaj ve dezavantajların tespitini kolaylaştırmaktadır.

Yasal ve yönetsel sebeplerle insanların yaşlı kabul edildiği bir yaş gereklidir. Bu yaşı nasıl tespit edileceği, kitabın “Yaşlı Olmak İçin Kaç Yaşında Olmak Gerekir?” isimli üçüncü bölümünde ele alınmaktadır. Bireysel yaşlı hikayeleri, yaşam beklentisindeki değişikliklerin örüntüleri, akademik literatürde yaşlılığın başlangıcına yönelik görüşler, mevcut yaşlılık eşiği ve “prospective old age threshold” (olası yaşlılık eşiği) bu bölümde mercek altına alınmaktadır. Literatürde de klasik yaşlanma ölçütlerine karşıt görüşler bulunmaktadır. Olası yaşlılık eşiği, kalan yaşam beklentisinin ortalama 15 yıl olduğu yaşı yaşlılık başlangıcı olarak tayin edilmesidir. Doğuştan beklenen yaşam süresine göre farklı yaşlılık eşikleri saptanabilir. Yazarlar böylelikle kolay hesaplanabilir, akla yatkın ve varsayımlardaki makul değişkenlikleri tolere edebilen, kullanışlı bir yaşlılık eşiği ortaya koyma iddiasındadır.

Yaşlılık eşiği tercihinin etkileri “Kronolojik ve Olası Yaşa Dayalı Nüfus Yaşlanma Ölçümleri Ne Kadar Farklıdır?” başlıklı dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Burada kronolojik yaşı 65 ve üzeri olan kişilerin toplumun kalanına oranı “proportion of the population categorized as being old” (yaşlı olarak sınıflandırılan kişilerin oranı) (PO) ve yaşı, olası yaşlılık eşiği ve üzerinde olan kişilerin toplumun kalanına oranı “prospective proportion who are considered old” (yaşlı olarak kabul edilenlerin olası oranı) (PPO) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, 5 yıllık yaşam tablolarıyla yapılan hesaplamalarda, 2100 yılına gelindiğinde Japonya’da PO %33, PPO ise %18 olarak hesaplanmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı 65 yaş ve üzerindeki

nüfusun çalışma çağı kabul edilen yaştaki nüfusa oranıdır. Yazarlar bunun yerine kalan yaşam beklentisi 15 yıl ve aşağısında olan nüfusun, yaşı 20 ve olası yaşlılık eşiği arasında olan nüfusa oranı ile hesaplanan “olası yaşlı bağımlılık oranı”¹ni önermektedirler. Ortanca yaş bir toplumdaki herkesin yaşları küçükten büyüğe sıralandığında ortada kalan kişilerin yaşıdır. “Prospective median age” (olası ortanca yaş) ise ortanca yaştaki kişilerin kalan yaşam beklentisi anlamına gelmektedir. Ortanca yaş ve olası ortanca yaş birlikte incelendiğinde gelişmiş ülkelerdeki nüfusun, klasik yöntemdeki aksine, gençleştiği sonucuna ulaşılabilir. Yazarlar ayrıca Ulusal Transfer Hesapları Projesinin¹ ekonomik destek oranı ölçümlerine, ülke ve zamana göre hesaplanabiliyor olması, yaşlılık eşiğini kullanmaması ve göç, çalışma süresi gibi çeşitli faktörleri içermesi nedeniyle, dikkat çekmektedirler.

Kitabın “İnsanların Özelliklerine Göre Yaşların Belirlenmesi” isimli beşinci bölümünde, kalan yaşam beklentisine ek olarak hatırlanan kelime sayısı, el kavrama gücü ve sandalyeden kalkma hızı gibi ölçütlerin denkleme nasıl dahil edileceği açıklanmaktadır. Yazarlar, bu özelliklerle nüfus yaşlanması arasındaki ilişkiyi ölçmede karşılaşılan zorlukların üstesinden net ve tutarlı bir yaklaşımla gelmeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Farklı toplumlarda bir özelliğin seviyesinin sabit olduğu yaşlar “constant characteristic ages” (sabit özellikli yaşlar) olarak, insanların zaman ve mekâna göre değişen özelliklerinin bir standart belirleyerek incelenmesi ise “ α -ages” (α -yaş) olarak kavramsallaştırılmaktadır.

“Yaşlılık Dönemi” ve “Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi Kötüye mi Gidiyor?” başlıklı altı ve yedinci bölümlerde, yaşam beklentisi arttıkça insanların daha uzun süre kötü sağlık koşullarında yaşayacağı varsayımı Avrupa ülkeleri için test ediliyor. Dönem ve topluluk yaşam tabloları üzerinden analizler yapılıyor. Sağlık ve yaşlanma arasındaki ilişki, fiziksel ve araçsal işlev kısıdı olmama, etkinlik kısıdı olmama ve iyi kendi sağlığını değerlendirme puanlarına sahip olmak kıstaslarıyla ölçülüyor. Örneğin Belçika’daki erkekler için, olası yaşlılık eşiği üzerinden, fiziksel işlev kısıdı olmadan geçirilmesi beklenen yaşam süresi 2006 yılında 6.7 yıl, 2012 yılında 7.1 yıl olarak hesaplanıyor. Bu yıllar arasında Belçikalı erkeklerin olası yaşlılık eşiği 67.7 yıldan 68.7 yıla çıkıyor. Yani varsayımın aksine Belçikalı erkekler, genel olarak Avrupalılar, eskisine kıyasla yaşlılıkta daha sağlıklı yaşıyorlar. Sonuçların ülke, zaman ve kriterlere bağlı olarak farklılaşabileceği de belirtiliyor.

“Hayatta Kalma Eğrileri: Rusya Bölgeleri ve Birleşik Devletler” başlıklı sekizinci bölümde, α yaş ile kronolojik yaş arasındaki fark “age difference” (yaş farkı) olarak nitelendiriliyor. Rusya ile ABD’nin bazı bölgeleri, benzer yaşam alışkanlıkları, sağlık sistemi, gelir seviyesi gibi özelliklere sahip olma nedenleriyle seçiliyor. 10 yıllık hayatta kalma oranı kullanılarak elde edilen sonuçlar ülke içinde ve iki ülke arasında

1 National Transfer Accounts Projects

karşılaştırılıyor. Ayrıca yaş farkının yıllara bağlı olarak sabit kalmadığı durumlar inceleniyor. Varsayımlar üzerinden yapılan hesaplamalarda standart ülkede 15 yıl olan aralıklar, ölçülen ülkede 13 veya 17 yaş olarak karşılık buluyorsa orada yaşlanmanın hızlandığı veya yavaşladığı söylenebilmektedir. Yani 30 yılda 25 ya da 35 yıl yaşlanmak mümkündür.

Bu farklılıkların sadece ülkeler veya bölgeler arasında değil cinsiyetler arasında da incelenmesine imkan sağlayan yöntem yazarların “Hayatta Kalmada α -Cinsiyet Farkı” adını verdiği dokuzuncu bölümde işleniyor. “ α -Gender gap” (α -cinsiyet farkı), 5 yıllık hayatta kalma oranlarıyla doğuştan beklenen yaşam süresi genellikle en yüksek olan Japon halkı standart kabul edilerek hesaplanıyor. α -Cinsiyet farkı sonucunda, durumun kadın ya da erkek nüfusun lehine mi aleyhine mi olduğu hesaplanabiliyor. 2010-2015 döneminde, 75 yaşındaki Rus kadını 83.2 yaşındaki Japon kadınla, 75 yaşındaki Rus erkeği ise 81.8 yaşındaki Japon erkeklerle aynı hayatta kalma oranına sahiptir. Rusya’da kadınlar erkeklerden daha yüksek doğuştan beklenen yaşam süresine sahiptir. Yani çabuk yaşlanıp uzun yaşamaktadırlar. Bu durum α -cinsiyet farkının Rus kadınlarının aleyhine olduğunu göstermektedir.

“Yaşam Beklentisi Artışı Hızlanırsa Nüfus Yaşlanmasına Ne Olur?” ve “Yaşam Beklentisi Artmaya Devam Ederse Nüfus Yaşlanması Hiç Durmayacak mı?” başlıklı on ve on birinci bölümlerde gidişatın gelecekte nasıl olacağı irdeleniyor. Yaşam beklentisinin, Avrupa Demografik Verilerinde belirtildiği şekilde sabit kalması, verilerdekinin yarısı kadar artması ve her on yılda 2 yıl artması şeklinde üç senaryoyla hesaplamalar yapılıyor. Yaşam beklentisi hızlandığı takdirde olası yaş üzerinden hesaplanan nüfus yaşlanması yavaşlar sonucuna ulaşıyor. Gelecekte, olası yaşlar temelli hesaplanırsa da, yaşlı nüfus oranının günümüze kıyasla artacağı öngörülüyor. Yazarlara göre bu durum yaşlıların haklarına yönelik düzenlemeler yapılmasına yol açabilir. Ayrıca nüfus yaşlanmasının durmasının hemen her ülke için ufukta olduğunu belirten yazarlar, bunun bazı ülkelerde göçlere bağlı olarak ertelenebileceğinin ama engellenemeyeceğinin altını çizmektedirler.

“Nesiller Arası Eşitlikçi Normal Emeklilik Yaşı” başlıklı on ikinci bölümde adil bir emeklilik sistemi için iki temel kural belirleniyor. Kurallardan ilki, 20 yaşında emeklilik sistemine girenlerin, ödediklerini maaş olarak geri almasını ve bir grubun diğerini fonlamamasını ifade ediyor. İkincisi, her neslin aldığı emeklilik ödemesinin, gelirlerinden aynı oranda alınması ve kimsenin kayırılmamasını öngörüyor. Ancak yazarlar, bazı istisnai sübvansiyonların olabileceğini de ekliyorlar. Her yerde geçerli bir yaş belirlemek yerine prensip koyma tercihlerini, ülkelerdeki emeklilik yaşına göre düzenlenebilme, ülkeleri karşılaştırılabilme ve emeklilik ödemesi almaya uygun olanların emeklilik sistemine girenlerle oranı ile yeni bir bağımlılık oranı hesabı yapılabilmesi şeklinde gerekçelendiriyorlar.

Klasik yöntem ile önerilen yeni yöntem arasındaki seçim “Hangi Gözlüğün Takılacağına Seçilmesi” başlıklı on üçüncü ve son bölüme konu ediliyor. Sanderson ve Scherbov, durumu daha iyi tespit etmek için seçilecek ölçütü gözlük analogisiyle açıklıyorlar. Buna göre klasik yöntem nüfus yaşlanmasını ancak tek boyutta görebiliyorken yeni gözlüklerle çok boyutlu görüş sağlanabilir. Yazarlar yeni yöntemin, anlaşılmasının kolay olması ve Birleşmiş Milletlerin 2017 yılındaki “Dünya Nüfus Yaşlanması Raporu”nda olası yaşlı bağımlılık oranına yer verilmesi sebebiyle, yaygınlaşabileceğini ifade ediyorlar. Ayrıca, farklı sebep ve amaçlarla farklı ölçütlerin kullanılabileceği de belirtiliyor.

“Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış), yaşlanma çalışmalarında kökleşmiş terim, öngörü ve söylemlerin tarih boyunca gelişimini ele aldıktan sonra bunların yeni bir gözlükle nasıl görüneceğini ustalıkla ortaya koyuyor. Geçmişin yaşlısı ile günümüz yaşlısı veya gelişmişlik seviyeleri farklı olan ülkelerde yaşayan yaşlıların özellikleri birbirinden ayrılmaktadır. Klasik yöntem bu yaşlılar arasındaki farkları gözetmekte yetersizdir. Bu durum hem yaşlılık döneminin hem de nüfus yaşlanmasının analizini zorlaştırmaktadır. Yeni yöntem, kalan yaşam beklentisi, zaman ve toplumun çeşitli özellikleri gibi pek çok etkenle, konunun daha derinden ve etraflıca incelenmesine olanak tanımaktadır. Akıcı ve sade bir dille yazılan kitap, yerleşik düzen elverişsiz hale geldiğinde bakış açısını değiştirmenin mümkün olduğunu göstererek yaşlanma çalışmalarına yeni bir perspektif kazandırmaktadır.

Senectus

BİRİKİMLER / CLASSICAL ARTICLE

Yaşam ve Ölüm / Life and Death¹

Engin Geçtan

Kendisine ayrılan zamanın sınırlı olduğunun ve bir gün yaşamının sona ereceğinin bilincinde olmak, insanı anlamlı yaşayıp yaşamadığı konusunda kaygılandırır. Anlamlı bir yaşamı gerçekleştiremeyen insan için için suçlanır ve bu duygusuyla yüzleşmemek için pekiştirdiği kaçınma mekanizmaları giderek kendisine daha da yabancılaşmasına neden olur. Zaman sınırlılığının bu baskısı özellikle yetişkinlik yaşamı süresince hissedilir. Çocuk ölümün anlamını gereğince algılayamaz. Genç insanın önünde uzun zaman vardır ve bu ona sınırsız gibi görünür. Yaşamın çizgilerini belirleyecek seçimlerini henüz yapmamış olmanın kaygılarını ve özgürlüğünü birlikte yaşar.

Yetişkinlik dönemine geçiş, insanın bireyleşme çabaları ile toplum normları arasında bir uzlaşma sağlamasını gerektirir. Bu, gerçekleştirilmesi son derece güç bir duyarlı dengeyi içerir. Başaramayanların bir bölümü toplum normlarının egemenliği altına girer. Bu insanlarda bireyleşme çabası olmadığı için çevreye uyum sağlamada sorun yaşanmaz. Burada kastedilen kendi çıkarları için toplumla uzlaşan kişilerdir. Böyle bir insan, bir başka seçeneği hiç düşünmemiş olduğu için topluma boyun eğmiş biridir, topluma yaratıcı bir boyut katmasa da var olan sistem için yararlıdır ve çevreden saygı görür. Toplum değerleri geçerli olduğu sürece o da geçerlidir. Ama için için kendisini değersiz hisseder. Bu duygunun gerisinde varoluşuna anlam katma ve bireyleşme çabalarından vazgeçmiş olmanın suçluluğu bulunur.

Bir diğer grup ise söz konusu duyarlı dengeyi kurabilmek için çaba göstermiş, ancak bunu başaramamış kişilerden oluşur. Bireyleşme çabalarında o denli ileriye gitmişlerdir ki, ait oldukları kültürle özdeşleşme olanağını da yitirmişlerdir. Toplumdan kopmuş olmanın korku ve suçluluğunu yaşarlar. Günümüzde “marjinal” olarak nitelendirilen kişiler bu grubun kapsamına girerler.

¹ Bu metin Engin Geçtan'ın *İnsan Olmak* adlı eserinden alıntılanarak ve Metis Yayınları'nın izniyle yayımlanmıştır: Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, Metis Yayınları, İstanbul, 2020 (On Dokuzuncu Basım), s. 154-161. Yayımlamamıza izin veren Metis Yayınları'na teşekkür ederiz.

Her insan bağımlılık ve özgürlük ya da boyun eğme ve kendine yön verme eğilimlerinin yarattığı çatışma ile dünyaya gelir. Çünkü doğum olayı, bir diğer insana tümünden bağımlı ve çaba gerektirmeyen bir durumdan, ayrı bir varlık olmayı ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeyi gerektiren bir yaşama geçişi temsil eder. İnsanın kendi sorumluluğunun doğrultusunda gösterdiği çaba hayatın özüdür. Ne var ki bazı insanlar bu çabayı gösterecekleri yerde, vaktiyle dölyatağıyla kurdukları beraberliği yaşamlarında da gerçekleştirmeyi yeğlerler. Böyle bir seçim, beraberliğin içinde yok olma anlamına gelir, ölümü simgeler.

İnsan bağımsızlığa doğru attığı her adımı ürkütücü bir tehdit olarak yaşar. Öbür insanlardan farklı davrandığı oranda reddedilme ya da sevgiyi yitirme olasılığı artar. Kendisine yön vermede yenilgiyle karşılaşma olasılığı sürekli bir korku yaşamasına neden olur. Bu, insanın kendi yaşamını sürdürmekten korkmasıdır ve çevreye karşı yaşanan bir suçluluğu da içerir. Çünkü bağımsızlık çabası, o insanın bağlı olduğu insanlara karşıt davranışlarda bulunmasını da gerektirir.

Ayrılık bireyleşmeye, beraberlik bireyleşmenin yitirilmesine neden olur. Her iki durumda da yaşanan duygu korkudur. İşte insanın kendisine karşı görevi bu kutuplaşmaya bir çözüm getirmeyi içerir. Bireyleşme ya da beraberlikleri uç durumlar biçiminde yaşamak yerine, hem beraber hem de özgür olunabilecek bir dengeye ulaşımı ise ustalık ister. Bu, her iki kutup arasında gidip gelme mesafelerinin azaltılması ve sürelerinin kısaltılması ile gerçekleştirilir. Bir başka deyişle, yeniden beraber olmak üzere kısa ya da gereğince uzun süreli ayrılıklar, kişinin bireyleşmesini engellemeden beraberliğini sürdürebilmesini sağlar. Bunun karşıtı, “ölüm ilişkileri”yle sonlanır.

Yetişkin insan eşiyile, çocuklarıyla, işiyile, kurumlarla ve hatta eşya ve parayla olan ilişkisinde bu dengeyi korumak zorundadır. Bunu başaramayanlar özellikle orta yaşa geldiklerinde anlamsızlığa düşer ve yaşamlarını boşa geçirmiş oldukları duygusuna kapılırlar. Çünkü insan orta yaşa ulaştığında zamanla ilişkisi de önemli bir değişikliğe uğrar. İnsan gençken zamanı, kaç yılı geride bıraktığını düşünerek değerlendirir. Kaç yılı kaldığını düşünmeye başladığı andan itibaren de orta yaşa girmiş olur. Organizmanın artık eskimeye başladığını anımsatan sağlık sorunları, çocukların bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarının yarattığı boşluk, bazı yaşlıların erken ölümü, vb. durumlar da göz önünde bulundurulduğunda bu tür bir değişikliği kabul edebilmenin kolay olmadığı anlaşılabilir. Ancak orta yaşın toplum içinde karar verme yetkisine en çok sahip olan grup olması bu güçlüklerin başarılı bir biçimde ödülenmesini sağlar.

Yaşlılık, çoğu insanın sandığı gibi durağan ve değişmez bir dönem değildir. Yaşamın tüm evrelerinin zorlamalarına karşın var olabilmiş olmanın güçlülüğünü ve bilgeliğini içerir. Özellikle merak ve hayret tepkilerini sürdürebilen yaşlılar gerçekten dinamizmi olan varlıklardır. Yaşlı insan, bir yandan gidenin yerine konacak kimse olmamasının

yarattığı yalnızlığın ve toplumsal statüyü yitirmiş olmanın getirdiği rol yoksunluğunun acısını yaşar, bir yandan da kendini ölümsüzleştirmenin yollarını araştırır. Bu nedenle yaşlı insanın zamanla ilişkisi ölümünden sonrasını da içerir. Miras düzenlemeleri, gençlere daha çok destek olma çabaları ve hayır yapma girişimlerinin temelinde geride bir iz bırakma isteği bulunur.

Varoluşun zaman boyutu ile insan davranışları arasındaki bir diğer ilişki de psikolojik olgunluk kavramını içerir. Kronolojik yaşını kabul edemeyen ve buna uygun bir yaşam sürdüremeyen kişi olgunlaşmamış bir varlıktır. Bunun bedelini suçluluk duygularıyla öder. Burada yaşına uygun davranma deyişimiyle kastedilen, toplumun bu konudaki beklentilerine boyun eğici davranışlarda bulunmak değil, yaşam döngüsünün her evresinin kendine özgü doyumunu yaşayabilmiş olmaktır. Bir başka deyişle, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi her bir yaşam döneminin kendine özgü bir olgunlaşma düzeyi vardır. Olaylara etkin bir biçimde katılabilmek olarak tanımlanabilecek psikolojik olgunluk, genç ve orta yetişkinlik döneminde ulaşılan biyolojik ve toplumsal olgunlaşmadan çok farklı bir olgudur. Organizmanın her bir gelişim döneminde yeniden örgütlenmesini içerir.

Olgunlaşmamış olmak, yalnızca kronolojik yaştan önceki dönemlere ait davranışları içermez. İnsanlar vardır, davranışları kronolojik yaşlarına oranla daha “yaşlı”dır. Aslında bu insanların içinde baskı altında tutulan bir çocuk bulunur, ama onun varlığını fark edemezler. Çünkü bu çocuğun bilinç düzeyine ulaşarak davranışlarda varlığını göstermesi, katı, kuralcı ve baskıcı bir ortam içinde yetişmiş olan bu insanlar için asla kabul edilemeyecek bir durumdur. Hangi yaşta olursa olsunlar, bu insanlarla birlikte olmak insana kasvet verir. İhtiyar yüzlü bilgiç çocuklar ya da sıcak duygusal tepkilerden yoksun, çizgileri aşağı sarkık bir maske takmış yetişkinler aslında ölümü simgeler. O nedenle bize ürkütücü gelirler, ama bu ürküntüyü yenip de dikkatle inceleyebildiğimizde, yaşlı davranışlarının aslında çocuksu öğeler taşıdığını ve hatta bazen büyük rolü oynamaya çalışan çocukları anımsattıklarını seçebiliriz. Bir başka deyişle, yaşından daha “yaşlı davranan” insan aslında yaşından geridedir. Gerçekte her yaşta her şey yaşanabilir, ama yaşını da yaşayarak!

Baskıcı, reddedici, aşırı koruyucu ya da aşırı hoşgörülü bir ortamda yetişen insanlar özerk bir varlık olmayı öğrenemezler. Özerklik, özgürce seçim yapabilmeyi tanımlar ve var olan seçenekler arasından bir seçim yapabilmekten de öte bir anlam taşır, insanın zamanla olan ilişkisini de içerir. İnsanlar vardır bilirsiniz, bir eyleme geçmeyi son dakikaya erteler, sonra bir telaş yaşarlar. Kimiyse zamanın denetimi kendi elinde değilmişçesine her yere geç kalır. Böyle insanlar tıpkı çocukken olduğu gibi, baskı ve tehditle güdülenir, zamanlarını özerk bir biçimde kullanamazlar. Üstlerinde bir baskı olmadıkça hareketsiz kalır, başka bir gücün kendilerini eyleme geçirmesini beklerler. İçinde bulundukları durumu “üşenme” sözcüğüyle dile getiren bu insanlar, günlük

yaşamlarını başkalarının kendilerine verdiği bir görev gibi sürdürürler. Özerkliği öğrenememiş olmaları kendi sorumluluklarını üstlenebilmelerini engellediğinden, zaman kullanımını kendi dışlarındaki etmenlere bırakarak sürüklenir, üstelik bundan ötürü çevresel koşulları sorumlu tutarlar. Her yere geç kalma eğiliminde olan insanlar, bunun kendi sorumlulukları olduğunu görmezden gelerek, her defasında gecikmelerini haklı gösterecek bir neden bulurlar.

Özellikle katı ve baskıcı bir ortamda yetişmiş insanlar için zaman, içinde bulunan anın değerlendirileceği bir varoluş boyutu olmaktan farklı bir biçimde, tüketilmesi ve bitirilmesi gereken bir nesne gibi kullanılır. Örneğin böyle bir insan arabasıyla bir yere gitmek için yola çıktığında, onun için önemli olan şey bir an önce gidilecek yere ulaşmaktır; arada geçen zaman ise sindirilerek yaşanmaz. Dolayısıyla yaşamın tümü de yerine getirilmesi gereken bir görevler dizisi olarak tüketilir. Gün, akşamı etmek için; okul, bitirmek için; cinsel ilişki orgazma ulaşmak içindir. Böyle bir insan seferberlik durumundadır; kendisine sürekli görev üretir ve bir türlü gevşeyemez. Kendisinden kaynaklanan bir tehdidin sürekli baskısı altında olduğundan, gevşediği anda boşluğa düşer ya da suçlanır, dolayısıyla kendi benliğini algılamaya da fırsat bulamaz.

İnsanlar vardır, yemeğin tadına varamadan hızla tüketir ya da asansörün gelmesi için birkaç dakika bekleyeceği yerde derhal merdivenlere yönelir, hem de “ışınlanmışçasına” çıkararak. Nereye yetişmeye çalıştıkları sorusunun cevabı “yaşamın amacı ölümdür” ilkesinde bulunabilir. Bir başka deyişle, bu insanlar yaşamlarını bir an önce bitirme ve ölüme ulaşmak istercesine tüketme eğilimindedirler. Gerçekten de içinde bulundukları anı yaşamayan ve yaşama etkin bir biçimde katılamayan insanlarda ölüm korkuları oldukça yaygındır.

Yukarıdaki örneklerdeki görevlendirilme ve görevler yerine getirilmediğinde yaşanan huzursuzluk, kişinin kendi zihninde ve kendi istemi dışında oluşur. Çocukluk yıllarını gerekli destekten yoksun ya da baskı altında geçiren kişiler, o dönemde başlayan gerilimi ve alarmı yetişkinlikte de sürdürürler. Sanki zihinlerine yerleştirilmiş ve sürekli emirler veren bir aygıtın tutsağıdırlar. Bu insanların düşünceleri katı ve kategoriktir; kendilerini ve çevrelerini sürekli yargıladıkları için içsel yaşantılarını algılama olanağından yoksundurlar. Dolayısıyla nereden gelip nereye gitmekte olduklarını da değerlendiremezler. Bir başka deyişle bu, “ölerek yaşamayı” ya da “yaşarken ölmeyi” tanımlar.

Yaşama etkin bir biçimde katılmayı öğrenememiş kişilerin dış dünyadaki nesnelerle ve diğer insanlarla ilişkileri de ortalama insandan önemli farklılıklar gösterir. Aslında insan ve çevresi tek bir bütündür ve bu beraberlik bir “süreç” olarak yaşanır. Ama bazı insanlarda sürecin yerini sahip olma eğilimi alır. Süreç açık uçlu bir olgudur, bir yaşantı yeni bir yaşantının doğmasına neden olur ve bu böylece sürer gider. Örneğin, bir

kadınla bir erkeğin ilişkisi süreç olarak yaşandığında giderek zenginleşir, çünkü beraberlik korkusuzca yaşanır. Ama güvenlik sağlamak amacıyla ilişkiye geçen insanlar için süreç belirsizliklerle dolu ve ürkütücüdür. Bu nedenle başlayan süreçleri en kısa sürede “bağlamak” ve “bir sonuca ulaştırmak” isterler. Bu da sürecin “öldürülmesi” anlamına gelir. Kendilerini ve birbirlerini beraberlikleri içine “kapatma” eğiliminde olan kişiler, süreci yaşamanın sağladığı canlılık ve zenginlikten yoksun kalır ve “ölüm ilişkileri”nin tutsağı olurlar.

Sahip olma eğilimi insanın milyonlarca yıllık evriminin kalıtsal bir parçasıdır. İçinde yaşadığımız teknoloji çağının doğaya, eşyaya, paraya ve diğer insanlara sahip olma tutkusunu pekiştirici tutumuna isyan edenlerin sayısı az değildir, ama toplumdan soyutlanmayı göze alan bazı kişiler dışında, çağdaş insanın kendisini bu tutkudan tümünden arındırabilmesi mümkün değildir.

Kendini yaşama ve sahip olma eğilimleri birbirlerine karşıt güçlerdir. Her insanda bunların ikisi de bulunur. Bazen olabildiğince kendimizi yaşar, bazen ise sahip olma tutkusuna boyun eğeriz. Bir insanda bunlardan birinin diğerine oranı önemlidir.

Eşya, para ya da iktidar sahibi olma isteği tutku düzeyine ulaştığında, para, eşya ve iktidar insana sahip olmaya ve onu yönetmeye başlar. Bu, uyuşturucu madde ya da kumar tutkuları gibi engellenmesi güç bir dürtüdür. İnsanın varoluşuna bir anlam katamamış olmasının, boşluğunun, kendini değersiz bulmasının ve yalnızlığının anlatımıdır. Bir insanın kendisini yalnız hissettiği zamanlarda kendisine bir şey almak istemesi olağan bir davranış sayılabilir. Ama çıktığı gezilerde gördükleriyle ilgileneceği ve anını yaşayacağı yerde alışveriş krizine giren insanlar alkol krizine giren insanlara benzerler. Kendilerini kabul edememiş olmanın acısıyla yüzleşmeyi göze alamadıkları için boşluklarını içki ya da eşya ile doldurmaya çalışır, ama daha büyük bir boşluğa düşerler. Tarih, iktidar tutkusuna kapıldığı ve nerede duracağını bilemediği için kendisini ve çevresini yok etmiş insan örnekleriyle doludur. Para tutkusuna kapılan insanlar sahip oldukları imkânlarla orantılı bir yaşam sürdüremezler. Çünkü onlar için para, “iyi yaşamak” için bir araç olmaktan öte, bir türlü giderilemeyen boşluklarını doldurabilecekleri sanısında oldukları bir nesnedir. Gerçi toplum yukarıda sayılan şeylere sahip olan kişilere önem tanır, ama bu, insanı kendisini kabul edememiş olmasının acısından kurtaramaz. Çünkü aslında toplumun da kabul ettiği, o insanın kendisi değil, kendisini kabul ettirebilmek için sahip olduğu şeylerdir.

Pek çok insan diğer insanlara ve onların sevgisine sahip olma eğilimindedir. Oysa ilişki ya da sevgi yaşayan bir süreçtir, nesne değil. Dolayısıyla sevgi, beraberliğe yaşam katabilmeyi ve canlılığını artırabilmeyi içerir. Sevgiye sahip olabileceği umudunu taşıyan insan ona sahip olduğunu sandığı anda boşluğa düşer ve sahip olabileceği yeni şeyler arar. Yaşayan süreçlere sahip olmak istemenin o süreci yok ettiğini göremediği için de bu böylece sürer gider.

Sahip olma eğilimi insan doğasının kalıtsal bir parçasıdır, ama insan sahip olduğu şeylerle “birlikte yaşayarak” bunu bir sürece dönüştürebilir. Oysa bazı insanlar sahip oldukları şeylerle ya da diğer insanlarla birlikte yaşayacakları yerde onları seyrederek. Kiminin evinde yıllardır kullanılmayan ve vitrinde saklanan fincan ya da tabak takımları bulunur, kimiye beraberliklerinde diğer insanları yalnızca izler, katılmaz ve katmaz.

Dünyada iki tür insan vardır: yaşayanlar ve yaşayanları seyredip eleştirenler. Seyretmek ölümü, katılmak ise yaşamı simgeler.

Yaşamak, kendisi olabilmeyi ve yaşama etkin bir biçimde katılabilmeyi tanımlar. Bu, insanın kendi sorumluluğunu, bir başka deyişle, hayatına anlam katma sorumluluğunu içerir. Sorumluluğunu üstlenen kişi özgürdür. Özgür insan daha az korkar, onun için sevebilir!

Senectus Yazarlara Notlar

Senectus, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Araştırma Merkezi tarafından Darülaceze Vakfının desteğiyle Mart ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.

Derginin amacı çok disiplinli bir perspektifle yaşlanma süreciyle ve yaşlılık dönemiyle ilgili konularda teorik ve uygulamalı akademik çalışmalar yayımlamaktır. Dergi, bu çerçevede yaşlılık/yaşlanma konusundaki çalışmalarda süreklilikleri ve değişimleri takip etmeyi, bunları belirleyen demografik, iktisadi, tarihsel, hukuki, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik unsurları inceleyen çalışmaları öncelikli olarak yayımlamaktadır.

- Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur.
- Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır.
- Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Türkçe dilinde başvuru yapan makalelerde İngilizce öz, anahtar kelime ve genişletmiş özet yer almalıdır.
- Ana metin;

Nitel ve nitel çalışmalar Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma bölümlerini içermelidir.

Makale başlığı bold ve sayfaya ortalı olmalıdır. Yazar isimlerini başvuru dosyasına kesinlikle eklemeyiniz. Yazar isimleri yer alan başvurular işleme alınmaz ve iade edilir.

Öz, 150-200 kelime arasında olmalıdır. Özde atıf kullanılmamalıdır.

Anahtar Kelimeler, 5-8 kelime arasında olmalıdır.

Geniş Özet (Extended Abstract); Ortalama 1000-1500 kelime arasında olmalıdır.

Yöntem kısmında, eğer özgün bir model kullanılmışsa, model alt bölümü ile mutlaka Örneklem/Çalışma Grubu, Veri Toplama Araçları ve İşlem alt bölümleri bulunmalıdır. Derleme türü çalışmalar ise problemi ortaya koymalı, ilgili literatürü yetkin bir biçimde analiz etmeli, literatürdeki eksiklikler, boşluklar ve gelişmelerin üzerinde durmalı ve çözüm için atılması gereken adımlardan bahsetmelidir. Diğer çalışmalarda ise konunun türüne göre değişiklik yapılabilir fakat bunun okuyucuyu sıkacak ya da metinden faydalanmasını güçleştirecek detayda alt bölümler şeklinde olmamasına özen gösterilmelidir.

- Tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlar metin içerisinde yer almalıdır. Çalışmanın sonunda ayrıca verilmemelidir.
- Hem metin içinde hem de kaynakçada Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayınlanan Publication Manual of American Psychological Association (APA) (7. baskı) adlı kitapta belirtilen yazım kuralları uygulanmalıdır.
- İngilizce uzun özet de dâhil olmak üzere çalışmalar 25 sayfa (10000 kelimeyi) aşmamalıdır.
- Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.

Senectus Notes for Contributors

Senectus is a peer-reviewed international journal published biannually in March and September by Istanbul University Faculty of Letters Sociology Research Center with the support of the Darülaceze Foundation.

The purpose of the journal is to publish multidisciplinary theoretical and applied academic studies on topics related to aging and late-life experiences. In this context, we aim to follow on the continuity and change in studies of old age and aging and primarily publish studies focused on the demographic, economic, historical, legal, psychological, anthropological, and sociological factors behind them.

- The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution.
- Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software.
- Articles in Turkish and English are published. Submitted Turkish article must include an English abstract, keyword and an extended abstract.
- *Main Text:*

Article titles should be boldfaced and centered. The names of all authors and their institutions should not be included in the main document.

Abstracts should be between 150–200 words. No citations should appear in the abstract.

The extended abstract should contain a minimum of 1000 words and a maximum of 1500 words.

- 8 words representing the manuscript should be given as keywords.

Qualitative and quantitative studies should contain the following sections: Introduction, Method, Findings, and Discussion. The Methods section must include Sampling/Study Population, Data Collection Tools, and Procedure as subsections if an original research method has been used. Literature reviews should elaborate on the problem, analyze the relevant literature, emphasize the gaps and inconsistencies in the literature, and discuss actions toward solving these problems. Other types of studies can allow slight variations in sections, but they should not contain too many details and sub-sections that could distract readers' attention and compromise readability.

- Tables, figures, pictures, graphics, and similar aspects should be embedded in the text, and not provided as appendices.
- Both in-text citations and references should comply with the APA guidelines as provided in the Publication Manual of American Psychological Association (APA) (7th edition).
- Studies should not exceed 25 pages (10000 words), including the extended abstract in English.
- The rights of the manuscripts submitted to our journal for publication, belongs to the author(s).